

З М І С Т

МОВОЗНАВСТВО І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

СТРАТЕГІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР <i>Завальнюк І. Я., Богатько В. В.</i>	6
НОМІНАЦІЇ ЧАСТИН ДОБИ В АСПЕКТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО Й АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ «ЧАС» У ПОВІСТІ І. РОЗДОБУДЬКО «АРСЕН» <i>Павликієська Н. М.</i>	17
ДО ПИТАННЯ ЩОДО ІСТИННОСТІ/ХИБНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНДИВІДА ТА СУСПІЛЬСТВА <i>Семашко Т. Ф.</i>	25
НАЗВИ ДЕРЕВ ТА КУЩІВ У КІЛЬКОХ ПОЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ В УКРАЇНІ (англійською мовою) <i>Захуцька О. В., Черняк В. В., Жорнукуй У. В.</i>	34
ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОЛЕКСИКИ ПЕРІОДУ ПАНДЕМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ <i>Тепла О. М.</i>	44

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЯ СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (англійською мовою) <i>Шинкарук В. Д.</i>	53
МІФИ В ПОЕТИЧНОМУ СВІТІ ЛІНИ КОСТЕНКО: ПРОЄКЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ <i>Альтанова А. Б.</i>	61
СИМВОЛІЗМ ТА АЛЕГОРІЯ У ТВОРІ «СТАРИЙ І МОРЕ» ЕРНЕСТА ХЕМІНГУЕЯ (англійською мовою) <i>Гончарук В.</i>	73

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

ЦИФРОВІ ТРЕНДИ В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ <i>Балаласва О. Ю.</i>	82
ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА <i>Онуфрієнко О. П., Березовенко А. В.</i>	93

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

СТРУКТУРА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА РІВНІ ЇЇ СФОРМУВАННЯ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (англійською мовою) <i>Яшник С. В., Туриціна О. М.</i>	104
ЗСУВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ: ЗА ДАНИМИ МУЛЬТИКУЛЬТУРНИХ/МОВНИХ РЕСПОНДЕНТІВ (англійською мовою) <i>Чайка О. І.</i>	113

CONTENTS

LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES

STRATEGY OF SELF-PRESENTATION OF THE MODERN UKRAINIAN POLITICIAN: THE PRAGMALINGUISTIC DIMENSION <i>Inna ZAVALNIUK, Valentyna BOHATKO</i>	6
NOMINATIONS OF THE PARTS OF THE DAY IN THE ASPECT OF THE LEXICO-SEMANTIC AND ASSOCIATIVE FIELD «TIME» IN THE I. ROZDOBUDKO' STORY «ARSEN» <i>Nataliia Pavlykivska</i>	17
ON THE QUESTION OF THE TRUTH/FALSENESS OF SOCIAL STEREOTYPES THROUGH THE PRISM OF THE INDIVIDUAL AND SOCIETY <i>Tetiana SEMASHKO</i>	25
NAMES OF TREES AND SHRUBS IN A FEW POLISH DIALECTS IN UKRAINE <i>Oksana ZAKHUTSKA, Viktoriia CHERNIAK, Uliana ZHORNOKUI</i>	34
TELESCOPY AS A WAY OF CREATING NEOLEXICON OF THE PANDEMIC PERIOD IN ENGLISH AND UKRAINIAN <i>Oksana TEPLA</i>	44

LITERARY STUDIES

PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL HERITAGE OF HRYHORII SKOVORODA AS A PHENOMENON OF THE NATIONAL SPIRIT OF THE UKRAINIAN PEOPLE <i>Vasyl SHYNKARUK</i>	53
MYTHS IN THE POETIC WORLD OF LINA KOSTENKO: PROJECTIONS OF THE AESTHETIC IDEAL <i>Alona ALTANOVA</i>	61
SYMBOLISM AND ALLEGORY OF ERNEST HEMINGWAY'S "THE OLD MAN AND THE SEA" <i>Valeriia HONCHARUK</i>	73

COMMUNICATION STUDIES

DIGITAL TRENDS IN THE MODERN MEDIA SPACE: SOCIOCULTURAL AND TECHNOLOGICAL ASPECTS <i>Olena BALALAIEVA</i>	82
T. SHEVCHENKO'S LIFETIME PUBLICATIONS <i>Olena ONUFRIENKO, Antonina BEREZOVENKO</i>	93

THEORY AND METHODS OF TEACHING

THE STRUCTURE OF CROSS-CULTURAL COMPETENCE AND LEVELS OF ITS FORMATION ANALYSIS OF CROSS-CULTURAL COMPETENCE STRUCTURAL COMPONENTS <i>Svitlana YASHNYK, OlenaTURITSYNA</i>	104
PEDAGOGICAL SHIFT IN CONTEMPORARY FOREIGN LANGUAGE TEACHING: BASED ON MULTI-CULTURAL / LINGUAL DATA SETS <i>Oksana CHAIKA</i>	113

LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDIES.
МОВОЗНАВСТВО І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 323-051:811.161.2'42(477)
[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.01](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.01)

Стратегія самопрезентації сучасного українського політика: прагмалінгвістичний вимір
Strategy of Self-Presentation of the Modern Ukrainian Politician: the Pragmalinguistic Dimension

Інна ЗАВАЛЬНЮК, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Inna Zavalniuk, Doctor of Philology, Professor, Dean of Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh
E-mail: zavalniukinna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3993-9555>
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Валентина БОГАТЬКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Valentyna BOHATKO, Ph.D in Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
E-mail: bogatkovv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3634-9488>
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Abstract. *The article analyzes one of the speech strategies - the strategy of self-presentation, which is actively used in modern Ukrainian political discourse. It has been established that the question of the role of political discourse, in particular the influence of the linguistic personality of a Ukrainian politician on the formation of the country's internal and external political image, is becoming particularly relevant today, given the conditions of the multinational and multilingual situation that has developed in Ukraine, on the one hand, and the full-scale invasion of the Russian Federation to our land, on the other hand. In such conditions, the mechanisms of self-representation, the tactics of implementing the linguistic influence of government representatives on the citizens of the state are changing, which needs to be studied.*

The scientific investigation clarified the role of self-presentation in the formation of the linguistic personality of the Ukrainian politician, analyzed the main mechanisms of this communicative strategy and the pragmalinguistic specifics of its implementation in today's conditions.

Emphasis is placed on the interdependence, mutual subordination of the content of the communicative strategy of self-presentation of a linguistic personality and a wide range of communication methods and communicative intentions of self-presenters.

It was established that the tactics of identification, self-praise, demonstration of professional success and promises serve as means of actualizing the strategy of self-presentation, the application of which is outlined by certain linguistic means. The specificity of the mentioned tactics is clarified and a description of lexical and grammatical means is presented, which are important in the formation of the strategy of self-presentation of the linguistic personality, since they significantly emphasize not only the communicative and situational features of the speech of individual politicians, but also the authorial discourses of political figures within the limits of various tactics. We see the perspective of the research in studying the mechanisms of implementation of other communicative strategies in the linguistic activity of famous Ukrainian politicians, delineating the pragmalinguistic specificity of their statements, taking into account the intentions of the addressee and the peculiarities of the perception of information by the addressee.

Keywords: *act of self-expression, self-presentation tactics, communicative intention, linguistic personality, pragmalinguistic specificity, political discourse.*

Актуальність (Introduction). Політичну комунікацію розглядають зазвичай як культурну традицію, мовну самосвідомість, навички й методологію переконання певної аудиторії. У центрі її уваги перебуває людина зі своїм мисленням, досвідом, особливостями концептуалізації та категоризації світу. Застосування механізмів когнітивної лінгвістики, психології до вивчення цього різновиду комунікації сприяє глибшому осмисленню взаємозв'язку між процесами мислення й вербалізації думки.

Основними стратегіями політичної комунікації є самопрезентація, агітаційна, маніпулювання, дискредитація, самозахисту, інформаційно-інтерпретаційна. Найчастіше політичну комунікацію потрактовують із позиції самопрезентації мовної особистості, її взаємодії з соціумом та окреслюють її тактичний потенціал: ототожнення з ким-не-будь або чим-небудь, солідаризації з адресатом, створення «свого кола», дистанціювання, самосхвалення та ін. [8, с. 192].

Термін «самопрезентація» до наукового обігу ввів американський соціолог І. Гофман у середині ХХ ст. Він описав концепцію феномена самопрезентації у класичній праці «Презентація себе в повсякденному житті». Синонімічними до стрижневого терміна «самопрезентація» слугують поняття «самопредставлення», «само-опис», «акт самовираження», «автохарактеристика», «автомовлення». У пропонованій статті послуговуємося терміном «самопрезентація» і кваліфікуємо його як акт самовираження та поведінки, спрямований на створення позитивного враження. Отже, ми поділяємо думку тих дослідників, які розглядають самопрезентацію як засіб самовираження, як уміння ефектно і виразно подавати себе в різних ситуаціях, засвідчити індивідуальний стиль спілкування, створити неповторний привабливий образ і навіть «комфортне психоемоційне середовище для розвитку та соціальної життєдіяльності» [12, с. 125] особистостей, які сприймають інформацію й аналізують її.

Дискурс як соціолінгвістичне явище має на меті аналіз спілкування, ролі його учасників, обставин, у яких воно відбува-

ється, на тлі широкого соціокультурного контексту. Найбільш сприятливою сферою для застосування різних мовленнєвих стратегій і тактик є на сьогодні політичний дискурс. В умовах багатонаціональної, полімовної та багатокультурної ситуації, яка склалася в сучасній Україні, з одного боку, й повномасштабного вторгнення російської федерації на нашу землю, з іншого боку, питання ролі політичного дискурсу, зокрема впливу мовної особистості українського політика на формування внутрішнього і зовнішнього політичного іміджу країни набуває особливої *актуальності*. Саме тому об'єктом дослідження обрано комунікативну стратегію самопрезентації мовної особистості українського політика, яка в умовах сьогодення виявляє інші механізми реалізації мовного впливу представників влади на громадян держави, а предметом дослідження – лексико-граматичні й комунікативно-прагматичні вияви мовних одиниць у межах різних тактик стратегії самопрезентації представників сучасного українського політикуму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Процес самопрезентації мовної особистості проаналізовано в низці праць зарубіжних і вітчизняних дослідників [3; 4; 5; 6; 7; 10; 13; 15 та ін.], зокрема окреслено роль мовної самопрезентації в дискурсивних процесах, розглянуто складні кореляції між мовою і свідомістю, мовою і пізнанням. З'ясовано також, що цей процес досить активно зреалізовується в політичній комунікації як психічний феномен, здатний продукувати, сприймати й формувати мовлення.

Метою пропонованої статті є аналіз комунікативної стратегії самопрезентації мовної особистості українських політиків з огляду на соціальні, психологічні, особистісні чинники. Її **завдання (Purpose):** 1) схарактеризувати змістове наповнення стратегії самопрезентації сучасних українських політиків, окреслити спектр методик їхнього спілкування та комунікативних інтенцій; 2) з'ясувати специфіку тактик ототожнення, самовихваляння, демонстрації професійного успіху й обіцянки як засобів актуалі-

зації стратегії самопрезентації; 3) проаналізувати лексико-граматичні мовні засоби вираження авторських дискурсів у межах різних тактик стратегії самопрезентації мовної особистості.

Матеріали і методи дослідження. (Materials and methods of research).

Об'єкт та предмет дослідження. Матеріалом для дослідження слугували діалогічні та монологічні фрагменти усного мовлення, дібрані з Офіційного вебпорталу парламенту України, Мультимедійної платформи іномовлення України (Укрінформ), Офіційного інтернет-представництва Президента України Володимира Зеленського, зокрема стенограми публічних виступів, промов сучасних українських політиків – В. Арешонкова, А. Єрмака, В. Зеленського, М. Княжицького, О. Кучеренка, Р. Стефанчука, М. Федорова та ін.

Основними методами дослідження були *описовий* і метод *спостереження* за особливостями висловлення політиків у певних конситуаціях. Окрім них, на різних етапах використано також метод *семантико-стилістичного* аналізу (за потреби виявити відхилення від мовних норм, визначити авторські мовні прийоми), *прагматичний* метод із залученням методики *актомовленнєвого аналізу* (для окреслення специфіки функціонування різномовних мовних одиниць в усному мовленні українських політиків).

Результати дослідження (Results of the research). Самопрезентація мовної особистості – це своєрідна мовленнєва здатність комуніканта, яка має психологічне підґрунтя, адже можлива лише за умови реалізації механізмів породження і сприйняття мовлення в проєкції на психічну діяльність людини. Для реалізації певної стратегії політик ставить перед собою комунікативну мету, яка регламентує вибір тої чи тої мовної одиниці, специфіку їхнього поєднання, сприяє емоційності викладу шляхом використання придатних для цього мовних одиниць (питальних речень, спонукальних структур, повторів, інверсії тощо).

У процесі комунікації політичні діячі застосовують переважно дві найпоширеніші тактики продукування мовлення – самопросування та екземпліфікацію (ґрунтування на

прикладках), основною метою яких є якнайвигідніша презентація себе, а в умовах союгодення – і країни загалом. Використовують різні мовні засоби самопрезентації: позитивно марковану емотивну лексику, форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, особові займенники, повтори та ін. Додатково в мовному середовищі застосовують непрямі тактики, пов'язані з оперуванням різномовними інтенсифікаторами виразності, розчленованими синтаксичними конструкціями, складнопідрядними означальними реченнями, риторичними запитаннями, інверсією та іронією [4, с. 94].

Нерідко реалізація стратегії самопрезентації відбувається через тактики конструювання харизми, акцентування на соціальному статусі, експлікацію соціально-політичної позиції, виокремлених на підставі розмежування персональних, соціальних, символічних характеристик, що є складовими іміджу політика. Отже, в основі самопрезентації мовної особистості політика перебуває мотив і породжена ним інтенція – створити позитивний імідж представника певної політичної сили, яка щоразу декларує себе як особливу ідеологічну структуру. Ураховуючи сукупність психологічних, соціальних, статусних та лінгвістичних особливостей комунікативної поведінки політика, здійснюють комплексний аналіз його особистості.

З огляду на висловлене констатуємо, що комунікативна стратегія (КС) – «основна лінія мовленнєвої поведінки в межах конкретної комунікативної події, що визначається загальною метою комунікації, ситуативним контекстом і уявленням про адресата» [8, с. 189]. У політичній комунікації виняткове значення має КС самопрезентації, яка ґрунтується на мовленнєвих уміннях народних обранців. Підтвердженням такої комунікативної компетенції слугує, зокрема, фрагмент виступу Голови Верховної Ради Руслана Стефанчука: **Нам дуже важливо створити спеціальний трибунал. Пропрацюємо із багатьма парламентами, з багатьма урядами можливість створення цього механізму. Ми обговорили всі питання, і Британія в**

при-нципі підтримує створення спеціального трибуналу. Зараз **ми формуємо** коаліцію країн, які погодяться взяти на себе лідерську місію щодо створення спеціального трибуналу. **Я думаю, що** найближчим часом, обговоривши питання щодо форми такого трибуналу, **буде прийнято** відповідне рішення (Р. Стефанчук, 28.03.2023, 22.07, <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3688681-koalicia-krain-aki-stvorat-spectribunal-dla-putina-majze-gotova-stefancuk.html>). Як бачимо, створюючи висловлення, політик застосовує психолінгвальний механізм контролю – контролю за діяльністю Верховної Ради і контролю за результатом – прийняттям важливого рішення щодо створення спеціального трибуналу. Регулюючи в такий спосіб власну мовленнєву поведінку, парламентар оби-рає відповідні семантичні одиниці, конструює речення стверджувального змісту, які вселяють упевненість у реалізації запланованого: **«нам дуже важливо створити», «ми обговорили», «ми формуємо», «я думаю, що... буде прийнято»**. Отже, політик вибудовує власний позитивний імідж людини, яка дбає про свій народ, про справедливі рішення для нього в умовах жорстокої війни, коли звірство диктатора і його прибічників переходить усілякі межі – передусім здорового глузду.

Загальновідомо, що будь-яку КС реалізують за чітким алгоритмом: 1) окреслюють мету, якої прагнуть досягти; 2) обирають ефективні для досягнення мети лінгвальні та екстралінгвальні засоби; 3) визначають важливий для адресатів обсяг інформації. Добираючи мовно-стратегічні засоби, варто пам'ятати й про потребу співвіднесення квантів інформації зі станами свідомості комунікантів, зважати на чинник емпатії тощо. На нашу думку, у політичному дискурсі цей елемент реалізації КС є досить істотним, адже настрої суспільства, його запити, потреби, психологічний стан, зрештою, навіть рівень матеріального достатку, а сьогодні – й сенс життя, боротьба за нього, виборювання свободи, волі й незалежності стають визначальними в процесі комунікації політика з громадянами

України. Пор. висловлення керівника Офісу Президента України Андрія Єрмака: *Війна триває, і є багато викликів. Однак ми маємо перемогти. Готуємо* [ми – І. З., В. Б.] *нові операції. Ситуація важка, але ми тримаємо наші позиції* (А. Єрмак, 28.03.2023, 23.17, <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3687117-ermak-zustrivsa-z-glavou-mzs-litvi-govorili-pro-situaciju-na-fronti.html>).

Як слушно зауважує Н. Деренчук, у КС самопрезентації «беруть участь опозиції людської свідомості: свій-чужий (цільова настанова – пошук внутрішнього ворога), боротьба ідеологій (цільова настанова – демонстрація унікальності й непогрішності власної ідеології), відродження минулого – пошук нового шляху (цільова настанова – відмова від відповідальності за минулі політичні дії), політик – вища влада (цільова настанова – ідентичність прагнень виборця та політичного діяча)» [1, с. 134]. До того ж, сучасна комунікація дедалі активніше набуває ознак віртуальності, адже більшість громадян України в умовах воєнного стану користуються інформаційними ресурсами, узятими з інтернет-простору. Українці здебільшого позбавлені «живого» спілкування з політиками на зустрічах у залах чи на мітингах, а тому закономірно, що «онлайн-спілкування переноситься в той віртуально-комунікаційний простір, де, з одного боку, можна вільно висловлювати думки, з іншого – чинити масовий вплив на користувачів, формувати суспільні відносини, що здійснюються в колі різних спільнот, об'єднань, урядових порталів і пересічних користувачів» [2, с. 256]. Засобами актуалізації КС самопрезентації мовної особистості політика слугують тактики *ототожнення, самовихвалювання, демонстрації професійного успіху, обіцянки*, кожна з яких має власну специфіку мовного оформлення. Цей процес залежить від індивідуальних чинників політика і комунікативної ситуації. Істотну роль відіграють також мотивація, сенсорні механізми, пам'ять та цілеспрямованість у формуванні цікавих і важливих за змістом висловлень.

Тактику *ототожнення* застосовують у різних комунікативних регістрах. Кожен

політик чи група політиків ідентифікують себе передусім з ідеологічного боку, пор.: **Як голова Комітету з питань правової політики** хочу запевнити, що зараз в нас є єдине бачення того, що нам треба створювати, відновлювати систему воєнної юстиції або військової юстиції. Але моє розуміння полягає в тому, що найбільш ефективним буде створення вертикальної моделі, яка включатиме відповідний орган досудового розслідування, відповідну спеціалізовану прокуратуру та відповідну судову установу. **Думаю**, саме таким чином ця структура, ця вертикаль працюватиме ефективно (А. Костін, 27.07.2022, с. 14, <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74018.pdf>). У цьому висловленні тактику ототожнення від імені «я» употужнено за допомогою бінарного іменного словосполучення «моє розуміння» та дієслівної форми «думаю»; **А ми як «Європейська солідарність», партія, постійно наголошували на тому, що треба вкладати в вітчизняний якраз газовидобуток і тільки в такий спосіб робити нас, наш цей ринок незалежним** (М. Бондар, 08.07.2022, 13.32, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8021.html>).

Загалом мовні формули самоідентифікації є основними для пропаганди світоглядних позицій у руслі самопрезентації політика. Привернення уваги до особистої думки здійснюють шляхом активного використання особових займенників *я, ми, ми з вами* в поєднанні з прикметниковими чи дієслівними формами, вдаються до повторень таких поєднань задля поглиблення акцентуації на дії. Напр.: **Дорогі українці та українки, побратими та посестри, шановні іноземні гості! Рік – рік незламності, рік героїзму, рік початку повномасштабної війни. Я подумки повертаюся до того тривожного лютьневого світанку. Я до деталей пригадую минулорічний день, коли ми з вами опинилися в нових реаліях. Я вдячний кожному з вас, хто був того дня і вже протягом року продовжує працювати тут, у цій пленарній залі, за те, що поруч, за те, що не втекли, за те, що ви не зради-ли і не сховалися. Як казав наш великий Тарас: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна**

неправди за собою» (Р. Стефанчук, 24.02.2023, 10.22, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8109.html>); **Ми беззастережно віримо в те, що всі злочинці, які вчиняють воєнні злочини на території України, включно з вищим політичним та військовим керівництвом, будуть притягнені до відповідальності. Ми з вами тут бачимо найжорсткіші воєнні злочини, які є у міжнародному праві і не лише. Ми бачимо злочини проти цивільного населення. Ми бачимо спеціальне нищення цивільної інфраструктури в Україні. Ми бачимо злочини сексуального насильства, примусову депортацію переміщення українських громадян включно з дітьми. Ми вважаємо, беззаперечно, що це рішення є перемогою України на дипломатичному фронті, пере-могою наших міжнародних партнерів** (М. Бардіна, 20.03.2023, 12.43, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8111.html>).

Найбільш активними для масового адресата є займенниково-дієслівні формули на зразок *я закликаю, я вважаю, я звертаюся, я сподіваюся, я не раджу, я вірю, я наполягаю, я переконаний*, які зорієнтовують на продовження процесу сприйняття чи на продукування мовлення відповідно до мотивації та потреби: **Тому я закликаю вас стати частиною консенсусу щодо підтримки нашої заявки та почати планувати приєднання України до НАТО вже зараз** (Р. Стефанчук, 27.03.2023, 18.49, <https://www.rada.gov.ua/news/Topnovyna/234743.html>); **Я переконаний, що Олександр Камишін, який до цього очолював Укрзалізницю, показав себе як ефективний керівник. І я сподіваюся, що на посаді в новому міністерстві, він зможе так само нормально організувати роботу цього міністерства, як до цього організував роботу в Українській залізниці. Тому я закликаю всіх підтримати пана Камишіна на посаду міністра стратегічних галузей промисловості** (Д. Кисилевський, 21.03.2023, 11.40, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8118.html>).

Основний сенс самопрезентаційної тактики – «я – чесний політик, який дбає про український народ» – закладено майже у всіх публічних виступах народних

обранців. Задля цього активно використовують словоформи дієслівного ряду, поєднані за моделлю «дієслово волевиявлення + основна дієслівна форма»: **Хочу** ще раз **запевнити** шановних колег народних депутатів, які доклали багато особистих зусиль для того, щоб ми як країна залучили якомога більше іноземних і міжнародних інституцій задля допомоги Україні в розслідуванні воєнних злочинів... **Хочу** ще раз **нагадати** і **запевнити**, що така співпраця може бути успішною, якщо будуть разом український парламент, українська правоохоронна система, українська судова система, українські військові та Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України (А. Костін, 27.07.2022, с. 15, <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74018.pdf>); **Хочу повернутися** до того, що нещодавно у Верховній Раді була створена спеціальна комісія, яка має співпрацювати в рамках досліджень положень міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права (В. Арешонков, 27.07.2022, с. 16, <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74018.pdf>). Як бачимо, запропоновані приклади тактики самопрезентації засвідчують основну мету продукування мовлення: привернути увагу аудиторії до мовної особистості промовця, ідентифікувати його на тлі інших, представити позицію, незалежну від думок інших представників політикуму. Окреслені вище мовні формули допомагають глибше пізнати цілі та методи діяльності багатьох політиків.

Підґрунтям для іншої тактики – самохвалення – слугує бажання політичного діяча презентувати себе якнайкраще, демонструючи власний талант, наявні вміння, позитивні риси характеру та достойну поведінку. Для реалізації цієї тактики політичні діячі використовують позитивно марковану лексику: прикметники *успішний, гідний, системний, сильний, надійний*; дієслова та дієслівні словосполучення *перемагати, знати, вважати, пишатися, вести за собою, бути лідером, бути переконаним, мати досвід, мати кваліфікацію, мати знання* та ін. Обов'язковий «атрибут тактики самохвалення – наявність займенника я як

ознаки домінування особистісного стрижня» [1, с. 134], пор.: *Ми не маємо жодного політичного бекграунду, але ми маємо успішний досвід, ми маємо кваліфікацію і знання в інших сферах суспільного життя. Ми є успішними в житті, а політиками ми ще вчимося бути* (П. Халімон, 04.12.2019, 15.00, http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl0412119.htm).

У процесі реалізації тактики самохвалення важливою є емоційність подання інформації, експресивність у вияві правдивості власної позиції. Задля цього нерідко використовують структури «питання-відповідь» чи ланцюги питальних структур. Кожне наступне питальне речення в таких висловленнях доповнює попереднє, розгортає логіку думок, употужнює сприймання інформації. А відповіді слугують відтворенням позиції політика, його спонтанною реакцією на висловлене. Водночас такий «питальний діалог» у монологічному викладі демонструє прагнення політика до прийняття правильних рішень, засвідчує його бажання і вміння робити щось краще, ніж інші, виявляти компетентність і професіоналізм в питанні, що обговорюється. Пор.: **Що відбувається зараз? Нічого. Створено було міністерство. Чи ефективно працювало це міністерство? Є штучний не конфлікт, а невідповідний розподіл обов'язків між міністерством і Укроборон-промом, хто за що відповідає. Безліч чиновників, але оборонпром і це міністерство і зброя не працюють, і зброя не виробляється. У чому причина? Так, ми можемо сказати, що зараз ми живемо в небезпечний час, оскільки нібито наші підприємства можуть постраждати від бомбардувань ворога-агресора. Справді можуть...** (М. Княжицький, 20.03.2023, 13.14, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8111.html>); **Про що ви говорите? Ви зверніть увагу на те, що сьогодні відбувається в Харківській області, в Харкові, в Дніпропетровській, в Донецькій, коли зараз облгази, якими немов би зараз керує НАК «Нафтогаз», всі гроші абсолютно віддають нагору, в них не вистачає грошей на ремонти сьогодні. Як вони мають відновити постачання**

газу під обстрілами? З чим люди будуть входити в зиму? Про що ви взагалі, про яку калорійність говорите, теоретики та демагоги? Тому ці закони не мають поки ніякого смислу (О. Кучеренко, 08.07.2022, 13.36, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8021.html>).

У політичному мовленні Михайла Федорова – кандидата на посаду Віце-прем'єр-міністра України з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій – Міністра цифрової трансформації України – спостерігаємо тактику демонстрації професійного успіху, коли політик звертає увагу аудиторії на здобутий ним на посаді Віце-прем'єр-міністра України – Міністра цифрової трансформації України політичний досвід, а також на особливості реалізації потужних напрацювань командою професіоналів Міністерства цифрової трансформації України. Пор.: **За цей час, поки ми створили Мінцифру і завдяки вашій підтримці, ми зробили певний технологічний прогрес.** Сьогодні вже тільки застосунком «Дія» користуються 19 мільйонів користувачів. У цьому році ми напевно вже закінчимо цифровізацію найбільш популярних послуг. Разом з вами ми запустили один з найкращих податкових режимів в світі і правових для ІТ-компаній – це ДіяСіті... **Ми розвиваємо цифрову освіту, вже більше півтора мільйона українців пройшли проект «Дія. Цифрова освіта», отримали сертифікати, отримали знання, інтегровані в нову економіку.**

Ми активно розвиваємо сферу телекомунікацій. Тільки в минулому році підключили, за півтора року, підключили 6 тисяч об'єктів соціальної інфраструктури, завдяки «інтернет-субвенції». Тобто всі цілі, які ми поставили перед Мінцифрою на 3 роки, ми їх активно виконуємо і в цьому році найголовніші проекти будемо вже успішно завершувати і трансформувати в нові цілі...

Є чотири напрямки, на яких ми хочемо сфокусуватися. Перший, це **трансформація менеджменту в освітній системі.** Ми хочемо надати максимальну свободу освітнім менеджерам для того, щоб вони могли наймати на

гідну оплату талановитих менеджерів, педагогів, які будуть навчати наших з вами дітей, максимальна свобода, деюрократизація, покращення умов, де навчаються діти.

Наступний напрямок дуже важливий, є напрямок цифровізації освіти. Найкращий наш досвід, який ми зробили в Дії, ми будемо переносити на сферу освіти і зробимо все, щоб батьки і діти отримали найкращий цифровий сервіс і подолаємо бюрократію в цьому напрямку.

Наступний важливий крок – це сфера інновацій і military-tech. Те, що зараз ми робимо в проекті «Армія дронів», як ми розвиваємо завдяки «старлінкам», БПЛА сферою інновацій, ми повинні масштабувати і це майбутнє нашої цифрової економіки. Тому через місяць ми вже запустимо military-кластер brain one, який буде займатися тим, що розвивати military – стартапи в нашій країні.

І останній напрямок – це **розробка стратегії, реалізація взагалі по всіх напрямках стратегії інновацій...** (М. Федоров, 21.03.2023, 10.48, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8118.html>). Виступ посадовця М. Федорова, безперечно, є фактологічним, чітко структурованим, засвідчує майстерність в окресленні справ і майстерність власно презентації як політика-професіонала. Основними мовними засобами в цій тактиці слугують позитивно марковані словосполучення з семантикою досягнення результату (**технологічний прогрес, один з найкращих податкових режимів, найголовніші проекти, найкращий наш досвід, найкращий цифровий сервіс, важливий крок, стратегії інновацій**, та ін.) особові займенники та дієслова з позитивною семантикою успіху, які демонструють значний унесок команди у справу розвитку важливих послуг та країни загалом (**ми зробили певний технологічний прогрес; у цьому році ми закінчимо цифровізацію найбільш популярних послуг; ми розвиваємо цифрову освіту; ми запустили один з найкращих податкових режимів у світі; ми активно розвиваємо сферу телекомунікацій; найголовніші проекти ми будемо вже успішно завершувати і трансфор-**

мувати в нові цілі; ми повинні масштабувати і под.).

Тактика **обіцянки** в стратегії самопрезентації мовної особистості – найбільш поширена, оскільки різноаспектними є види звернень до громадськості. У лінгвістичних працях дефініцією поняття «тактика обіцянок» слугує «добровільне зобов'язання зробити що-небудь», аби виконати обіцяне.

На мовному рівні цю тактику в українському політичному дискурсі найчастіше виражають морфологічними засобами (передусім форми теперішнього і майбутнього часу дієслів доконаного й недоконаного виду в поєднанні із займенниковими формами), які слугують репрезентантами психологічного механізму констатації фактів та ймовірного їх прогнозування, зокрема реалізації усвідомлених, важливих дій, задекларованих сучасними політиками як передбачення. Пор.: **Ми переможемо в цій війні. Робимо все для цього. Підтримуємо одне одного. Посилюємо державу. Об'єднуємо світ заради нашої перемоги, яка складається насправді з дій усіх, хто бореться за Україну, хто воює за нашу державу й за своїх побратимів, хто робить усе, щоб не віддати ворогу ані нашу землю, ані українську славу** (В. Зеленський, 14.03.2023, 23.37, <https://www.president.gov.ua/news/micnist-nashih-sil-oboroni-j-bezpeki-u-micnosti-nashogo-naro-81621>).

Аналіз обстеженого матеріалу дав змогу визначити, що прихованими мовними маркерами досліджуваної тактики на синтаксичному рівні нерідко слугують складно-підрядні речення з прислівними чи детермінативними підрядними частинами. Пор. відповідь президентці Європейського Парламенту пані Роберті Мецолі: **Я хочу повідомити вам, що парламент України, як і обіцяв, з честю проходить свій шлях по виконанню семи рекомендацій від Європейського Союзу... Парламент України зробить все необхідне, щоб ми з вами зустрілися під час повернення до нашого європейського дому** (Р. Стефанчук, 13.12.2022, 12.42, <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8088.html>). У поданих висловленнях за допомогою підрядних речень вербалізовано прагнення, які фактично є

компресією смислу повідомлення, обіцянки політика чи групи політиків і мають мати успішний кінцевий результат.

Тактику обіцянки в публічних виступах зреалізують по-різному. До прикладу, мовленнєва здатність В. Зеленського – нинішнього Президента України – у передвиборчій промові виявилася в різноаспектному поєднанні одиниць лексико-синтаксичного рівня мови, зокрема у використанні повторів (*Україна, мрія, робота, оголошення, пишатись/поважати, де, те, це* та ін.), у ланцюговому розташуванні підрядних речень (означальних: *Україну, де стріляють лише салюти на весіллях та днях народження; Україну, де відкрити бізнес можна за годину*; займенниково-означальних: *те, у що я вірю; те, чому готовий служити* та ін.), активному розчленуванні синтаксичних побудов (парцеляція: *Де немає оголошень «Робота в Польщі»; Де в молоді сім'ї є один клопіт – обрати квартиру в місті чи замиський будинок* тощо), а також в активному використанні позитивно маркованих сполучень слів: **реальна заробітна плата, гідна пенсія, недоторкані Карпатські ліси, Україна реальної та здійсненої мрії** і под., із тим щоб актуалізувати стрижневі кванти думок, звернути на них особливу увагу слухача, який би повірив в обіцянки, сприйняв їх душею і зробив свій вибір на користь цього політика. Пор.: **Я розповім Вам про Україну своєї мрії. Україну, де стріляють лише салюти на весіллях та днях народження. Україну, де відкрити бізнес можна за годину, отримати закордонний паспорт – за 15 хвилин, а проголосувати на виборах – за одну секунду в Інтернеті. Де немає оголошень «Робота в Польщі». А в Польщі є оголошення «Робота в Україні». Де в молоді сім'ї є один клопіт – обрати квартиру в місті чи замиський будинок. Де лікарі та вчителі отримують реальну заробітну плату, а корупціонери – реальні строки. Де недоторканими є Карпатські ліси, а не депутати. Де бабуся отримує гідну пенсію, а не інфаркт від рахунку за комуналку. Де підставою призначення на посаду стають розум, освіта, талант і совість, а не те, що разом хрестили дітей. Де дороги є, а дурнів – немає. Це – Україна реальної та**

здійсненної *мрії*. *Україна* найближчого майбутнього. *Україна*, у яку повертаються. *Україна*, якою ми будемо *пишатись* та *цінувати*, а всі решта – *знати і поважати*. *Україна* – з якої не пойдуть наші діти. А тепер про *те*, як це зробити. *Те*, що я презентую – *це* не просто моя програма. *Це* мої цінності. *Це* *те*, у що я вірю і чому *готовий служити* (В. Зеленський, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_Rik_diyalnosti_Prezydenta.pdf).

Схвально, що промова В. Зеленського вирізняється чіткою ціннісною ієрархією завдань, які потрібно розв'язати, тому майбутній політик використовує парцельовані структури, підрядні речення в ланцюговому розташуванні, а також багаторазові повтори, які, як слушно зауважують дослідники, «сприяють реалізації прагматичної мети коментування і виконують експресивну прагматилістичну функцію, оскільки виражають почуття та роздуми мовця і не спонукають читача до аналізу поданої інформації» [9, с. 268]. До того ж, аналіз лексем, які позначають предмет обіцянок, уможлиблює висновок про те, що в українському політичному дискурсі з однаковою частотністю вживаються лексичні одиниці конкретного (*заробітна плата, пенсія, будинок, квартира, рахунок за комуналку, корупціонери, депутати* та ін.) й абстрактного (*розум, освіта, талант, мрії, цінності* тощо) змісту. Спостереження за мовним матеріалом дає підстави стверджувати, що тактика обіцянки в українському політичному дискурсі є істотним засобом аргументації для досягнення конкретної мети.

Висновки і перспективи (Conclusions and future perspectives). Отже, обираючи конкретну комунікативну стратегію, український політик дотримується алгоритму її реалізації, з огляду на конкретну мету, якої хоче досягти. У центрі уваги перебуває вибір мовних та позамовних засобів, які будуть ефективними в процесі досягнення цілей.

Самопрезентація мовної особистості як комунікативно-психічний феномен має власну специфіку, що вирізняє її на тлі інших комунікативних стратегій. Змістовий компонент набуває різних варіантів залеж-

но від жанру автохарактеристики, комунікативних інтенцій автора, мотивації його поведінки, актуалізації асоціацій як засобів побудови вербальної мережі політиків, здатних до особливого продукування мовлення. Задля досягнення певної мети представники українського політикуму чітко аналізують можливі стилі спілкування та власну мовленнєву поведінкову здатність, обираючи ту чи ту мотиваційно зумовлену стратегію суспільного впливу й оптимальні для певної аудиторії мовні засоби.

Засобами актуалізації стратегії самопрезентації слугують різноманітні тактики: ототожнення, самовихваляння, демонстрації професійного успіху й обіцянки, застосування яких окреслене певними мовними засобами. Значну роль у цих тактиках відіграють пам'ять, сенсорні механізми, мотивація та цілеспрямованість у формуванні результативних висловлень. Природа процесу сприйняття мовлення, осмислення його реципієнтами залежить передусім від індивідуальних рис політика-комуніканта, його вміння переконувати й впливати на слухачку аудиторію, а також від ситуації спілкування.

З'ясовано, що тактику *ототожнення* найчастіше актуалізують уживанням форм «я вважаю», «я закликаю». Прерогативою тактики *самовихваляння* слугує використання комплексу позитивно маркованих лексичних одиниць, а неодмінним її атрибутом – наявність займенника «я» як ознаки домінування особистісного стрижня. Основними мовними інструментами в тактиці *демонстрації професійного успіху* є дієслова зі значенням результативності у поєднанні з особовими займенниками, та позитивно марковані іменні словосполучення з семантикою досягнення успіху. Тактику *обіцянки* в українському політичному дискурсі на мовному рівні найчастіше виражають формами майбутнього часу дієслів доконаного і недоконаного виду, а також активним використанням лексичних одиниць конкретного й абстрактного значення.

Перспективу дослідження вбачаємо в потребі вивчення механізмів реалізації інших комунікативних стратегій у мовній діяльності відомих українських політиків,

окреслення прагмалінгвістичної специфіки висловлень у зіставленні й проєкції на аперцепційну базу адресата – сприймача

Список використаних джерел

1. Деренчук Н. В. Мовний портрет сучасного українського політика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2018. 228 с.

2. Лазаренко Н. І., Коломієць А. М., Паламарчук О. М. Комунікація в інтернет-просторі: психологічний аспект. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Том 65. № 3. С. 249–261.

3. Киричок І. Самопрезентація майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 369–374.

4. Кузьмич Н. Комунікативна стратегія самопрезентації і тактики її реалізації (за матеріалами телевізійних інтерв'ю). *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 89–94.

5. Сердійчук Л. Автобіографія як спосіб самопрезентації мовної особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип. 16. С. 120–122.

6. Стрій Л. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 20 с.

7. Папіш В. Самопрезентація демонстративної мовної особистості у драматичній поемі Лесі Українки «Одержима». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 99–102.

8. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 312 с.

9. Zavalniuk I., Kholod I., Bohatko V., Pavlyuk O. Lexical-syntactical repetition in the system of stylistic figures: status, specification, functions. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12 (1). Special Issue (12/01-XXV). P. 268–274.

10. Charteris-Black J. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 274 p.

актуальної інформації, а також в аналізі гендерного аспекту дослідження мовної особистості.

11. Oktar L. The ideological organization of representational processes in the presentation of them and us. *Discourse & Society*, 12. 2001. S. 313–346.

12. Pavlushenko O., Mazai L., Koliadych Y., Pavlykivska N., Prokopchuk L., Poliarush N. The concept of the Family in the thinking of the young generation of Ukrainians. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 11. Issue 1. Special Issue XVII. March, 2021. P. 125–128.

13. Schlenker B. Self-presentation. *Handbook of Self and Identity*. 2003. S. 492–518.

14. Tedeschi J. Identities, the phenomenal self, and laboratory research. *Impression management theory and social psychological research*. N.Y.: Academic Press. 1981. S. 3–22.

15. Wodak R. Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A Cross-disciplinary Inquiry. *Pragmatics & Cognition*. Amsterdam, 2007. Vol. 15 (1). P. 203–225.

References

1. Derenchuk N. Linguistic portrait of a modern Ukrainian politician. Doctor's thesis. Lutsk, 2018. 228 p.

2. Lazarenko N., Kolomiets A., Palamarchuk O. Communication in the Internet space: psychological aspect. *Information technologies and teaching aids*. 2018. T.65. №3. P. 249–261

3. Kyrychok I. Self-presentation of future heads of general educational institutions as a psychological and pedagogical problem. *A young scientist*. 2017. №5. P. 369–374.

4. Kuzmych N. Communicative strategy of self-presentation and tactics of its implementation (based on the materials of television interviews). *Bulletin of Lviv University. Foreign languages series*. 2013. Issue 21. P. 89–94.

5. Serdiyuchuk L. Autobiography as a way of self-presentation of a linguistic personality. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*. 2004. Issue 16. P. 120–122.

6. Striy L. Ritual genres of Ukrainian political discourse: structural-semantic and

linguistic-pragmatic aspects. Extended abstracts of candidate's thesis. Odesa, 2015. 20 p.

7. Papish V. Self-presentation of a demonstrative language personality in Lesya Ukrainka's dramatic poem "Possessed". *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological*. 2014. Issue 48. P. 99–102.

8. Yashenkova O. Basics of the theory of language communication. Kyiv, publishing center "Akademiya", 2010. 312 p.

9. Zavalniuk I., Kholod I., Bohatko V., Pavlyuk O. Lexical-syntactical repetition in the system of stylistic figures: status, specification, functions. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12 (1). Special Issue (12/01-XXV). P. 268–274.

10. Charteris-Black J. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 274 p.

11. Otkar L. The ideological organization of representational processes in the presentation of them and us. *Discourse & Society*, 12. 2001. S. 313–346.

12. Pavlushenko O., Mazai L., Koliadych Y., Pavlykivska N., Prokopchuk L., Poliarush N. The concept of the Family in the thinking of the young generation of Ukrainians. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 11. Issue 1. Special Issue XVII. March, 2021. P. 125–128.

13. Schlenker B. Self-presentation. *Handbook of Self and Identity*. 2003. S. 492–518.

14. Tedeschi J. Identities, the phenomenal self, and laboratory research. *Impression management theory and social psychological research*. N.Y.: Academic Press. 1981. S. 3–22.

15. Wodak R. Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A Cross-disciplinary Inquiry. *Pragmatics & Cognition*. Amsterdam, 2007. Vol. 15 (1). P. 203–225.

Анотація. У статті проаналізовано одну з мовленнєвих стратегій – стратегію самопрезентації, яку активно застосовують у сучасному українському політичному дискурсі. Установлено, що питання ролі політичного дискурсу, зокрема впливу мовної особистості українського політика на формування внутрішнього і зовнішнього політичного іміджу країни, набуває сьогодні особливої актуальності з огляду на умови багатонаціональної й полімовної ситуації, яка склалася в Україні, з одного боку, й повномасштабного вторгнення російської федерації на нашу землю, з іншого боку. У таких умовах змінюються механізми самопредставлення, тактики реалізації мовного впливу представників влади на громадян держави, що й потребує вивчення.

У науковій розвідці з'ясовано роль самопрезентації у формуванні мовної особистості українського політика, проаналізовано основні механізми цієї комунікативної стратегії і прагмалінгвістичну специфіку її реалізації в умовах сьогодення.

Акцентовано на взаємозалежності, узасопідпорядкуванні змістового наповнення комунікативної стратегії самопрезентації мовної особистості й широкого спектру методик комунікації та комунікативних інтенцій самопрезентантів.

Установлено, що засобами актуалізації стратегії самопрезентації слугують тактики ототожнення, самовихваляння, демонстрації професійного успіху й обіцянки, застосування яких окреслене певними мовними засобами. З'ясовано специфіку згаданих тактик і представлено опис лексико-граматичних засобів, які є важливими у формуванні стратегії самопрезентації мовної особистості, оскільки істотно увиразнюють не лише комунікативно-ситуативні ознаки мовлення окремих політиків, а й авторські дискурси політичних діячів у межах різних тактик. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні механізмів реалізації інших комунікативних стратегій у мовній діяльності відомих українських політиків, окресленні прагмалінгвістичної специфіки їхніх висловлень, ураховуючи інтенції адресанта й особливості сприймання інформації адресатом.

Ключові слова: акт самовираження, тактики самопрезентації, комунікативна інтенція, мовна особистість, прагмалінгвістична специфіка, політичний дискурс.

УДК: 811.161.2

[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.02](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.02)

Номінації частин доби в аспекті лексико-семантичного й асоціативного поля «Час» у повісті І. Роздобудько «Арсен»

Nominations of the Parts of the Day in the Aspect of the Lexico-Semantic and Associative Field «Time» in the I. Rozdobudko' Story «Arsen»

Наталія Павликівська, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Nataliia Pavlyukivska, Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Language
E-mail: pavlikivska@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2297-4872>

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна*

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Abstract. *In the paper we analyze the lexical-semantic group «parts of a day» and the structure of a similar associative field of temporality based on the material of I. Rozdobudko's story «Arsen». The importance of studying the language of the works of modern Ukrainian writers is to track the peculiarities of the development of the modern Ukrainian language, its forms and means of expression, especially considering that artistic texts for children and teenagers, like the analyzed novel, are the most vivid representatives of modern perception and reading of the language as a living system. The difference between the concepts of lexical-semantic group (LSG) and thematic group (TG) was clarified, which made it possible to more specifically analyze the semantics of the analyzed examples. The lexical-semantic group «Parts of the day» is conditionally divided into microfields «night», «morning», «day», «evening». Each of the analyzed microfields is expressed within the lexical-semantic and associative fields, which caused the need to distinguish the concepts of «lexical-semantic field» and «associative field».*

The research was conducted by collecting and analyzing linguistic material, as well as analyzing available scientific sources.

The semantics of temporal nominations (time names) to denote parts of the day in the story «Arsen» is unambiguous and does not compare with the semantics of the life cycle, as in folk-poetic texts. That is, we are observing a new way of highlighting time semantics, the figurative expression of which only emphasizes the main meaning, without providing semantic connotations. In the semantic structure of the lexical-semantic field «time», we distinguish thematic groups of the vocabulary, which include words from different parts of the language to denote a common concept, and lexical-semantic groups that combine full-meaning words of the same part of the language. According to the structure of the lexical-semantic group «parts of the day», which is based on the day/day in the meaning of the day, we distinguish the following microfields: «night», «morning», «day», «evening» as its components. Each of the analyzed microfields is characterized by figurative semantics, aesthetics, and sensuality characteristic of artistic language, but devoid of sentimentalism, which is characteristic of modern artistic prose. The associative field is expressed by two signs: color and light, which prevails, and taste (related to the names of meals).

The results of the study testify to the clear construction of the lexical-semantic system of the language, its division into groups and microfields according to the semantic principle, which makes it possible to trace intergroup and even interfield connections, since no language unit can exist separately from others. It was found that the intensity of light and color is the main semantic criterion by which the associative field «time» should be classified using the example of parts of the day.

We see the prospects for further scientific research in the study of the concepts of the lexical-semantic and associative fields based on the material of the works of modern writers in order to fix and preserve the psycholinguistic aspect of language in the modern historical era.

Keywords: *microfield, lexical and thematic group, associate, semantic meaning, temporal nomination (chasonomen), time, writer's idiostyle.*

Актуальність (Introduction). Мова є основним засобом вираження ідентифікації етносу, його менталітету й культури. «У кожній національній мові етнокартина світу має свою, особливу репрезентацію. Вербальні символи

належать до важливих чинників національно-культурної самоідентифікації, оскільки є своєрідними ретрансляторами архетипних образів; вони кодують пам'ять слів у багатофункціональних культурних контекстах» [15, с. 98]. Тому актуальність

дослідження мови творів сучасних українських письменників полягає у фіксації стадії розвитку мови на сучасному етапі, її особливостей, засобів вираження тощо. Зокрема, важливою є категорія темпоральності як феномен лінгвістичний, психологічний, історичний, філософський, літературний, індивідуальний. Саме тому визначення категорії часу є не лише метою, але й засобом вивчення психолінгвістичних аспектів сучасної української мови, її розгалуженої польової й міжпольової структури. Натомість значна варіативність теоретичних понять ускладнює аналіз мовних категорій, що зумовлює потребу більш глобального вивчення лексико-семантичної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Чітку й деталізовану структуру лексико-семантичного поля (ЛСП) запропоновано в науковому доробку Г. Межжеріної [6]. Погоджуємося з Н. Іовхімчук, що лексико-семантичні поля становлять «сукупність лексики в єдності пара-дигматичних і синтагматичних зв'язків [5]. Дослідниця К. Дашкова зазначає, що «лексико-семантичне поле утворює лексичні одиниці, які вступають у взаємні внутрішньомовні, зовнішньомовні й позамовні відносини [3, с. 59]. Проте, на нашу думку, позамовні відносини виникають на рівні асоціативних полів. Попри окремі спроби аналізу й структуризації асоціативного поля дослідниками Ю. Антоненко [1], О. Денисевич [4], С. Сечіною [8], психолінгвістичного аспекту сприймання лексичної семантики дослідницею Д. Тереховою [10], асоціативне поле не вивчене повною мірою. По-перше, усі згадані мовознавці визначають асоціативне поле як елемент мовної картини світу певної групи людей шляхом асоціативного експерименту, що робить його неточним: за умови дослідження цього самого асоціативного поля серед іншої групи респондентів отримуємо інші структури ознаки. Щодо класифікації асоціативного поля, то найбільш повною вважаємо трирівневу класифікацію, «у першому з яких реакції розподіляються за структурним принципом, у другому – за семантичним навантаженням, а у третьому до уваги береться конотаційна характеристика асоціата» [2, с. 14].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні структурної й семантичної складової лексико-семантичного й асоціативного поля «час» на прикладі лексико-семантичної групи «частини доби». Реалізація мети потребує розв'язання таких **завдань (Purpose)**: з'ясування теоретичних понять, які виділяють у структурі лексико-семантичного поля; визначення поняття асоціативного поля, його ознак і критеріїв виокремлення; аналіз мовно-ілюстративного матеріалу й простеження особливостей вираження та сприймання темпоральних номінацій у сучасній українській художній літературі для дітей.

Матеріали і методи дослідження (Materials and methods of research). Матеріалом дослідження слугувала картотека речень із відповідною темпоральною семантикою (частини доби), дібрана з мово-творчості І. Роздобудько, зокрема її повісті «Арсен».

Методи дослідження: описовий, лексикографічний (аналіз словникових статей), аналіз мовного матеріалу шляхом зіставлення й протиставлення, абстрагування, класифікація.

Результати дослідження (Results of the research). Найбільш громіздким утворенням у межах лексико-семантичного поля є лексико-семантична група (ЛСГ). Г. Межжеріна наголошує, що «при включенні слова до складу ЛСГ прийнято враховувати його категоріальну належність: одиниці ЛСГ повинні належати до однієї частини мови» [6]. Проте відоме також поняття тематичної групи, що об'єднує слова, які належать до різних частин мови, тобто мають певні семантичні відношення між собою, але можуть бути доволі віддаленими граматично. У нашому дослідженні надаємо перевагу детальному аналізу лексико-семантичної групи «частини доби», яка об'єднує іменники на позначення власне доби й окремих її частин: ночі, ранку, дня, вечора.

Номінації *доба*, *день* (у значенні *доби*) становлять основу лексико-семантичної групи «частини доби»: *Здавалося, що від-тоді проминуло не менш як кілька діб!* (7, с. 31); *Загалом, я був задоволений тим, як провів день* (7, с. 63); *Але наступного дня він прийшов до школи у бойовому настрої* (7, с. 10);

Перший день літа розпочався нудно (7, с. 15). У тексті підліткової повісті «Арсен» авторка використовує уточню-вальні лексеми часом, цілий, весь, цілими:

- *часом доби* – на позначення невизначеної частини доби в реченні з високим ступенем умовності часу: *І якщо я тепер господар історії, яку збираюся тобі розповісти, то можу розпорядитися й часом доби, коли мені найбільше хотілося б поспілкуватися з тобою* (7, с. 3);

- *цілий (день)* – на позначення світлої пори доби. Таке словосполучення стирає семантику ранку, дня й вечора як окремих частин доби, натомість протиставляє лише ніч і день (світло й темряву) у структурі доби: *Хочеш – цілий день валяйся на пляжі в шезлонгу* (7, с. 5); *Мене аж пересмикнуло: це найгірше, що могло бути, – просидіти цілий день вдома* (7, с. 53);

- *весь (день) і всю (ніч)* – підсилює ознаку доби, також стираючи при цьому значення окремо ранку, дня й вечора у складі доби, визначає постійну часову протяжність: *Весь день і всю ніч на подвір'ї грали музики* (7, с. 70). У цьому реченні помітною є антитеза – «виразна стилістична фігура, використання якої є засобом емоційного впливу на читача» [11, с. 274], що в конкретному контексті підсилює значення висловленого;

- *цілими (днями)* – хоч і відрізняється від *цілий день* з погляду граматики лише числовою формою, проте з погляду лексико-семантичної системи мови має значення не світлої пори доби і навіть не всієї доби, а кілька діб, об'єднаних спільною одноманітною ознакою або дією, напр.: *Цілими днями дівчинка ганяла по ланах з місцевою дитлашнею...* (7, с. 44).

Уважаємо за доцільне використати традиційну семантичну класифікацію частин доби, поділивши їх на чотири мікрополя: *ніч, ранок, день, вечір*.

Мікрополе «ніч» є найвиразнішим та найчисленнішим у досліджуваному тексті. Ніч часто лякає головного персонажа: *А вночі нагадувала чорний тунель* (7, с. 73), а іноді й приваблює: *Жодні дурниці про Чорну Руку не могли й близько зрівнятися з чудесами цієї ночі на новому місці!* (7, с. 30).

Усе, про що Арсен пише у своєму

щоденнику, пов'язане з ніччю. Найбільш помітними засобами естетизації ночі є:

- ніч з високим ступенем умовності: *Я хотів би, щоб це була ніч* (7, с. 3); *Так, я справді хотів би, щоб за вікном була ніч* (7, с. 3);

- обставини часу, увиразнені семантикою образності: *Покупці біків приїздили до нього під покровом ночі й мали суворо зберігати таємницю про те, звідки на аренах світу з'являються такі непере-можні бійці* (7, с. 58);

- обставини часу зі звичайною емоційно-нейтральною семантикою ночі: *Посеред ночі я несподівано прокинувся* (7, с. 30); *Ви коли-небудь прокидалися посеред ночі після міцного, майже запаморочливого сну в незнайомому місці?* (7, с. 30); *На третю ніч, дочекавшись, коли батьки заснуть, Макар виліз із ліжка й побіг до панської стайні* (7, с. 44); *Дійти до того місця, де вночі бачив вогники...* (7, с. 34); *Проте вночі виходять на руїни хутора, де жив Макар, і риють, риють...* (7, с. 38); *Тобто ці вогні, що я бачив уночі, це...* (7, с. 38); *А я ще раз запитав у неї про вогні, які бачу вночі з вікна веранди* (7, с. 63); *Ось про що я думаю вночі, коли тренуюсь нічого не боятися* (7, с. 5);

- уточнення: *Але цієї ночі бінокль мені не знадобився* (7, с. 73);

- протяжність ночі й усіх емоцій, які вона викликає в Арсена: *Цілу ніч і пів ранку він доїв корів просто на землю* (8; с. 44); *Вона тут ночами шастає по вулицях, народ лякає...* (7, с. 37); *Усі в маєтку спали міцним сном, адже втомилися за ці ночі від суцільного коров'ячого галасу* (7, с. 45);

- художні означення з темпоральною семантикою: *Десь на болотах дрібно розсміявся нічний птах* (7, с. 42); *Нашорошив вуха – і почув нічний оркестр: щось шурхотіло вгорі, щось шкреблося внизу, за вікном із глухим звуком зривалися з дерев стиглі плоди, цвірінькали коники, а в освітлене місяцем скло з м'яким звуком бився великий нічний метелик* (7, с. 30); *Вони сиділи мовчки, дивилися на нічне небо й слухали, як довкола них шумить ліс* (7, с. 67); *Марвійки – це нічні феї, у них білі крила і вісім ніжок* (7, с. 26); *А я знову опинився віч-на-віч із глибокою ніччю, зірками і лісом, що виднівся на प्रति-лежному боці річки* (7, с. 72);

- стійкі сполучення слів із семантикою ночі: *І, погладивши мене по голові та побажавши доброї ночі, вийшов* (7, с. 49); *І тому я кажу: «Доброї ночі!»* (7, с. 3); *Коли я був маленький і спав на цій веранді, бабуся так само цілувала мене в чоло на ніч...* (7, с. 30);

- наділення ночі почуттями й рисами характеру, «одухотворення» ночі: *Якщо вона [ніч – Н.П.] зможе бути для тебе доброю* (7, с. 3); *Адже для мене ніч – це тривожний час таємниць і несподіванок, які вигадую сам* (7, с. 3);

- відрізок часу з чіткими межами: *А ще подумав: якщо до ночі не дійду, спробую переночувати в соняшниках* (7, с. 17); *Але виходить, як у більшості, – карате в при-міщенні ЖЕКу чи гурток малювання, чи англійська мова, чи просто – комп, у якому зависаєш до ночі* (7, с. 4);

- ніч із негативною семантикою в прямому значенні: *Однієї темної й дощової ночі цей глек зник* (7, с. 7).

Мікрополя «ранок», «день», «вечір» мають менш чіткі часові межі, оскільки сонячне світло не може бути їхньою диференційною ознакою, бо властиве їм усім. Серед засобів вираження мікрополя «ранок» переважають:

- відмінкові форми іменника: *Ранок для мене розпочався тоді, коли мої місцеві ровесники вже поверталися з риболовлі* (7, с. 51); *Згадав сьогоднішній ранок удома, записку, яку залишив на столі, подорож соняшниковим ланом, дівчину на мопеді* (7, с. 31); *Ранок був теплим, сад за вікном був такий яскравий, мов картинка на моніторі* (7, с. 33);

- іменник у поєднанні з уточнювальним займенником: *Друга «серія» цієї родини почалася того ж ранку* (7, с. 44); *Цього ранку дівчисько, як завжди, вистрибнуло з вікна своєї спальні просто в мокру від роси траву* (7, с. 44);

- прислівник: *Це сталося вранці* (7, с. 61); *Адже те, що бачиш уранці в дзеркалі, коли чистиш зуби, ясна річ, тебе не влаштовує!* (7, с. 4); *А зранку в хаті знайшли бездиханне тіло Макара в калюжі власної крові* (7, с. 7); *За ним літав тополиний пух і вже зранку було дуже спекотно* (7, с. 15);

- прикметник: *У вранішній тиші на решті було чути, як співають пташки*

(7, с. 45). У цьому реченні часономен виражений художнім означенням, що вказує на його емоційну насиченість й образну цінність.

Ранок у повісті «Арсен» має переважно позитивне емоційне навантаження, насичений бадьорим настроєм і чіткими планами.

День як частина доби – унікальний часономен, оскільки про позначення ним часового відрізка між ранком і вечором свідчить лише контекст. У межах дня в значенні «частини доби» виділяємо полудень, тобто час, коли сонце перебуває в зеніті (дванадцята година): *Потім скупались в річці, а тоді настав полудень* (7, с. 40). Мікрополе «день» у досліджуваній повісті здебільшого виражене:

- іменником: *День проминув непомітно* (7, с. 40);

- прислівником: *А вдень Федір спостерігав, як корова кілька годин без утоми вилизувала Чорного* (7, с. 61); *Це було вдень, коли я залишився зі стадом* (7, с. 63); *Вдень вона потопала в тіні абрикосових дерев* (7, с. 73);

- метафоризованою іменниковою конструкцією: *День добігав кінця. І не було нічого красивішого за цей палахкотливий кінець: стрімке падіння сонця в море зелених дерев супроводжувалося швидкою зміною барв* (7, с. 62); *Так само згасав день у селі!* (7, с. 63).

У метафоризованих конструкціях з іменником бачимо високий ступінь асоціативності за колірно-світловою семантикою, що надає тексту високої естетико-почуттєвої ваги.

Не поступається образністю й мікрополе «вечір», виражене:

- іменником у синтаксичній ролі обставини часу (нерідко з прикметниковим поширювачем): *Одного вечора він зібрав слуг, очолив їх і рушив на те місце в лісі, де зустрічалися Макар і Марія* (8, с. 66); *Одного літнього вечора Макар і Марія закінчили всі справи по господарству і вийшли посидіти на порозі, помилуватися зірками* (7, с. 67); *Попри це, вони проговорили біля вогнища до пізнього вечора і домовилися, що наступного дня зустрінуться на цьому ж місці* (7, с. 66); *Але щось треба лишити до наступного вечора* (7, с. 72);

- іменником у формі множини (на позначення довготривалості, регулярної повторюваності дії): *Спершу я так і робив – цілими вечорами кнопки натискав* (7, с. 6); *Ці вечори я пам'ятаю досі* (7, с. 14); *Але згадавши тополиний пух за вікнами, жовте застояне повітря великого міста, довгі вечори перед телевізором, я переконав себе, що все роблю правильно* (7, с. 16);

- прислівником: *Проте увечері до мене прийшов Пашка* (7, с. 11); *А увечері ми збиралися за великим столом і їли щось смачненьке* (7, с. 14); *Адже легко балакати про сміливість, коли знаєш, що увечері на тебе чекають вечеря і тепле ліжко* (7, с. 17); *Увечері ми всі – дід Олег, бабуся Ліда і Нійоле – зібралися на вечерю* (7, с. 40); *Я лише вчора увечері приїхав* (7, с. 34);

- іменниково-прикметниковим словосполученням: *Зміна кольорів у вечірньому серпанку була подібна до зміни кольору луски чарівної риби* (7, с. 63).

Лексико-семантичне поле темпоральності в мові повісті «Арсен» є більш поширеним, чітким і структурованим, ніж асоціативне поле. На думку О. Денисевич, асоціативне поле – «сукупність реакцій на слово-стимул, виявлених експериментально; певна модель, що фіксує асоціативні зв'язки слів» [4, с. 28]. «Основні теорії лінгвістики нового часу ґрунтуються на стосунках між людьми, свідомості та психологічних особливостях, які представлені структурою колективного розуму, а також є колективним досвідом і складовими елементами в мовній системі» [12, с. 267]. Саме на цьому рівні виникає поняття «асоціативне поле», коли асоціація стає засобом колективного пізнання, адже «мова найповніше відображає національно зумовлені та індивідуальні особливості світогляду людини і дає уявлення про семантичне наповнення етнокультурних констант, що існують у колективній свідомості» [13, с. 125].

В українському мовознавстві є спроби структурувати асоціативне поле за моделлю лексико-семантичного на ядро, навколоядерну зону, ближню й дальню периферію на матеріалі асоціативного поля концепту «ідентичність» [8, с. 67] за мето-дом асоціативного експерименту.

Дослід-ниця відносить до ядра найбільш уживані лексеми, до навколоядерної зони – менш поширені, до периферії – найменш уживані. На нашу думку, у структурі асоціативного поля варто виділяти компоненти за ступенем інтенсивності ознаки, оскільки слова-асоціати, які часто використовує один автор чи респондент на позначення певного поняття, можуть бути найменш уживаними чи взагалі відсутніми в мовній картині світу іншого респондента. Асоціативне поле як феномен не є чітко структурованим і цілісно дослідженим і в лінгвістичному плані, оскільки асоціатами темпорального поля часто є слова, які не мають первинної темпоральної семантики. Тому асоціативне поле «час» у межах частин доби не поділяємо на *ніч, ранок, день* та *вечір*, а визначаємо їх асоціативною структурою доби.

Розглянемо частини доби в межах асоціативного поля темпоральності крізь призму семантики слів-асоціатив:

- назви етапів прийняття їжі: *Зустрічають тебе в аеропорту, везуть «під білі руки» в готель, що біля моря, сповіщають, що сніданок о такій годині, обід – о такій, а екскурсії – будь-коли* (7, с. 5); *Час снідати, Арсенчику! Нійоле вже дві години чекає, коли ти прокинешся...* (7, с. 53), оскільки *сніданок* – зранку, а *обід* – удень, то йдеться про часономени *ранок і день*;

- назви небесних світил: *Дивився на місяць, на гілки дерев, що колихалися за вікном, – і теплі хвилі почали відносити мене кудись далеко* (7, с. 30); *Поглянув у широке вікно й заціпенів: у ньому висів здоровезний круглий місяць* (7, с. 30); *Я втиснувся в перину і, мов заворожений, дивився на місяць, поволі розуміючи, де я* (7, с. 31); *Я уявляв, як у місячному сяйві лежать його руїни...* (7, с. 31); *Над ними завис дивний місяць – здавалося, що зорі сиплються просто з нього, мов із кошика* (7, с. 42); *За вікнами вже сяяли зірки* (7, с. 42). Хоч місяць можна споглядати цілодобово, але він випромінює яскраве світло вночі, тому в контексті асоціативних зв'язків сприймаємо часономен *ніч*; зорі репрезентують лише нічну пору доби. У реченні *Але коли перші промені сонця освітили крони дерев, мукання стихло й село поринуло в довгоочікувану тишу* (7, с. 44) ідеться про

світанок, який виділяємо в межах ранку, а не ночі, через зміну небесного світила;

- відсутність світла: *Потім на якийсь час запала темрява* (7, с. 31). Темрява є ознакою ночі, що традиційно склалося в уявленнях людей у зв'язку з відсутністю сонячного світла;

- сутінки (напівтемрява, що настає після заходу сонця [9, с. 860]): *І дід повів нас у сутінки веранди, мов командир* (7, с. 42);

- колірна семантика світла: *Рожеве світло призахідного сонця по вінця заливало подвір'я і робило його просто казковим* (7, с. 24), що вказує на вечірню пору доби, висвітлюючи гру кольорів заходу сонця.

Помічаємо, що темпоральне асоціативне поле насичене глибокою образною семантикою, хоч і використовується переважно однозначно – асоціати частин доби в досліджуваному художньому творі не вступають у смислові відношення з іншими ЛСГ темпорального поля, тобто, до прикладу, коли йдеться про певне явище природи – світанок чи захід сонця – маємо на увазі лише рух Землі навколо власної осі, а не життєвий цикл істот на цій планеті. Сонце для українців завжди було насичене глибоким символізмом: із першим променем сонця розвіювався страх, темрява, натомість наставав світлий і радісний у праці день. Відомо також, що «в українській геральдиці відображено культ сонця та його антропоморфне сприймання» [14, с. 125].

Спостережено, що Ірен Роздобудько є майстром оповіді від першої особи. Саме тому її розповідь є динамічною, а описи й філософські роздуми – поодинокими, що робить твір цінним з погляду сюжету й цікавим для цільової підліткової аудиторії. Проте така манера дещо обмежує вико-

ристання лексем із темпоральною семантикою, що можемо вважати прикметною рисою повісті «Арсен».

Висновки і перспективи (Conclusions and future perspectives). Семантика темпоральних номінацій, або часономенів на позначення частин доби в повісті «Арсен» є однозначною й не зіставляється із семантикою життєвого циклу, як у народно-поетичних текстах. Спостерігаємо нову манеру висвітлення часової семантики, образне представлення якої лише увиразнює основне значення, не створюючи смислових конотацій. У семантичній структурі лексико-семантичного поля «час» виділяємо тематичні групи лексики, до яких уходять слова різних частин мови на позначення спільного поняття й лексико-семантичні групи, які об'єднують повно-значні слова однієї частини мови. Відповідно до структури лексико-семантичної групи «частини доби», в основі якої перебуває *доба/день у значенні доби*, виділяємо мікрополя «ніч», «ранок», «день», «вечір» як її складові компоненти. Кожне з аналізованих мікрополів вирізняється власною художній мові образною семантикою, естетикою, чуттєвістю, але позбавлене сентименталізму, що характерно для сучасної української художньої прози. Асоціативне поле диференційоване за двома ознаками: колірно-світловою, яка домінує, і смаковою, пов'язаною з назвами етапів прийняття їжі.

Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо в аналізі понять лексико-семантичного й асоціативного полів, передусім поля «час», на матеріалі творів сучасних українських письменників задля фіксації й збереження психолінгвістичного аспекту інтерпретації мови в конкретну історичну епоху.

Список використаних джерел

1. Антоненко Ю. Асоціативне поле концепту *tolerance* в англійській мовній картині світу. *Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал*. № 10. 2019. С. 11–16.
2. Васянович Є. Психолінгвістичний аналіз асоціативного поля «війна» як фрагменту мовної картини світу українських студентів-гуманітаріїв. *Вчені записки ТНУ*

імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 31 (70). № 1. Ч. 1. 2020. С. 13–17.

3. Дашкова К. Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура. *Наукові записки МГУ*. 2018. Вип. 33. С. 56–60

4. Денисевич О. Асоціативне поле слова-стимулу «газета» в мовній картині світу українців. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 8. С. 28–31.

5. Іовхімчук Н. Лексико-семантичне поле простору в мовній картині світу усної народної словесності. URL: <http://surl.li/hbhkr>

6. Межжеріна Г. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). 2002. URL: <http://surl.li/hbdqv>

7. Роздобудько І. Арсен: повість. Харків: Фоліо, 2017. 155 с.

8. Сечіна С. Побудова та аналіз асоціативного поля концепту «ідентичність» у мовній картині світу Чилі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 1. Т. 2. 2018. С. 65–71.

9. Словник української мови в 11 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 9. С. 860.

10. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: психо-лінгвістичний аспект: монографія. Київ: КДЛУ, 2000. 244 с.

11. Zavalniuk I., Kholod I., Bohatko V., Pavlyuk O. Lexical-syntactical repetition in the system of stylistic figures: status, specification, functions. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12 (1). P. 268–274. URL: <http://surl.li/hbmnd>

12. Mushyrovskaya N., Kholod I., Neher O., Zozulia I., Pavliuk I. Fundamental cognitive-semantic theories in linguistics. *Eduweb*. 2022. Julio-Septiembre. Vol. 16. Issue. 3. P. 261–273. URL: <http://surl.li/hbmnk>

13. Pavlushenko O., Mazai L., Koliadych Y., Pavlykivska N., Prokopchuk L., Poliarush N. The concept of the Family in the thinking of the young generation of Ukrainians AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Volume 11, Issue 1, Special Issue XVII, March, 2021, PP. 125 – 128. URL: <http://surl.li/hbktt>

14. Pavlushenko O., Prokopchuk L., Pavlykivska N., Tymkova V., Mazai L., Kukhar N. The mythologemes «Tree of life» and the «Sun» in the world folk picture of Ukrainians (from Ancient Times to the Present. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Hradec Kralove, The Czech Republic. Volume 11, Issue 2, Special Issue XX, July, 2021. P. 120–126. URL: <http://surl.li/hbmnz>

15. Shynkaruk V., Kharchenko S., Zavalniuk I. «Language-culture» dichotomy in formation of the mental sphere of ethnic consciousness and specificity of national world perception *Вісник Національної*

академії керівних кадрів культури і мистецтв: науковий журнал. – Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2019. № 1. С. 96–101. URL: <http://surl.li/hbktt>

References

1. Antonenko, Yu. (2019). The associative field of the concept of tolerance in the English language picture of the world. *Current issues of foreign philology. Scientific journal*, 10, 11–16.

2. Vasyanovych, E. (2020). Psycholinguistic analysis of the associative field "war" as a fragment of the language picture of the world of Ukrainian humanities students. *Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications*, 31 (70). No. 1. Part 1, 13–17.

3. Dashkova, K. (2018). The concept of "Lexico-semantic field" and its structure. *Scientific notes of International State University*, 33, 56-60.

4. Denisevich, O. (2018). The associative field of the stimulus word "newspaper" in the language picture of the world of Ukrainians. *Bulletin of the Book Chamber*, 8, 28–31.

5. Iovkhimchuk, N. *Lexico-semantic field of space in the language picture of the world of oral folk literature*. Retrieved from <http://surl.li/hbhkr>

6. Mezhzherina, H. (2002). *Structural organization of semantic units (field - lexical-semantic group - word)*. Retrieved from <http://surl.li/hbdqv>

7. Rozdobudko, I. (2017). *Arsen: novel*. Kharkiv: Folio.

8. Sechina, S. (2018). Construction and analysis of the associative field of the concept "identity" in the language picture of the world of Chile. *Current issues of humanitarian sciences*, 1, 2, 65–71.

9. Dictionary of the Ukrainian language in 11 (1978). Vols, 9, 860.

10. Terekhova, D. I. (2000). *Peculiarities of perception of lexical semantics of words: psycholinguistic aspect: monograph*. Kyiv: KDLU.

11. Zavalniuk, I., Kholod, I., Bohatko, V., Pavlyuk, O. (2022). Lexical-syntactical repetition in the system of stylistic figures: status, specification, functions. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*. 12 (1), 268–274. Retrieved from <http://surl.li/hbmnd>

12. Mushyrovskaya, N., Kholod, I., Neher, O., Zozulia, I., Pavliuk, I. (2022). Fundamental cognitive-semantic theories in linguistics. *Eduweb*. Julio-Septiembre, 16, Issue 3, 261–273. Retrieved from <http://surl.li/hbmnk>

13. Pavlushenko, O., Mazai, L., Koliadych, Y., Pavlykivska, N., Prokopchuk, L., Poliarush, N. (2021). The concept of the Family in the thinking of the young generation of Ukrainians *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Volume 11, Issue 1, Special Issue XVII, March, 2021, 125–128. Retrieved from <http://surl.li/hbktt>

14. Pavlushenko, O., Prokopchuk, L., Pavlykivska, N., Tymkova, V., Mazai, L., Kukhar, N. (2021). The mythologemes «Tree

of life» and the «Sun» in the world folk picture of Ukrainians (from Ancient Times to the Present. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. Hradec Kralove, The Czech Republic. Volume 11, Issue 2, Special Issue XX, July, 120–126. Retrieved from <http://surl.li/hbmnz>

15. Shynkaruk, V., Kharchenko, S., Zavalniuk, I. (2019). «Language-culture» dichotomy in formation of the mental sphere of ethnic consciousness and specificity of national world perception *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: науковий журнал*. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ. № 1, 96–101; Retrieved from <http://surl.li/hbktt>

Анотація. У статті проаналізовано лексико-семантичну групу «частини доби» й структуру аналогічного асоціативного поля темпоральності на матеріалі повісті І. Роздобудько «Арсен». Важливість вивчення мови творів сучасних українських письменників полягає у відстеженні особливостей розвитку сучасної української мови, її форм і засобів вираження, особливо враховуючи, що художні тексти для дітей і підлітків, як аналізована повість, – найяскравіші репрезентанти сучасного сприймання й прочитання мови як живої системи. Окреслено відмінність між поняттями лексико-семантична група (ЛСГ) й тематична група (ТГ), що дало змогу конкретніше проаналізувати семантику аналізованих прикладів. Лексико-семантичну групу «частини доби» умовно поділено на мікрополя «ніч», «ранок», «день», «вечір». Кожне з аналізованих мікрополів виражене в межах лексико-семантичного й асоціативного полів, що викликало потребу в розмежуванні понять «лексико-семантичне поле» й «асоціативне поле».

Дослідження проводилося шляхом збору й аналізу мовного матеріалу, а також аналізу наявних наукових джерел.

Результати дослідження засвідчують чітку побудову лексико-семантичної системи мови, поділ її на групи й мікрополя за семантичним принципом, що дозволяє простежити міжгрупові й навіть міжпольові зв'язки, оскільки жодна одиниця мови не може існувати окремо від інших. З'ясовано, що інтенсивність світла, кольору є основним семантичним критерієм, за яким варто класифікувати асоціативне поле «час» на прикладі частин доби.

Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо у вивченні понять лексико-семантичного й асоціативного полів на матеріалі творів українських письменників задля фіксації й збереження психолінгвістичного аспекту інтерпретації мови в сучасну історичну епоху.

Ключові слова: мікрополе, лексико-тематична група, асоціат, семантичне значення, темпоральна номінація (часономен), час, ідіостиль письменника.

**До питання щодо істинності/хибності соціальних стереотипів крізь призму
індивіда та суспільства**
**On the Question of the Truth/Falseness of Social Stereotypes Through the Prism of
the Individual and Society**

Тетяно СЕМАШКО, доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри журналістики та мовної комунікації
Tetiana SEMASHKO, Doctor of Philology, Associate Professor,
Professor of the Department of Journalism and Language Communication

E-mail: semashko.tat@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0003-4296-1259>

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

Abstract. *The relevance of the research topic is determined by the general need to study language facts in the linguistic-cognitive plane, where special attention is paid to stereotypes – stable, emotionally colored representations within any community, formed in the cognitive consciousness of native speakers on the basis of hidden social meanings, which in their totality constitute the worldview of an individual. The goal of intelligence is to identify and describe the processes and results of stereotyping as a positive/negative phenomenon.*

The research methodology is based on the basic principles of anthropocentrism, which affirms the key role of the human factor in the process of learning about the world. Scientific research was carried out using a complex methodology based on the consolidation of search, analytical, evaluation and generalization approaches.

Research results and their discussion. *The study of stereotypes in the linguistic-cognitive aspect is aimed at the description of linguistic-sociocultural knowledge, the mechanisms of their categorization and evaluation, based on the cultural environment, which acts as a system of shared beliefs, values, traditions and norms of behavior inherent in a certain community, which collectively form the conditions for the emergence of social stereotypes.*

The process of stereotyping based on hidden social meanings will be interpreted as an ambivalent phenomenon dependent on many factors: the situation, certain circumstances, time slice, ideological priorities, society's requests, acquired knowledge, etc. The above determines both negative and positive consequences of stereotyping. Therefore, it is impossible to give an unequivocal assessment of the phenomenon of stereotyping. The process of stereotyping is neither positive nor negative, it actually exists and fulfills the vital function of human consciousness for society – the systematization of acquired knowledge in order to give the perceived world an orderly character. Therefore, the negative impact of stereotypes can be weakened by accumulating standardized collective experience and acquired knowledge.

Keywords: *cognitive processes, stereotyping, social stereotype, linguistic and cultural knowledge, identity.*

Актуальність теми дослідження (Introduction). У процесі пізнання дійсності відбувається безперервний плин і результат сприйняття індивідом як явищ навколишнього світу, так і себе у ньому. Спілкування – це не тільки усвідомлення та передавання інформації: у процесі комунікації люди використовують різні механізми сприйняття, оперують моделями (останні піддані різним трансформаціям) того, що їм здається світом. Ці моделі світу не залишаються зовнішніми щодо спроможності людини

осмислено сприймати дійсність: у свідомості мільйонів людей віртуальні образи трансформуються в елементи їхніх картин світу, у певні цілісні, неподільні образи, у ту систему координат, у якій людина себе бачить і у зв'язку з якою визначає (оцінює) свої стосунки з навколишньою дійсністю. У результаті ми маємо своєрідний, досить складний мовно-ментальний простір не лише як спосіб категоризації й об'єктивації дійсності, а й як певну насаджену людині систему орієнтирів – стереотипів, крізь призму яких

вона починає бачити та сприймати навколишній світ (Semashko, 2016, p. 12).

Однак, не всі поняття можуть бути основою творення стереотипів, а тільки ті з них, які є соціально значущими для носія мови. В основі переконань і цінностей досить часто лежать стереотипи, підтверджені або не підтверджені власним досвідом, але сформовані завдяки суспільній думці, детерміновані певною культурою, яка передбачає їх розвиток і накладає на них свій особливий відбиток. Звідси те, що є актуальним для одного народу, може бути неактуальним для іншого.

Відмінності способів відображення дійсності в різних культурах обумовлені багатьма факторами, які в сукупності формують умови, визначають потреби та цілі, що продукують появу певних стереотипів. Більш того, існування та вивчення стереотипів неможливе поза культурним середовищем, яке виступає системою спільних переконань, цінностей, традицій і норм поведінки, характерних для певної спільноти, які проживають на одній території та мають спільне минуле. З іншого боку, культура виступає контекстом, що уможлиблює встановлення ефективної комунікації між індивідами. Відтак, раціональною видається думка, що для відбору та впорядкування найбільш значущих для спільноти фрагментів інформації виникають стереотипи – структури ментально-лінгвального комплексу, результат узагальнення знань про світ, освоєння яких відбувається за активної участі мови, де особлива увага соціальним стереотипам, спроектованим на групову належність до тієї сфери людського буття, відносно якої вони утворюються. Дослідження стереотипів у лінгвокогнітивному ракурсі спрямоване на опис встановленого у культурі та лінгвістично закріпленого знання, механізмів його категоризації та оцінювання, з урахуванням екстралінгвістичної інформації про традиції та уявлення народу (Lyubimova, 2020, p. 117).

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Literature Review). Від епохи В. Ліппмана, де стереотип розглядався в аспекті його групової приналежності до певної сфери людського буття, феномен стереотипу значно еволюціонував. Цьому сприяли, насамперед, фундаментальні

перетворення, що відбулися у сучасному світі, які продукували перегляд і нове його прочитання.

Репрезентуючи схематичний образ-уявлення, стереотипи поєднують як вербальні, так і невербальні коди. «Індивідуальне мовлення, на основі якого розвиваються ментальні лексикони індивіда, є не просто системою формальних знаків для взаємодії, спілкування й комунікації: воно одночасно представляє вербальний інтелект носія мови, його систему світоглядних цінностей, емоційно-оцінну палітру реагування; є представником його психіки, досвіду, ерудиції, семантичної пам'яті, здатності до якісного відтворення її вібраційно-смыслового змісту (Grukach, Tkachenko & Solovyova, 2019, p. 59). Дослідження стереотипів у царині різних наукових парадигм (соціології, філософії, психології, етнографії, культурології, лінгвістики, когнітивістики тощо) із застосуванням комплексу методологічних підходів до їх вивчення уможливило різнобічність потрактування останніх. Представники означених наукових напрямків виділяють у феномені стереотипу специфічні аспекти, які тільки за інтеграційного міждисциплінарного підходу утворюють цілісну картину, що сприяє достатньо глибокому вивченню явища стереотипізації та стереотипу як її результату.

Зауважимо, що упродовж тривалого періоду стереотипи вважалися негативним соціальним явищем, зокрема, у В. Ліппмана стереотип носив яскраво виражений негативний відтінок, пов'язаний із неточністю та неповнотою відтворення інформації, оскільки, зазвичай, стереотип формується на ґрунті обмеженого досвіду людини, в результаті чого робляться висновки на обмеженій, недостатній інформації. Проте сьогодні з огляду на ряд наукових розвідок – праці Є. Бартмінського, Д. Гамільтона, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, У. Квастхофф, Р. Таджурі, Г. Тадшфел та ін. (Bartminskii, 2009; Hamilton, 1981; Yermolenko, 2007; Zhaivoronok, 2007; Quasthoff, 1988; Tadiuri, 1969; Tajfel, 1981) – враховуються як їх негативні, так і позитивні особливості та їх наслідки. Це уможливлено завдяки означенню основних функцій стереотипів, що реалізуються як на груповому, так і на

індивідуальному рівнях, а також критичному осмисленню різних видів соціального стереотипу, як от: етнічні; гендерні; класові; вікові; психологічні; професійні; політичні; релігійні; сексуальні; стереотипи міста (урбаністичні) та села; стереотипи місць, речей, дій/станів, ознак; стереотипи вектору сприйняття тощо.

Конденсуючи відомості про власний або чужий народ, стереотипи суміщують у своїй структурі різні компоненти: 1) *когнітивний* (пізнавальний), що є констатацією особливостей етнічної групи; 2) *емотивний*, що відображає ставлення до цих особливостей і зумовлює їхню оцінку, адже все, що оточує людину, мимоволі порівнюється з її внутрішніми ідеалами; 3) *конативний* (поведінковий), який виступає елементом формування певного типу поведінки щодо цієї етнічної групи (Martinek, 2002, p. 226–233). Окреслений перелік можна доповнити *пізнавальним* і *оцінним* компонентами, оскільки нашарування емоційного ставлення індивіда до якогось предмета чи явища на певний рівень знань зумовлює різне сприйняття однієї властивості.

На нашу думку, навіть простий опис якихось рис містить певний оцінний елемент. Той самий психологічний комплекс, залежно від ставлення до його носія, може називатися і безпосередністю, і безтурботністю, і безвідповідальністю»; ощадливість одного народу може стати скупістю в іншого, обережність – боягузством, хоробрість – фанатизмом, настирливість, твердість характеру – упертістю. Заразом, різне сприйняття однієї властивості уможливує виділення (окрім аксіологічно позитив-но/негативно маркованих стереотипів) амбівалентних стереотипів-образів. Так, до прикладу, стереотипний образ жінки суміщує і негативну, і позитивну оцінку, оскільки відмінності жіночих когнітивних здібностей від чоловічих можуть розцінюватися і як недолік (жіноча нелогічність), і як перевага (жіноча інтуїція).

Як на нас, сутність стереотипу – позитивна або негативна – залежить від багатьох факторів: від ситуації, оскільки за одних умов стереотип може бути істинним, а за інших – не відповідати дійсності; певних обставин, які у будь-який момент можуть змінитися; від часу створення – що

вважалось правильним за часів певної епохи, може стати хибним в іншому часовому зрізі; ідеологічних пріоритетів тощо. Тоді на якій підставі зроблені висновки про стереотип як явище позитивне чи негативне? Спробуємо далі відповісти на це запитання. Отже, **метою** роботи є виявлення й опис процесів і результатів стереотипізації, заґрунтованої на прихованих соціальних смислах у когнітивній свідомості індивіда в контексті істинності/хибності етнокультурних стереотипів.

Методологія дослідження (Methods)

заґрунтована на основних положеннях антропоцентризму, що утверджує ключову роль людського чинника у процесі пізнання світу. Наукову розвідку виконано із застосуванням комплексної методики на основі консолідації пошукового, експериментального, аналітичного, оцінного й узагальнювального підходів. Зокрема, авторський метод *семантико-диференціальних шкал* дозволив представити об'єкт дослідження на рівні образу у вигляді мережі елементів узагальненого лінгвокультурного досвіду особи й ідентифікувати етнокультурні стереотипи як мовний феномен. Стереотипізація полягає у тому, що складне індивідуальне явище механічно підводиться під просту формулу чи образ, що характеризує клас таких явищ, і як результат когнітивних процесів, фіксується мовою чи іншим семіотичним кодом.

Контекстуальний метод дав змогу проаналізувати експресивне забарвлення етнокультурних стереотипів через текстове оточення та зробити припущення: стереотипність реакцій індивіда на будь-яке мовне явище визначається, насамперед, особливостями культури, носієм якої є мовець, індивідуальним рівнем розвитку особистості та ступенем володіння мовою. Комплекс теоретичних методів дослідження – *сло-стереження, систематизації, аналізу, узагальнення* – забезпечив зведення роз-різних знань у єдину наукову систему й уможливив наше розуміння стереотипу. Останні потрактовуємо як стійкі й емоційно забарвлені уявлення усередині будь-якої спільноти, сформовані на основі прихованих соціальних смислів у когнітивній свідомості носіїв мови, які у своїй сукупності становлять світогляд людини; це своєрідна картина світу, що

виформовується на основі наших інтересів, бажань, звичок тощо.

Результати дослідження та їх обговорення (Results and Discussion).

Попри те, що стереотипи відображають особливості сприйняття і полегшують процес пізнання дійсності індивідами, ця дійсність здебільшого не є об'єктивною, а інформація, на якій будується той чи інший стереотип спочатку є неповною, тобто недостатньо відображає дійсність. Саме тому стереотип може надавати людині дезінформацію, де невідповідність змісту певного явища до створеного стереотипу породжує неприємні переживання у того, хто пізнає світ. Більш того, стереотип, заснований на хибних знаннях, нав'язує певну модель поведінки, яка уже первісно може бути неправильною. Спостережено, що держава нерідко послуговується механізмом нав'язування стереотипів для того, щоб утримувати владу в суспільстві.

Сказане продукує умовивід, що вплив стереотипів на людину може бути виключно негативним, адже більшість із них містять саме хибні знання та стають упередженнями. Тобто, за допомогою стереотипів можна увести окрему людину або групу людей в оману, маніпулювати ними, що може спричинити як особистісні невдачі, так і соціальні розбіжності та конфлікти, страх, презирство, дискомфорт тощо. Для прикладу наведемо такі соціальні стереотипи: *усі журналісти – професійні брехуни; усі військові – недалекі; розумові здібності з віком погіршуються; розумна жінка не може бути щасливою в особистому житті; повні люди завжди добряки; дорого – значить якісно; дівчатка повинні носити рожеве, а хлопчики – голубе* та ін. Дуже поширений (особливо серед молоді) стереотип *краще життя за кордоном* (там і жити, і працювати краще). Найчастіше так міркують ті, хто знайомий із зарубіжжям лише з телепередач або статей у глянцевих журналах, або ті, хто бачить закордонне життя виключно в туристичних поїздках. Щоб об'єктивно міркувати, кому і де жити добре, необхідно глибоко вивчити соціально-економічний стан тієї чи іншої країни, культуру, традиції, менталітет народу; знати мову тієї країни; бути готовим до максимальних трудових витрат тощо.

Хибні стереотипи не тільки не допомагають визначити правильні життєві орієнтири, а й налаштовують на вороже сприйняття інших у контексті їхньої раси, національності, зовнішності або способу життя. Зауважимо, що стереотипи не виявляють подібності між групами, а акцентують на їх відмінностях, внаслідок чого люди діляться на «своїх» та «чужих». Відповідна дихотомія властива ментальному простору всіх етноспільнот на всіх рівнях їхнього розвитку, і як постійний принцип культури існує в основі етнічної самосвідомості, формує колективне, масове, народне світосприйняття, виявляється в усіх сферах людської діяльності, вибудовуючи світ навколо людини.

Змістове наповнення, яке утворює поняттєвий мінімум когнітивної опозиції *свій – чужий* чітко визначає розуміння «свого» як рідного, близького, безпечного, що сприяє відродженню національної самосвідомості, посиленню ролі основних етноконсолідувальних ознак в умовах швидкоплинної реальності, слугують пріоритетними чинниками збереження, розвитку націй та їхньої національної ідентичності (Zavalnyuk, Dumanska, 2018, р. 16–31), а «чужого» як іншого, дивного, незвичного, небезпечного і навіть ворожого.

Дихотомія *свій – чужий* лежить в основі етнічних стереотипів (об'єкт найбільшого зацікавлення науковців) – стійких, емоційно насичених, узагальнених образів етнічної групи, які виникають на стику різних етнічних культур і становлять сукупність суджень і оцінок про типових представників як своєї, так і чужої етнічної групи. Наприклад, *американський прагматизм, англійська манірність, французька галантність, німецький педантизм, російське «авось», українська господарність, кавказький темперамент, китайські церемонії* – ці та інші уявлення формують поле етностереотипів різних етнічних груп світу.

Бінарність є підставою побутування двох варіантів етнічного стереотипу: 1) набір уявлень, оцінок і суджень етнічної спільноти про членів свого етносу – автостереотипи; 2) уявлення, оцінки судження про членів не свого етносу – гетеростереотипи, які мають одну спільну основу – акцентують на найбільш значущих

особливостях національного характеру. Так, в етносвідомості українців фіксуються гетеростереотипи шахрайства, зажерливості, корисливості, обману у євреїв: *од його, як од жида правди; жид не сіє, не оре, а обманом жиє; злодійства, хитрощів у москалів: від москаля поли вріж та тікай; москаль козака як раз огулить, а москаля й чорт не одурить; лінощів та шахрайства у циган: крутить, як циган сонце; не робив жид на хліб, та і циган не буде*. З огляду на відповідні контексти О. Селіванова акцентує на тому, що деякі гетеростереотипи вказують на негативне, іноді вкрай жорстоке ставлення українців до інших народів (наприклад, *німець до душі не лежить; жида вбий – сорок гріхів з душі; добре б вирізати жидів, хоч і ляхи не добрі; москалі – це не національність, а спосіб мислення* та ін.). «Негативний модус таких паремій формується на підставі поєднання номінацій різних народів із лексемами, що мають компонент негативної оцінки в етносвідомості» (Selivanova, 2012, p. 88). Заразом, українці можуть сприймати себе і критично, з гумором висміюючи власні автостереотипи ставлення до «чужих», як от: *недовіру, зрадництва, жорстокість (з москалем дружи, а камінь за пазухою держи; за наші гріхи надходять ляхи; як біда, то до жида, а як мине біда – най дідько бере жида* та ін.).

Етнічні автостереотипи виникають всередині нації, відображають найприйнятніші в певній етнічній групі риси характеру, зовнішності та поведінки, окреслюючи найбільш самотні риси національного характеру, здебільшого, містять комплекс позитивних оцінок, при тому, тяжіють до гіперболізованої позитивності в оцінюванні певних рис своєї етнічної спільноти. Автостереотипи сприяють формуванню індивідуальної культурно-мовної особистості, вихованню у неї певних якостей, навіюваних бажанням відповідати уявленню про «типового» представника свого етносу, виправдовують наявність негативних якостей «свого» народу (Semashko, 2016, p. 102). Пор.: *ми працюючі, не боїмося братись за будь-яку роботу; ми ніколи ні на кого не нападали; ми творці стародавньої землеробської культури, представники європейської цивілізації; ми створили*

першу в Європі республіку (козацьку); ми захистили Європу від східних орд та ін.

Мова, відтак, виступає «одним з найбільш значущих, а в деяких випадках і вирішальним виміром етнічної ідентичності... Навіть, у випадку переходу особистості або етнічної групи на іншу мову, етнічна ідентичність може залишатися досить стійкою, і, припинивши виконувати комунікативну функцію, мова залишатиметься символом етнічної ідентичності (Hryshchuk, Kovalenko, 2019, p. 50).

На особливу увагу заслуговують гендерні стереотипи – уявлення про соціальні ролі чоловіків і жінок, які базуються, передусім, на біологічних ознаках (традиційні жіночі ознаки називають фемінністю (чи жіночністю), а чоловічі – маскуліністю (чоловічністю)), які настільки міцно закріпилися у свідомості людей, що сьогодні чоловікам та жінкам «диктують» певні соціальні ролі. Гендерні стереотипи формуються у кожному суспільстві та у кожного окремого індивіда. Вони можуть вплинути на стосунки з протилежною статтю, клімат у колективі та в сім'ї і навіть погляд на самого себе як представника чоловічої чи жіночої статі.

Чи не від кожного чоловіка можна почути, що *всі жінки хочуть вийти заміж; для жінки головне – вдало вийти заміж; жінкам потрібні від чоловіків лише гроші; призначення жінки – господарство та виховання дітей; обов'язок жінки – чекати і терпіти* та ін. Однак, сьогодні ми спостерігаємо безліч прикладів того, як жінки є успішними політиками, програмістами, керівниками, вченими, і, навпаки, чоловіки є професіоналами-кухарями, кондитерами, прекрасними вихователями тощо. Небезпека таких стереотипів полягає в тому, що останні можуть мати згубний вплив: чоловіки починають сприймати жінок ілюзорно, зникає можливість побачити їх індивідуальність, зрозуміти їх бажання та потреби; жінки ж починають мимоволі уникати суспільної уваги.

Спостереження над дослідним матеріалом уможливило думку, що сучасне суспільство переважно послуговується «задавленими» стереотипами, які є носіями застарілої інформації. До прикладу розглянемо гендерні стереотипи сформовані у контексті фемінності / маскуліності. Так, у соціумі

склалися стереотипи на зразок: *чоловіки – раціональні, жінки – емоційні; чоловіки – істоти нерозсудливі, безвідповідальні та за своєю природою сексуально розпусні, і щоб утримати їх при собі, жінкам потрібно гарно старатися; чоловікам потрібно від жінок тільки одного; жінка за кермом як зірка: всі її бачать, вона – нікого; жінки дурніші за чоловіків; жінки погано водять автівку; жінки погано розуміються на техніці; жінкам не місце в армії; у жінок відсутня логіка* та ін., що формують упереджене ставлення до представниць жіночої статі. Такі факти абсолютно ненаукові та нічим не підтвердженні, проте чоловіча половина суспільства вважає саме так і причина таких умовиводів у стереотипах, які склалися давно, що зумовлює розбіжності між статями, а отже, не продукує ніякого розвитку.

Зауважимо, що гендерні стереотипи відіграють важливе значення у становленні підлітків, оскільки супроводжують процес соціалізації молоді, закладаючи основи для формування норм та правил поведінки у соціумі.

Важко заперечити думку, що стереотипи роблять нас схожими на інших, змушують наслідувати інших, заважають розвиватися. Проте, ми поділяємо думку тих науковців, які означають явище стереотипізації як таке, що має і негативні, і позитивні наслідки. Заразом, маючи давню історію, стереотипи виконують життєво необхідну для людини функцію категоризації світу, вони упорядковують і спрощують наше життя.

Люди, зазвичай, покладаються на стереотипи за різних обставин: при нестачі часу або величезній зайнятості, при емоційному збудженні, втомі чи за недостатнього досвіду, за відсутності потрібної інформації тощо. Відтак, стереотипи, що акумулюють стандартизований колективний досвід, і навіяні індивіду в процесі навчання та спілкування з іншими людьми, допомагають орієнтуватися в житті та звільняють від прийняття індивідуальних рішень у типових ситуаціях. Іншими словами, стереотипи є засобом організації минулого досвіду соціуму, з метою надалі допомагати індивіду при прийнятті ним особистісних рішень. А ще стереотипи дозволяють індивіду легко проникнути у будь-яку соціальну групу і стати у ній

«своїм».

Отож, у разі своєї істинності стереотипи іноді «рятують» нас, прискорюючи процеси пізнання, вони створюють основу думки, що формується в індивіда, допомагають передбачити лінію поведінки людини в суспільстві, часто допомагають індивіду зробити певний вибір або прийняти необхідне рішення, не докладаючи при цьому зайвих зусиль. Сьогодні кожен член суспільства впевнений у тому, що потрібно *поважати старших, захищати дітей, допомагати ближнім, заробляти на достойне життя, берегти природні ресурси* тощо і ніхто не замислюється над тим, чому вихована людина поводить себе саме так, а не інакше.

До релевантних позитивних особливостей стереотипу відносимо й ідентифікацію груп, формування та підтримку їх ідеологій, зокрема, йдеться про автостереотипи. Останні аспекти як такі, що, суміщуючи когнітивний і афективний змісти, формують уявлення про «свою» етнічну групу, і закріплюють схематизовані риси «своїх», які виконують об'єднувальну й ідентифікаційну функції: «об'єднують один етнос і протиставляють його іншому як «чужому» (Semashko, 2015, p. 529). Більш того, у пропонованому контексті варто говорити про «інтеріоризацію людиною різних компонентів своєї ідентичності під час програвання своїх соціальних ролей у різних групах. Відтворення комунікативною роллю соціальної ролі відбувається як складник процесу іконічного віддзеркалення структурами мовленнєвого обміну структур соціального порядку» (Zhikhareva, 2020, p. 7).

Сьогодні можна виділити ще один позитивний момент стереотипізації, яким послуговуються маркетологи, зокрема, рекламисти, роблячи акцент у своїй роботі саме на створення стереотипів, бо майже із 100% ймовірністю їх перебіг спрацьовує (наприклад, *це суперпопулярна програма; ви заслуговуєте на відпочинок; фантастичний відпочинок; до зустрічі знову; не можемо забути Вас; ми любимо літати і це видно всім; скуштуй біфідойогурт – це смачно; подарунок за відвідування* та ін.). На нашу думку, будь-який товар (послугу) можна «продати», якщо створити в суспільстві стереотип про те, що він

© Т. Семашко

необхідний, корисний, має переваги над іншими товарами чи послугами.

Висновки (Conclusions). Підсумовуючи викладені вище міркування, зауважимо, прийнявши тезу про стереотипи як захист від неоднозначності світу, які у житті сучасної людини відіграють значну роль, науковці спрямували свої дослідження на з'ясування питання щодо істинно-сті/хибності стереотипів, що, зрештою, допомогло визначити, яким чином стереотипи відповідають дійсності. Однак, дати явищу стереотипізації однозначну оцінку неможливо. Процес стереотипізації не позитивний і не негативний, він реально існує, виконує життєво необхідну для соціуму функцію людської свідомості – систематизацію засвоєних знань, з метою надати

сприйнятому світові упорядкованого характеру. Суспільство ніколи не зможе позбутися всіх стереотипів, оскільки людина фізично не здатна щоразу ретельно обмірковувати та зважувати кожне своє рішення чи вчинок. Відтак, негативний вплив стереотипів можна послаблювати досвідом і засвоєними знаннями, тим самим перетворюючи стереотипи на позитивне явище.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у спробі дослідити можливі шляхи анулювання негативної оцінки щодо феномену соціального стереотипу. Вивчення ж ґендерних стереотипів молоді допоможе визначити не лише ціннісні орієнтації сучасних молодих людей, а й зробити прогнози для перспектив розвитку соціуму.

Список використаних джерел

1. Bartmiński Jerzy. Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych, "Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" t. 40, Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2005. S. 259-280. [Przedruk w: Bartmiński Jerzy, 2006, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin : Wyd. UMCS, s. 229-241; II wyd. Lublin 2007].

2. Гришук Е., Коваленко А. Особливості етнолінгвістичної ідентичності представників різних мовних груп України. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Філологія.* Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 21(1). С. 49–71. doi: 10.31470/2309-1797-2019-25-1-49-71

3. Грукач В., Ткаченко О., Соловйова Т. Стимул «Україна» й асоціативно-сміслові поле ментальних лексиконів студентів. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Філологія.* Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 26(2). С. 46–69. doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-2-46-69

4. Єрмоленко С. Я. Мова і український світогляд : [монографія]. Київ : НДТУ, 2007. 444 с.

5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

6. Жихарева О. О. Ідентичність як категорія сучасної лінгвістичної і міждисциплінарної парадигми. *Міжнародний філологіч-*

ний часопис. Vol. 11. № 1, 2020. С. 23–29. <https://doi.org/10.31548/philolog2020.01.023>

7. Завальнюк І. Я., Думанська А. В. Специфіка мовного вираження національної ідентичності особистості в жанрі телевізійного інтерв'ю. *Міжнародний філологічний часопис*, 2018, 163–169.

8. Любимова С. А. Стереотипи субкультур американського медіадискурсу. *Міжнародний філологічний часопис.* Vol. 11. № 2. 2020. С. 117–126. <https://doi.org/10.31548/philolog2020.02.117>

9. Мартінек С. В. Ідеали та стереотипи як складові концептів культури. *Мова і культура.* Київ, 2002. Вип. 5. Т. 1. С. 226–233.

10. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові [монографічне видання]. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

11. Семашко Т. Ф. Взаємна залежність «свого» й «чужого» в межах етнокультурних стереотипів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки (мовознавство).* Випуск 137. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 527–532.

12. Семашко Т. Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі: монографія [Текст]. Київ : АртЕкономі, 2016. 479 с.

13. Tajfel H. Social Stereotypes and social groups. *Intergroup behaviour.* Oxford : Basil Blackwell, 1981. P. 144–167.

14. Hamilton D. L. Cognitive process in

stereotyping and intergroup behavior. NJ, Hillsdale : Lawrence Erlbaum, 1981. 366 p.

15. Tadiuri R. Person Perception. *The Handbook of Social Psychology*. N.Y., 1969. Vol. 3. P. 389–422.

16. Quasthoff U. M. Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. *Język a kultura*. Wrocław, 1998. P. 25–39.

References

1. Bartmiński Jerzy, 2005, Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych, "Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" t. 40, Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 259-280. [Przedruk w: Bartmiński Jerzy, 2006, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin : Wyd. UMCS, s. 229-241; II wyd. Lublin 2007].

2. Hryshchuk, E., & Kovalenko, A. (2019). Osoblyvosti etnolinhvistychnoi identychnosti predstavnykh riznykh movnykh hrup Ukrainy. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psykholinhvistyka: zb. nauk. prats. Serii: Filolohiia. Pereiaslav-Khmelnitskyi: FOP Dombrovska Ya.M., 21(1), 49–71.* doi: 10.31470/2309-1797-2019-25-1-49-71

3. Hrukach, V., Tkachenko, O., & Soloviova, T. (2019). Stymul «Ukraina» y asotsiatyvno-smyslove pole mentalnykh leksykoniv studentiv. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psykholinhvistyka: zb. nauk. prats. Serii: Filolohiia. Pereiaslav-Khmelnitskyi: FOP Dombrovska Ya.M., 26(2), 46–69.* doi: 10.31470/2309-1797-2019-26-2-46-69

4. Iermolenko, S. Ya. (2007). *Mova i ukrainskyi svitohliad* : [monohrafiia]. Kyiv : NDTU.

5. Zhaivoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka*. Kyiv : Dovira, 262 s.

6. Zhykharieva, O. O. (2020). Identychnist yak katehoriia suchasnoi linhvistychnoi i mizhdystyplinarnoi paradyhmy. *Mizhnarod-*

nyi filolohichnyi chasopys, 11. № 1, 23–29. <https://doi.org/10.31548/philolog2020.01.023>

7. Zavalniuk, I. Ya., & Dumanska, A. V. (2018). Spetsyfika movnoho vyrazhennia natsionalnoi identychnosti osobystosti v zhanri televiziinoho interviu. *Mizhnarodnyi filolo-hichnyi chasopys*, 163-169.

8. Liubymova, S. A. (2020). Stereotypy subkultur amerykanskooho mediadyskursu. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys*, 11. № 2, 117–126. <https://doi.org/10.31548/philolog2020.02.117>

9. Martinek, S. V. (2002). Idealy ta stereotypy yak skladovi kontseptiv kultury. *Mova i kultura*. Kyiv, Vyp. 5, T. 1, 226–233.

10. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi [monohrafichne vydannia]. Cherkasy : Yu. Chabanenko, 488 s.

11. Semashko, T. F. (2015). Vzaiemna zalezhnist «svoho» y «chuzhoho» v mezhakh etnokulturnykh stereotypiv. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahogichnoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 137, 527–532.

12. Semashko, T. F. (2016). Movni stereotypy iz sensorynym komponentom v ukrainskii linhvokulturi: monohrafiia [Tekst]. Kyiv : ArtEkonomi, 479 s.

13. Tajfel, H. (1981). *Social Stereotypes and social groups*. Intergroup behaviour. Oxford : Basil Blackwell, 144–167.

14. Hamilton, D. L. (1981). *Cognitive process in stereotyping and intergroup behavior*. NJ, Hillsdale : Lawrence Erlbaum.

15. Tadiuri, R. (1969). Person Perception. *The Handbook of Social Psychology*. N.Y., 3, 389–422.

16. Quasthoff, U. M. (1998). Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. *Język a kultura*. Wrocław, 25–39.

Анотація. *Актуальність* теми дослідження зумовлена загальною потребою дослідження мовних фактів у лінгвокогнітивній площині, де особлива увага стереотипам – стійким, емоційно забарвленим уявленням усередині будь-якої спільноти, сформованим у когнітивній свідомості носіїв мови на основі прихованих соціальних смислів, які у своїй сукупності становлять світогляд індивіда. **Метою** розвідки є виявлення й опис процесів і результатів стереотипізації як позитивного/негативного явища.

Методологія дослідження заґрунтована на основних положеннях антропоцентризму, що утверджує ключову роль людського чинника у процесі пізнання світу. Наукову розвідку виконано із застосуванням комплексної методики на основі консолідації пошукового, аналітичного, оцінного й узагальнювального підходів.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження стереотипів у

© Т. Семашко

лінгвокогнітивному аспекті спрямоване на опис лінгвосоціокультурних знань, механізмів їх категоризації та оцінювання, з оперттям на культурне середовище, яке виступає системою спільних переконань, цінностей, традицій і норм поведінки, притаманних певній спільноті, що сукупно формують умови виникнення соціальних стереотипів.

Заґрунтований на прихованих соціальних смислах процес стереотипізації потрактовуємо як амбівалентне явище, залежне від багатьох факторів: ситуації, певних обставин, часового зрізу, ідеологічних пріоритетів, запитів суспільства, набутих знань тощо. Сказане зумовлює як негативні, так і позитивні наслідки стереотипізації. Отож, дати явищу стереотипізації однозначну оцінку неможливо. Процес стереотипізації не позитивний і не негативний, він реально існує та виконує життєво необхідну для соціуму функцію людської свідомості – систематизацію засвоєних знань, з метою надати сприйнятому світу упорядкованого характеру. Відтак, негативний вплив стереотипів можна послаблювати шляхом акумулювання стандартизованого колективного досвіду та набутих знаннями.

Ключові слова: когнітивні процеси, стереотипізація, соціальний стереотип, лінгвокультурні знання, ідентичність.

УДК 81`282: 811.162.1

[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.04](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.04)

Names of Trees and Shrubs in a Few Polish Dialects in Ukraine
Назви дерев та кущів у кількох польських говірках в Україні

Oksana ZAKHUTSKA, PhD: Doctor of Arts in Linguistics, Associate Professor,
Оксана ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства, доцент,
E-mail: oksana.zov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9766-0683>

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Viktoriiia CHERNIAK, PhD: Doctor of Arts in Linguistics,
Вікторія ЧЕРНЯК, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
E-mail: cherniakviktoriiia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2984-2469>
University of Warsaw
Варшавський університет

Uliana ZHORNOKUI, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Уляна ЖОРНОКУЙ, кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: ulianazhornokui@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3413-785X>

Kyiv University of Intellectual Property and Law of National University "Odessa Law Academy"
Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

Abstract. *Flora is an inseparable element of rural life and, consequently, it preserves the linguistic image of the world in human consciousness. The paper presents the vocabulary relating to the world of trees and shrubs in a few Polish dialects in Khmelnytskyi and Zhytomyr regions in Ukraine based on several published dictionaries and unpublished texts. The examined thematic scope counts 149 lexical units, divided into five groups: "General notions and places of growing", "Names of trees and shrubs", "Parts of trees and shrubs", "Characteristics of trees and shrubs" and "Functioning of trees and shrubs". The analysis goes beyond presenting exclusively "peculiar" lexemes in favour of a comprehensive approach to the researched scope, what corresponds to the latest tendencies in studying Polish vocabulary in Ukraine. Thus, the article shows both native Polish lexical layer counting 84 words (i.e. 56%), of which 57 words (i.e. 68%) are common to Polish and Ukrainian and/or Russian, and borrowed layer counting 65 words from Ukrainian and/or Russian (i.e. 44%), among which Ukrainianisms definitely prevail (i.e. 68%). Showing the ratio of native Polish to borrowed lexical layer reveals, on the one hand, the strength of the native language, and on the other hand, the strength of foreign influences. Their competition manifests itself among others in broad synonymy that can appear on different levels. It is worth emphasizing that the research concerns word registers and dictionaries and consequently does not reflect the frequency of word use in texts. We suppose that a frequency study of thematic vocabulary would bring different results and should be the subject of further research.*

Keywords: *Polish dialects in Ukraine, thematic scope, trees and shrubs, native Polish vocabulary, borrowing.*

Introduction. Nature greatly influences the life of people living in the countryside. Flora as one of its elements – diverse and rich, surrounds inhabitants of the village everywhere: in the field and in the garden – when the land is cultivated, near the house – where ornamental plants most often grow, and in the forest – famous for picking berries,

herbs and mushrooms. Thus, it is an inseparable element of everyday life, and what goes with it, it preserves the linguistic image of the world in human consciousness (cf. Wierzbicka, 2002: p. 49–59). The presented paper focuses on the names of trees and shrubs as well as their characteristics and functioning in a few Polish dialects in Ukraine.

Literature Review. Vocabulary related to plant names has long been of interest to researchers. The list of monographic, more and less detailed linguistic works examining plants in the Polish language from various perspectives is quite extensive. One of the more recent studies is the article *Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru* written by Teresa Skubalanka (Skubalanka, 2009) presenting several integral collections within the described names: Old Polish names, dialectal names, scientific terms, names belonging to the fundamental Polish vocabulary and names based on the lexicon. The author also gives an overview of the most important literature on the subject, recalling the works: *Słowińskie nazewnictwo dotyczące przyrody żywej* by Wanda Budziszewska (Budziszewska, 1965), *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku* by Anna Spólnik (Spólnik, 1990) and *Świat roślin w polskiej frazeologii* by Alicja Nowakowska (Nowakowska, 2005). The paper by Kazimiera Pastusiak (Pastusiak, 2007) presents an analysis of plant vocabulary together with a cultural commentary on the image of plants on the Polish-Belarusian-Ukrainian borderland in the light of language contacts. The study by Krystyna Szcześniak (Szcześniak, 2008) focuses on the role of plants in the human world, both in the sacred, magical and spiritual space, as well as in the space of medicine on the material from eastern and western Slavic borderlands.

Among the studies on plant names used in dialects, one should mention: the monograph *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich* by Stanisław Dubisz (Dubisz, 1977); the article describing plant names, mainly wild herbs and ornamental plants, in the dialects near Lublin, Kielce, Warmia and Mazury, Łódź and Silesia by Halina Pelcowa (Pelcowa, 2001); the monograph presenting certain sections of plant names in the dialect of the village of Wagi from Łomża Land, together with a description of the place of plants in traditional Polish folk culture on the example of one dialect by Ewa Rogowska-Cybulska (Rogowska-Cybulska, 2005). The recent article by Viktoriia Cherniak (Cherniak, 2020) describes names of plants, both native and borrowed, in one Polish dialect of the village of Viitivtsi in Ukrainian Podolia.

The aim of this study is to present the vocabulary naming trees and shrubs in several Polish dialects in the territory of Ukraine left to the river Zbruch. The analysis covers both Polish native lexemes and borrowings from Ukrainian and/or Russian as well as words common to the Polish and Ukrainian languages. Such a comprehensive approach corresponds to the latest tendencies in research on Polish dialectal vocabulary in Ukraine, striving for presenting thematic scopes rather than single borrowings (cf. Cherniak, 2017; Zakhutska, 2018; Zakhutska, Cherniak, 2020).

Material and methods. The vocabulary related to the world of trees and shrubs is strongly represented in the dialects as it is common and closest to rural population most often for utility reasons. The material comes from several peasant and petty nobility localities in Ukraine, namely:

- peasant village of Oleshkivtsi and Hrechany near Khmelnytskyi based on the dictionary *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu* by Iwona Cechosz-Felczyk (Cechosz-Felczyk, 2004). The linguistic situation in these places as well as the inflection of the dialects has been the object of thorough researches by the same author (Cechosz-Felczyk, 1996; Cechosz-Felczyk 1999; Cechosz-Felczyk, 2002).

- peasant village of Viitivtsi located about 50 km to the west of Khmelnytskyi based on the article *Świat roślin w gwarze wsi Wójtowce na Podolu na tle innych gwar polskich na Ukrainie* by Viktoriia Cherniak (Cherniak, 2020) as well as on Viitivtsi inhabitants' oral statements recorded during field research held by J. Rieger, Ewa Dzięgiel, I. Cechosz-Felczyk in 1994, by Liudmyla Yanushevska in 2010 and V. Cherniak in 2017. Notes on the Polish language of the village one can find in papers by Magda Bakun-Kiczyńska and J. Rieger (Bakun-Kiczyńska, Rieger, 2004; Rieger, 2007).

- petty nobility of the small town of Sataniv in Khmelnytskyi region based on the dictionary *Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem* by Renata Modzelewska and J. Rieger (Modzelewska, Rieger, 2007) that includes Polish native words and borrowings along with a linguistic commentary by the authors.

– petty nobility village of Siaberka in Zhytomyr region based on the monograph *Polszczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo* by Oksana Zakhutska (Zakhutska, 2015) and oral statements of Siaberka inhabitants recorded during field research held by A. Krawczyk, Marta Gugala and Genowefa Tymbrowska in 2002-2003¹ and by O. Zakhutska and L. Yanushevska in 2012.

Legenda:

ts. – the same meaning in the standard Polish language

foreign equivalent to compare for words common to Polish and Ukrainian/Russian

♦ foreign language equivalent of a borrowing (in accordance with the meaning in the source language)

▲ Polish dialect in Ukraine the word comes from

→ referring to an entry containing a word related in meaning

Abbreviations of place names: Ol – Oleshkivtsi, Hr – Hrechany, Viit – Viitivtsi; Sat – Sataniv, Siab – Siaberka; semicolon divides peasant dialects from petty nobility ones.

Results and Discussion. We divided the material extracted from the dictionaries and texts into several smaller thematic groups, namely: “General notions and places of growing”, “Names of trees and shrubs”, “Parts of trees and shrubs”, “Characteristics of trees and shrubs”, and “Functioning of trees and shrubs”. This description is not exhaustive, but it allows to outline the general picture of vocabulary related to the world of trees and shrubs in several Polish dialects in Ukraine.

General notions and places of growing

chaszcz pl ‘dense shrubs’ ♦ Ukr. pl **х’ауці** (sg **х’ауца**) ▲ Ol

derewo ‘tree’ ♦ Ukr. **д’ерево** ▲ Ol → drzewo

drapak ‘ts. prickly tree or shrub or its part’ ♦ cf. Ukr. dial. **д’пан’ак** ▲ Viit **drapaka**; Siab

drzewo, dem. **drzewko** ‘ts. tree’ ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab → derewo

dziczka ‘wilding’ ♦ Ukr. **д’ичка** ▲ Ol, Viit → dziki

krzak, dem. **krzaczek** ‘ts. shrub, bush’ ▲ Ol, Hr; Siab → kuszcz

kuszcz ‘shrub, bush’ ♦ Ukr./Rus. **кущ** ▲ Viit → krzak

las ‘ts. forest’ ♦ cf. Ukr. **ліс**, Rus. **лес** ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab

ług Old Polish ‘meadow’ ♦ cf. Ukr./Rus. **луг** ▲ Siab

pole ‘ts. field’ ♦ cf. Ukr./Rus. **поле** ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab

posadka ‘planted trees and/or shrubs’ ♦ Ukr. **пос’адка** ▲ Ol, Viit; Siab

próchno ‘rotten tree’ ♦ Ukr. **порохн’о** ▲ Ol

sad², dem. **sadek** ‘ts. garden’ ♦ cf. Ukr./Rus. **сад**, dem. **сад’ок** ▲ Ol, Hr, Viit; Siab

szczepka I ‘strain’ ♦ Ukr. **щ’епка** ▲ Siab

Names of trees and shrubs

ahrus / jangrys (*Ribes uva-crispa* L.) ‘gooseberry’ ♦ Ukr. **аррус** ▲ Ol, Hr, Viit

akacja (*Acacia* Mill.) ‘ts. wattle’ ♦ cf. Ukr. **ак’ація** ▲ Ol

atycz’a (*Prunus cerasifera* Ehrh.) ‘cherry plum’ ♦ Ukr. **алич’а** ▲ Ol

berest (*Ulmus minor* Mill.) ‘field elm’ ♦ Ukr. **б’ерест** ▲ Ol

bereza (*Betula* L.) ‘birch’ ♦ Ukr. **б’ереза** ▲ Viit; Sat → brzoza

bez (*Syringa* L.) ‘ts. lilac’ ♦ cf. Ukr. dial. **без** (lit. **буз’ок**) ▲ Viit; Sat → sireń

brzoza / brzeza (*Betula* L.) ‘ts. birch’ ▲ Ol, Hr; Sat, Siab → bereza

buczyna (*Fagus sylvatica* L.) ‘ts. European beech’ ♦ cf. Ukr. **буч’ина** ▲ Ol → buk

bujachy pl (*Vaccinium uliginosum* L.) ‘bog bilberry’ ♦ Ukr. **буйх’у** ▲ Siab

buk (*Fagus sylvatica* L.) ‘ts. European beech’ ♦ cf. Ukr. **бук** ▲ Ol → buczyna

bzina (*Sambucus nigra* L.) ‘elderberry’ ♦ Ukr. **бузин’а** ▲ Ol

choinka (*Picea* A. Dietr.) ‘ts. Christmas tree, also fir or spruce’ ▲ Siab → jałynka, jołka, semeryk

czerecha (*Prunus padus* L.) ‘ts. bird cherry’ ♦ cf. Ukr. **ч’ер’емха** ▲ Viit

czernicy, dem. **czerniczki** pl (*Vaccinium myrtillus* L.) ‘ts. European blueberry’ ♦ cf. Ukr. **ч’орн’иці**, dem. **ч’орн’ички** pl ▲ Viit **czarnica**; Siab → czernika

czernika (*Vaccinium myrtillus* L.) ‘ts. European blueberry’ ♦ cf. Rus. **ч’ерн’ика** ▲ Ol → czernicy

czeresznia (*Prunus avium* L.) ‘wild cherry’ ♦ Ukr. **ч’ер’ешня** ▲ Ol, Hr; Sat, Siab

¹ The records come from the KBN grant No. 2H01D 014 22 “Diversification of Polish dialects in Ukraine”, conducted by Prof. J. Rieger (affiliated with the Centre for Studies on the Classical Tradition of the University of Warsaw).

² In the studied dialects there also appears the native word *ogród*, however, in the different meaning ‘vegetable garden’.

dąb / dęb (*Quercus* L.) 'ts. oak' ◇ cf. Ukr./Rus. дуб ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab
głóg (*Crataegus* L.) 'ts. hawthorn' ▲ Ol
grab (*Carpinus betulus* L.) 'ts. European hornbeam' ◇ cf. Ukr./Rus. граб ▲ Ol
gruszka (*Pyrus* L.) 'ts. pear' ◇ cf. Ukr./Rus. грушка ▲ Ol, Hr, Viit also *hruszka*; Sat, Siab
jabłoń, dem. **jabłonka / jabłońka** (*Malus* Mill.) 'ts. apple tree' ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab
jałowiec (*Juniperus* L.) 'ts. juniper' ◇ cf. Ukr. ялівець ▲ Ol
jałynka (*Picea* A. Dietr.) 'spruce' ◆ Ukr. яліунка ▲ Ol, Viit → choinka; jolka, semeryk
jasień / jasion / jasioń / jasen (*Fraxinus* L.) 'ash' ◆ Ukr./Rus. ясен ▲ Ol, Viit; Sat, Siab → jesion
jawór (*Acer pseudolmatanus* L.) 'ts. sycamore' ◇ cf. Ukr. явір ▲ Viit
jesion (*Fraxinus* L.) 'ts. ash' ▲ Sat → jasioń
jolka (*Picea* A. Dietr.) 'spruce' ◆ Rus. ёлка ▲ Viit; Sat, Siab → choinka; jałynka, semeryk
kalina (*Viburnum* L.) 'ts. viburnum' ◇ cf. Ukr./Rus. каліна ▲ Viit
kasztan (*Castanea* Mill.) 'ts. chestnut' ◇ cf. Ukr./Rus. каштан ▲ Ol; Siab
kłubnika (*Fragaria* × *ananassa* Duchesne) 'garden strawberry' ◆ Rus. клубника ▲ Hr, Viit
leszczyna / laszczyna / liszczyna (*Corylus* L.) 'ts. hazel' ◇ cf. Ukr. ліщина, Rus. лещина ▲ Ol, Viit; Siab
lipa (*Tilia* L.) 'ts. linden' ◇ cf. Ukr./Rus. липа ▲ Ol, Hr, Viit; Sat
łozą (*Salix cinerea* L.) 'ts. sallow' ◇ cf. Ukr. лоза ▲ Viit → łozina
łozina (*Salix cinerea* L.) 'ts. sallow' ◇ cf. Ukr. лозин'а ▲ Ol → łozą
malina (*Rubus idaeus* L.) 'ts. raspberry' ◇ cf. Ukr./Rus. малина ▲ Ol, Viit; Siab
orzech (*Juglans* L.) 'ts. nut' ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab
osika (*Populus tremula* L.) 'ts. aspen' ▲ Ol, Viit → osyka
osyka (*Populus tremula* L.) 'aspen' ◆ Ukr. осика ▲ Siab → osika
ożyna (*Rubus* L.) 'ts. blackberry' ◇ cf. Ukr. ожина ▲ Ol
ożynie 'blackberry bushes' ◆ Ukr. dial. ожиння ▲ Ol, Viit
palma 'ts. palm' ◇ cf. Ukr./Rus. пальма ▲ Ol; Siab
porzeczka (*Ribes* L.) 'ts. redcurrant' ▲ Ol, Hr, Viit; Siab → smorodzina
rabina (*Sorbus* L.) 'mountain ash' ◆ Rus.

ryb'ina ▲ Ol, Viit
semeryk (*Picea abies* L.) 'spruce' ◆ Ukr. dial. семер'ук ▲ Ol → choinka; jałynka, jolka
sireń (*Syringa* L.) 'lilac' ◆ Rus. сирень ▲ Viit → bez
smorodzina / smor'odina (*Ribes nigrum* L.) 'blackcurrant' ◆ Ukr./Rus. смор'одина ▲ Ol, Hr; Siab
sosna, dem. **sośenka** (*Pinus* L.) 'ts. pine' ◇ cf. Ukr. сосна, Rus. сосна ▲ Ol, Hr, Viit; Siab
szypownik (*Rosa* L.) 'dog rose' ◆ Rus. шиповник ▲ Ol → szypszyna
szypszyna (*Rosa* L.) 'ts. dog rose' ◇ cf. Ukr. шипшина ▲ Viit; Siab → szypownik
śliwka (*Prunus domestica* L.) 'ts. plum' ◇ cf. Ukr./Rus. сливка ▲ Ol, Hr, Viit; Siab
tarnina (*Prunus spinosa* L.) 'ts. blackthorn' ▲ Ol
topola (*Populus* L.) 'ts. poplar' ◇ cf. Ukr. тополя ▲ Viit
wierzba / wirzba, dem. **wierzbeczka / wirzbeczka** (*Salix* L.) 'ts. willow' ▲ Ol, Hr, Viit; Siab
wilcha (*Alnus* Mill.) 'alder' ◆ Ukr. вільха ▲ Viit → wilszyna
wilszyna (*Alnus* Mill.) 'alder' ◆ Ukr. вільшина ▲ Viit → wilcha
wiśnia (*Cerasus* Mill.) 'ts. cherry' ▲ Ol; Siab → wisznia
wisznia (*Cerasus* Mill.) 'cherry' ◆ Ukr./Rus. вишня ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab → wiśnia
ziemianika (*Fragaria* L.) 'strawberry' ◆ Rus. земляника ▲ Ol, Viit

Parts of trees and shrubs
curpałki pl 'stumps' ◆ Ukr. цурп'алки pl (цурп'алок sg) ▲ Siab
dupło / dup'ło 'hollow' ◆ Ukr. дупло ▲ Ol, Viit
gałązki, dem. pl 'ts. branches' ▲ Sat *gałęzia*, Siab → hylaka
hylaka, dem. **hylaczka / hilaczka** 'branch' ◆ Ukr. гілляка, dem. гіллячка ▲ Ol, Hr, Viit; Siab → gałązki
igła 'ts. needle' ◇ cf. Rus. игла ▲ Ol, Hr, Viit → koluszki
jagoda, dem. **jagódka** 'ts. fruit' ◇ cf. Ukr./Rus. ягода, dem. ягідка/ягодка ▲ Ol, Hr, Viit; Siab
klej / klij 'resin' ◆ Ukr. клей ▲ Ol → żywica
kamyczek dem. 'seed, kernel' ◆ Ukr. dem. кам'інчик ▲ Ol, Viit; Siab → kostka
koluszki pl 'needles' ◆ Ukr./Rus. кол'ючки ▲ Viit → igła
kora 'ts. bark' ◇ cf. Ukr./Rus. кора ▲ Ol, Viit

korcz, dem. **korczyk** 'tree trunk' ♦ Ukr. *корч*, dem. *к'орчик* ▲ Ol

korzeń 'ts. root' ♦ cf. Ukr. *к'орінь*, Rus. *к'орень* ▲ Ol, Hr, Viit; Siab → **korzeniak**

korzeniak 'long root' ♦ Ukr. dial. *корін'яка* ▲ Ol → **korzeń**

kostka 'seed, kernel' ♦ Ukr. *к'істка* / *к'істочка*, Rus. *кость* / *к'осточка* ▲ Sat → **kamyczek**

kwiat, dem. **kwiatek** / **kwiateczek** 'ts. bloom' ♦ cf. Ukr. *квіт* ▲ Ol, Hr, Viit; Sat → **kwiatka**

kwiatka dem. 'bloom, flower' ♦ Ukr. *квітка* ▲ Sat, Siab → **kwiat**

latorostek 'sprout' ♦ Ukr. *літ'оросток* ▲ Ol

liść, dem. **listek** / **listeczek** sg, **liście** pl 'ts. leaf' ♦ cf. Ukr. *лист*, dem. *листка* sg, *листя* pl, Rus. *лист*, dem. *листок* sg, *листья* pl ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab

owoc 'ts. fruit' ▲ Hr, Viit; Siab (cf. 'vegetable' Ol)

peni'ok 'stump' ♦ Ukr. *пень'ок* ▲ Viit → **pniak**

pęcz, dem. **pęczek** Old Polish, dial. 'ts. bud, catkin' ♦ cf. standard Polish *pąk*, dem. *pączek*, probably influenced by Rus. *п'ючка* ▲ Ol

pniak 'ts. stump' ▲ Ol → **peni'ok**

próchniak 'rotten tree trunk' ♦ Ukr. *пор'охня* ▲ Ol

rosochy pl 'branches of a branched tree' ♦ Ukr. *розс'оха* sg, *розс'охи* pl ▲ Hr

stowbur 'stem' ♦ Ukr. *ст'овбур* ▲ Ol

szczepka II 'chip' ♦ Rus. *щ'епка* ▲ Viit

trzaska, dem. **trzaseczka** 'ts. chip' ▲ Ol, Viit; Siab

zerno 'seed' ♦ Ukr./Rus. *зерн'о* ▲ Ol; Sat → **ziarno**

ziarno, dem. **ziarko** 'ts. seed' ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab → **zerno**

żywica 'ts. resin' ♦ cf. Ukr. *жив'иця* ▲ Ol; Siab → **klej**

Characteristics of trees and shrubs

berezowy *adj* 'birch' ♦ Ukr. *бер'езовий* ▲ Viit

bujny *adj* 'ts. lush' ♦ cf. Ukr. *б'уйний* ▲ Ol, Hr → **gęsty**

dębowy *adj* 'ts. oak' ♦ cf. Ukr./Rus. *дуб'овий* ▲ Ol, Hr; Siab

derewianny / **drzewianny** *adj* 'wooden' ♦ Ukr. *дерев'яний* ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab → **drewniany**

dojrzały *adj* 'ts. ripe' ▲ Sat, Siab → **dośćigły**

dośćigły *adj* 'ripe' ♦ Ukr. *дост'иглий* ▲ Ol → **dojrzały**

drewniany *adj* 'ts. wooden' ▲ Hr

dupławy *adj* 'hollow' ♦ Ukr. *дупл'авий* ▲ Ol

dziki *adj* 'ts. wild' ♦ cf. Ukr./Rus. *д'икий* ▲ Ol, Hr; Siab → **dziczka**

fruktowy *adj* Old Polish 'fruit' ♦ cf. Ukr. *фрукт'овий*, Rus. *фрукт'овый* ▲ Ol, Viit; Siab → **owocowy**

gęsty *adj* 'ts. dense' ♦ cf. Ukr. *густ'ий*, Rus. *густ'ой* ▲ Ol, Hr; Siab → **bujny**

iglisty *adj* '(about forest) coniferous' ♦ Rus. *игл'истый* ▲ Ol → **jałynkowy**

jałynkowy *adj* '(about forest) coniferous' ♦ Ukr. *ял'инк'овий* ▲ Ol → **iglisty**

jasenowy *adj* 'ash' ♦ Ukr. *ясен'овий* ▲ Siab

koluczy / **koluszczy** *adj* 'prickly' ♦ Ukr./Rus. *кол'ючий* ▲ Viit

krzesłaty *adj* 'sprawling' ♦ Ukr. *крисл'атий*, Rus. *крисл'атый* ▲ Ol → **rosochaty**, **rozłożysty**; **rozkoszysty**

owocowy *adj* 'ts. fruit' ▲ Siab → **fruktowy**

późny *adj* 'ts. late' ♦ cf. Ukr. *п'ізний* ▲ Ol; Siab → **zimowy**

rani *adj* 'early' ♦ Ukr. *р'анний*, Rus. *р'анний* ▲ Ol, Hr; Siab

rosochaty *adj* 'ts. branchy' ♦ cf. Ukr. *розс'ох'атий* ▲ Ol → **rozłożysty**; **krzesłaty**, **rozkoszysty**

rozkoszysty *adj* 'sprawling' ♦ Ukr. *розк'ощ'истий* ▲ Ol → **rosochaty**, **rozłożysty**; **krzesłaty**

rozłożysty *adj* 'ts. sprawling' ♦ cf. Ukr. *розл'ожистий* ▲ Ol → **rosochaty**; **krzesłaty**, **rozkoszysty**

sochowaty *adj* '(about tree) dry' ♦ Ukr. *сухув'атий*, Rus. *сухов'атый* ▲ Ol → **suchy**

sosnowy *adj* 'ts. pine' ♦ cf. Ukr. *сосн'овий*, Rus. *сосн'овый* ▲ Ol; Siab

suchy *adj* 'ts. dry' ♦ cf. Ukr. *сух'ий*, Rus. *сух'ой* ▲ Ol, Viit → **sochowaty**

zimowy *adj* 'ts. winter' ♦ cf. Ukr. *зим'овий* ▲ Siab → **późny**

Functioning of trees and shrubs

dojrzewać *imperf* 'ts. to ripe' ▲ Siab → **dośćigać**

dochodzić 'to ripe' ♦ Ukr. *дох'одити* ▲ Viit → **dojrzewać**, **dośćigać**

dośćigać *imperf* 'to ripe' ♦ Ukr. *дост'игати* ▲ Hr, Viit → **dojrzewać**

korczować *imperf*, **wykorczować** *perf* 'to grub up' ♦ Ukr. *в'икорчувати* ▲ Ol; Siab

kwitnąć imperf, zakwitnąć perf 'ts. to bloom, to flourish' ◇ cf. Ukr. *квітнути, завітнути* ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab

marznąć imperf, pomarznąć, zmarznąć perf 'ts. to freeze' ▲ Hr, Viit; Sat, Siab

pachnieć imperf 'ts. to smell' ▲ Ol; Sat

pękać³ imperf 'to bud' ◇ cf. Standard Polish *pęcać* via *pękać* 'to crack, to burst' ▲ Ol → *popuskać, rozpuściuwać się*

ponasadzuwać perf 'to plant' ◇ Ukr. *понасаджувати* ▲ Ol → *sadzić*

popuskać perf '(about buds, roots) to burgeon' ◇ Ukr. *попускати* ▲ Ol → *pękać, rozpuściuwać się*

przekwitać imperf 'ts. to wither' ◇ cf. Ukr. *перецвітати* ▲ Ol; Siab

rąbać imperf, narąbać perf 'ts. to chop' ◇ cf. Ukr. *рубати, нарубати*, Rus. *рубить, нарубить* ▲ Ol, Viit; Sat → *wyrąbywać*

rosnąć imperf, wyrosnąć perf 'ts. to grow' ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab

rozkwitać się imperf, rozkwitnąć perf 'ts. to bloom' ◇ cf. Ukr. *розквітати, розвітнути* ▲ Ol, Viit

rozpuściuwać się imperf 'to burgeon' ◇ Ukr. *розпускатися*, Rus. *распускаться* ▲ Ol → *pękać, popuskać*

sadzić imperf, posadzić perf 'ts. to plant' ◇ cf. Ukr. *садити, посадити*, Rus. *садить, посадить* ▲ Ol, Hr, Viit; Sat, Siab → *ponasadzuwać*

szczepić perf 'ts. to graft' ◇ cf. Ukr. *щепити* ▲ Ol, Viit

wyrąbywać imperf, powyrąbywać perf 'ts. to cut down' ◇ cf. Ukr. *вирубувати, повирубувати*, Rus. *вырубивать, повырубивать* ▲ Ol; Siab → *rąbać*

wyrywać imperf, wyrwać, powyrywać perf 'ts. to pull out' ◇ cf. Ukr. *виривати, повиривати* ▲ Ol, Viit; Siab

zakwitać imperf, zakwitnąć perf 'ts. to bloom' ◇ cf. Ukr. *заквітати, завітнути* ▲ Ol; Sat, Siab

zarosnąć perf 'ts. to overgrow' ▲ Viit; Siab

Thematic groups and vocabulary characteristics. The analyzed thematic scope counts 149 words presented in five smaller groups, including 84 native Polish words, i.e. 56% of the examined vocabulary, of which 57 words, i.e. 68%, are common to Polish and Ukrainian and/or Russian, and 65 Ukrainian and/or Russian borrowings, i.e.

44% (Table 1). Words that have parallels in the Ukrainian and/or Russian languages in this paper we consider to be part of the native Polish vocabulary layer, e.g. *akacja, kalina, sad*. The same is true about Old Polish words that have parallels in Ukrainian and/or Russian, like *ług, fruktowy*, and local innovations that appeared as a contamination of Polish and Ukrainian and/or Russian lexemes, like *pęcz, pękać*.

The smallest thematic group is "General notions and places of growing": among 14 lexical units 7 are native Polish, e.g. *drzewo, krzak*, including 5 having parallels in Ukrainian and Russian, e.g. *pole, sad*, while other 7 words are borrowings from Ukrainian, e.g. *dziczka, kuszcz*. Group "Names of trees and shrubs" is the largest: among 58 lexemes 36 are native Polish, e.g. *brzoza, jesion*, including 25 words common to Polish and Ukrainian/Russian, e.g. *czerecha, topola*, and 22 are borrowings, e.g. *bereza, szypownik*. The next group "Parts of trees and shrubs" counts 30 units: 13 native Polish, e.g. *owoc, pniak*, including 8 common, e.g. *jagoda, kora*, and 17 borrowings, e.g. *hylaka, stowbur*. A little bit smaller is group "Characteristics of trees and shrubs" containing 26 words: 14 Polish native, e.g. *drewniany, gęsty*, including 11 common, e.g. *bujny, rozłożysty*, and 12 borrowings, e.g. *dupławy, krzesłaty*. The last group "Functioning of trees and shrubs" consists of 21 verbs, among which 14 are Polish native, e.g. *marznąć, rosnąć*, including 9 common, e.g. *rąbać, sadzić*, and 7 borrowings, e.g. *dośćigać, rozpuściuwać się*.

Among borrowings, Ukrainianisms definitely prevail – 44 units, that constitute 68% of all recorded foreign lexemes, e.g. *chaszce, jałynka, wilcha*. Borrowings from Russian are much less numerous – 8 words, i.e. 14%, e.g. *jołka, iglisty, ziemlanika*, as well as borrowings of possible double origin, either Ukrainian, or Russian – 13 words, i.e. 20%, e.g. *kuszcz, jasiień, smorodina*. Most foreign lexemes consistently undergo accent and phonetic adaption, as well as morphological one, usually taking place comprehensively, e.g. *dościgły, korzeniak, próchno*. Some borrowings, however, preserve their initial form without adaption, e.g. *ałycz'a, berest, derewianny*. It is worth remembering that certain foreign lexemes do

³ We consider the word to be a local innovation influenced by the standard Polish lexeme.

not require adaptation, because their form is not contrary to the Polish language system, e.g. *jałynka*, *klubnika*, *stowbur*. The occurrence of Ukrainian and/or Russian borrowings in the local Polish dialects

appears to be a natural consequence of close language contacts, because all respondents are bilingual and to varying degrees use Ukrainian in everyday life and external contacts.

Table 1. Division of the studied vocabulary into thematic groups, taking into account the source of origin

Thematic group	Total number of words	Native Polish words, including common	Borrowings: Ukr. – Rus. – Ukr./Rus.		
General notions and places of growing	14	7	7		
		5	6	-	1
Names of trees and shrubs	58	36	22		
		25	13	5	4
Parts of trees and shrubs	30	13	17		
		8	13	1	3
Characteristics of trees and shrubs	26	14	12		
		11	7	1	4
Functioning of trees and shrubs	21	14	7		
		9	5	1	1
TOTAL	149 (100%)	84 (56%)	65 (44%)		
		57 (68%)	44 (68%)	8 (12%)	13 (20%)

Appearance in dialects. The analyzed material comes from several Polish dialects in the territory of Ukraine that belonged to the Russian Empire already since the end of the XVIII c. and consequently experienced stronger foreign influences (Table 2). Out of 149 analyzed lexemes 104 units (i.e. 70%) come from the peasant dialect of Oleshkivtsi near Khmelnytskyi, including 61 native Polish words (i.e. 73%) and 43 borrowings (i.e. 66%). Almost half of the lexical material appears in the peasant dialect of Viitivtsi: 72 words (i.e. 48%), including 45 Polish native ones (i.e. 54%) and

27 borrowings (i.e. 42%). A little bit less lexical units come from the petty nobility village of Siaberka in Zhytomyr region: 69 words (i.e. 46%), including 52 Polish native ones (i.e. 62%) and 17 borrowings (i.e. 26%). Much less words we excerpted from the dictionary of the peasant dialect of Hrechany: 41 words (i.e. 28%), including 30 Polish native ones (i.e. 36%) and 11 borrowings (i.e. 17%). The study of Polish spoken by the petty nobility descendants in Sataniv proves the knowledge of 31 lexical units (21%), including 23 Polish native ones (i.e. 27%) and 8 borrowings (i.e. 12%).

Table 2. Analyzed vocabulary in some Polish dialects in Ukraine

Thematic group	SOME POLISH DIALECTS IN UKRAINE				
	OI	Hr	Viit	Sat	Siab
	native Polish word ~ borrowing				
General notions and places of growing	14: 7 ~ 7				
	10: 5~5	5: 5~0	8: 5~3	2: 2~0	9: 7~2
Names of trees and shrubs	58: 36 ~ 22				
	40: 26~14	15: 10~5	33: 20~13	13: 8~5	24: 17~7
Parts of trees and shrubs	30: 13 ~ 17				
	19: 10~9	9: 7~2	15: 9~6	6: 4~2	12: 8~4
Characteristics of trees and shrubs	26: 14~12				
	19: 10~9	7: 4~3	5: 2~3	1: 1~0	13: 10~3
Functioning of trees and shrubs	21: 14 ~ 7				
	15: 10~5	5: 4~1	11: 9~2	9: 8~1	11: 10~1
TOTAL	149: 84 ~ 65				
	104: 61~43 (70%)	41: 30~11 (28%)	72: 45~27 (48%)	31: 23~8 (21%)	69: 52~17 (46%)

Lexical synonymy. The coexistence of two, and sometimes three, language codes also results in extensive synonymy, which can occur either within one dialect or in comparison with other Polish dialects in the same territory. Due to the source from which the synonyms come, a synonymous pair or a more extensive synonymous series can be formed by: native words, native words and borrowings, two or more borrowings.

1. Native words. In the studied dialects there appear 6 synonymic pairs consisting of native words: *buczyna* Ol ~ *buk* Ol, *czernicy* Ol ~ *czernika* Siab, *fruktowy* Ol, Siab ~ *owocowy* Siab, *łozą* Ol ~ *łozina* Viit, *późny* Ol, Siab ~ *zimowy* Siab, *rąbać* Ol, Sat ~ *wyrąbywać* Ol, Siab.

2. Native word ~ borrowing. A parallel use of native words and their borrowed equivalents appeared in 4 developed series: *choinka* Siab ~ *jałynka* Ol ~ *jołka* Viit, Sat, Siab ~ *semeryk* Ol; *dojrzewać* Siab ~ *dochodzić* Viit ~ *dościgać* Hr, Viit; *pękać* Ol ~ *popuskać* Ol ~ *rozpuściuwać się* Ol; *rosochaty* Ol ~ *rozłożysty* Ol ~ *krzesłaty* Ol ~ *rozkoszysty* Ol. Additionally, there function 17 synonymous pairs: two pairs – *suchy* ~ *sochowaty*, *żywica* ~ *klej* only in Oleshkiwtsi and 15 in different places: *bez* Viit, Sat ~ *sireń* Viit; *brzoza* Ol, Hr, Sat ~ *bereza* Viit, Sat; *bujny* Ol, Hr ~ *gęsty* Ol, Hr; *derewianny*

Ol, Hr, Sat ~ *drewniany* Hr; *drzewo* Ol, Hr, Viit, Sat, Siab ~ *derewo* Ol; *igła* Ol, Hr, Viit ~ *koluszki* Viit; *jesion* Sat ~ *jasień* Ol, Viit, Sat, Siab; *korzeń* Ol, Hr ~ *korzeniak* Ol; *krzak* Ol, Hr ~ *kuszczyk* Viit; *osika* Ol, Viit ~ *osyka* Siab; *porzeczka* Ol, Hr ~ *smorodina* Ol, Hr, Siab; *sadzić* Ol, Hr, Sat ~ *ponasadzuwać* Ol; *szypszyna* Viit ~ *szypownik* Ol; *wisznia* Ol ~ *wisznia* Ol, Hr, Sat; *ziarno* Ol, Hr, Sat ~ *zerno* Ol, Sat.

3. Borrowings. Synonymous relations are characteristic to three pairs of borrowings: *jałynkowy* ~ *iglisty* Ol, *kamyczek* Ol, Viit, Siab ~ *kostka* Sat and *wilcha* ~ *wilszyna* Viit.

Conclusions. The presented article is the next step in studying the vocabulary of Polish dialects in Ukraine. It is worth emphasizing that it concerns word registers and dictionaries and consequently presented statistical data do not reflect the frequency of word use in texts. The previous research on vocabulary functioning in Matskiwtsi dialect in Podolia [Wieczorek, 2011] and Siaberka dialect in Zhytomyr region [Zakhutska, 2015] proved that data on word register and word functioning in texts differ. We suppose that such a frequency study of thematic vocabulary would bring different results as well and should be the subject of further research.

Bibliografia

1. Bakun-Kiczyńska, M., Rieger, J. (2004). Morfologia czasownika w gwarze wsi Wójtowce na Podolu [Verb morphology in the dialect of the village of Viitivtsi in Podolia]. *Studia nad polszczyzną kresową*, t. XI, pod red. J. Riegera. Warszawa: Semper, 135–189.
2. Budziszewska, W. (1965). Słowiańskie nazewnictwo dotyczące przyrody żywej [Slavic nomenclature for living nature]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 356.
3. Cechosz-Felczyk, I. (2002). Hreczany [Hrechany]. Rieger, J., Cechosz-Felczyk, I., Dzięgieł, E. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*. Cz. 1. Warszawa: Semper, 299–317.
4. Cechosz-Felczyk, I. (2001). Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna [The Polish dialect of Oleshkiwtsi in Podolia. Nominative and verbal

inflection]. Kraków: DWN, 192.

5. Cechosz-Felczyk, I. (2004). Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu [Vocabulary of the dialects of Oleshkiwtsi and Hrechany (Grechany) in Podolia]. Kraków: Lexis, 396.

6. Cechosz-Felczyk I., (1999). Teksty gwarowe z Hreczan z komentarzem językowym [Dialectical texts from Hrechany with linguistic commentary]. *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. II, pod red. J. Riegera. Warszawa: Semper, 215–229.

7. Cechosz-Felczyk I., (1996). Uwagi o sytuacji językowej w Oleszkowcach na Podolu [Comments on the language situation in Oleshkiwtsi in Podolia]. *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. I, pod red. J. Riegera. Warszawa: Semper, 257–267.

8. Cherniak, V. (2017). Nazwy odzieży w Wójtowcach na Podolu na tle określeń w wybranych gwarach polskich na Ukrainie [Garment names in Viitivtsi in

Podolia in comparison with other Polish dialects in Ukraine]. *Slavia Orientalis*, t. LXVI, nr 4, 687–708.

9. Cherniak, V. (2020). Świat roślin w gwarze wsi Wójtowce na Podolu na tle innych gwar polskich na Ukrainie [The world of plants in the dialect of the village of Viitvitsi in Podolia in comparison with other Polish dialects in Ukraine]. *Słowiańskie przyjemności 3: Wielojęzyczność*, pod red. E. Solak, B. Todorović i B. Popiołek. Kraków: Scriptum, 125–138.

10. Dubisz, S. (1977). Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich [Names of plants in dialects of Ostróda, Warmia and Mazury]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 157.

11. Kamper-Warejko, J. (2016). Słownictwo botaniczne w polskim tłumaczeniu „Ksiąg o gospodarstwie” (1571) Piotra Krescencjusza na tle epoki [Botanical vocabulary in the Polish translation of “Księgi o gospodarstwie” (1571) by Piotr Krescencjusz in the context of the period]. Toruń: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 380.

12. Modzelewska, R., Rieger, J. (2008). Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem [Vocabulary of the dialect of Sataniv on the bank of the Zbruch river]. *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, pod red. J. Riegera. Warszawa: DiG, 261–366.

13. Nowakowska, A. (2005). Świat roślin w polskiej frazeologii [The world of plants in Polish phraseology]. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 231.

14. Pastusiak, K. (2007). Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw roślin [The Polish-Belarusian-Ukrainian borderland in the light of linguistic and ethnographic data based on plant names]. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 423.

15. Pelcowa, H. (2001). Nazwy roślin w świadomości językowej ludności wiejskiej [Plant names in the linguistic consciousness of the rural population]. *Język a Kultura. Świat roślin w języku i kulturze*, t. 16, pod red. A. Dąbrowskiej, I. Kamińskiej-Szmaj. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 99–116.

16. Rieger, J. (2011). O słownictwie dzisiejszej polszczyzny na Ukrainie i

metodach jej badania [About the vocabulary of today's Polish in Ukraine and methods of its studying]. *Prilozi na Oddelenieto za Lingvistika i Literaturna Nauka pri MANU*, br. 37/I, pod red. M. Mirkulovskiej. Skopje, 121–128.

17. Rieger, J. (2007). Wójtowce (dziś Pisarówka) [Viitvitsi (today Pysarivka)]. Rieger, J., Cechosz-Felczyk, I., Dzięgiel, E. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. Cz. 2*. Kraków: Lexis, 104–117.

18. Rogowska-Cybulska, E. (2005). Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim) [The dialectal image of plants in the light of the nominative activity of their names (on the example of the dialect of the village of Waga in the Łomża county)]. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 360.

19. Skubalanka, T. (2009). Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru [Polish plant nomenclature. The collection structure]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio FF, Vol. XXVII*, 129–144.

20. Spólnik, A. (1990). Nazwy polskich roślin do XVIII wieku [Names of Polish plants until the 18th century]. Wrocław: Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 136.

21. Szcześniak, K. (2008). Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny [The world of plants and the world of people on the border of eastern and western Slavic lands]. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 466.

22. Wieczorek, A. (2011). Słownictwo polskiej gwary kresowej na przykładzie Maćkowiec na Podolu. Charakterystyka funkcjonalna [rozprawa doktorska – komputeropis] [Vocabulary of the Polish borderland dialect on the example of Matskivtsi in Podolia. Functional characteristics]. Warszawa, 314.

23. Wierzbicka, A. (2002). Metody zbierania słownictwa dotyczącego roślinności na terenie Kujaw [Methods of collecting vocabulary related to vegetation in Kujawy]. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica* 42, 49–59.

24. Zakhutska, O. (2015). Polszczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo [The Polish language of the petty

nobility village of Siaberka in Volhynia. Vocabulary]. Warszawa: DiG, 198.

25. Zakhutska, O. (2018). Słownictwo kulinarne gwary polskiej wsi Dorohań w Żytomierskiem [Culinary Vocabulary of the Polish Dialect of Dorohan in Zhytomyr Region]. *Slavia Orientalis*, t. LXVII, nr 2, 325–349.

26. Zakhutska, O., Cherniak, V. (2020). Określenia człowieka w wybranych wsiach polskich na Ukrainie za Zbruczem: aspekt porównawczy [Human Characteristics in Selected Polish Villages on the East Bank of the Zbruch River in Ukraine: the Comparative Aspect]. *Slavia Orientalis*, t. LXIX, nr 3, 655–673. <http://doi.org/10.24425/slo.2020.134742>

Анотація. Рослинний світ є невід'ємною частиною сільського життя, а отже, зберігає у свідомості людей мовну картину світу. У статті на основі кількох опублікованих словників та неопублікованих текстів представлено лексику, що стосується світу дерев і кущів у кількох польських говірках Хмельницької та Житомирської областей України. Досліджувана тематична група нараховує 149 лексичних одиниць, поділених на п'ять підгруп: «Загальні поняття та місця зростання», «Назви дерев і кущів», «Частини дерев і кущів», «Властивості дерев і кущів» і «Функціонування дерев і кущів». Аналіз виходить за межі опису виключно «особливих» слів на користь комплексного підходу до досліджуваної лексики, що відповідає останнім тенденціям лексичного вивчення польських говірок в Україні. Отже, у дослідженні представлено як питому польську лексику, до якої належать 84 слова (56%), з яких 57 слів (68%) є спільними для польської та української і/або російської мов, так і запозичену, до якої увійшло 65 слів з української та/або російської мов (44%), серед яких однозначно переважають українізми (68%). Показ співвідношення питомого польського та запозиченого лексичного шару дозволяє простежити, з одного боку, силу рідної мови, а з іншого – силу іноземних впливів. Їхня конкуренція проявляється, між іншим, у широкій синонімії, яка виступає на різних рівнях. Варто підкреслити, що представлений аналіз стосується реєстрів слів і словників і, отже, не відображає частотності слововживання в текстах. Припускаємо, що дослідження частотності тематичної лексики принесе інші результати і має стати предметом подальших досліджень.

Ключові слова: польські говірки в Україні, тематична група, дерева та кущі, питома польська лексика, запозичення.

**Телескопія як спосіб творення неолексички періоду пандемії
в англійській та українській мовах**
**Telescopy as a Way of Creating Neolexicon of the Pandemic Period
in English and Ukrainian**

Оксана ТЕПЛА, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германських мов і перекладу,
Oksana TEPLA, Ph.D in Pedagogy,
associate professor of Department of Romance and Germanic languages and Translation
E-mail: tomoxana78@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0582-4741>

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Анотація. Актуальність. Пандемія не тільки призвела до змін способу, умов життя людства, але й сприяла поповненню словникового складу англійської та української мов, будучи передумовою появи нових слів і словосполучень, що охоплювали коронавірусну тематику.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано метод аналізу мовознавчої літератури і метод узагальнення, Матеріалом наукової роботи слугували лексеми концептосфери «пандемія COVID-19», отримані з допомогою довільної вибірки з україно- і англійських сайтів та вебсторінок друкованих й онлайн-засобів масової інформації.

Результати дослідження та їх обговорення. Розглянуто явище телескопії як процес творення нових лексем внаслідок злиття окремих елементів, простежено звуження межі телескопії. Виявлено, що чинником виникнення неолексем, утворених із допомогою телескопії, вважають «мовну економію», або «закон економії мовних зусиль», у якому поєднано прагнення до лаконічності і добір найбільш інформативних мовних засобів. Лінгвісти відзначають комбінований характер означеного явища, що зумовлено використанням способів стягнення основ (що властиве словоскладанню), скорочення та поділу слів (формотворення). Для структури телескопізму важливо визначити його базис, тобто порядок розташування частин у телескопізмі. Зазвичай базисом є останній мотивувальний елемент, якщо телескопізм схожий до словосполучення. Як показали результати дослідження, для творення неолексем періоду пандемії в порівнюваних мовах базисом виступають переважно самостійні частини мови. Відомі різні класифікації телескопізмів. Ми структурували аналізовані неолексеми відповідно до класифікації, в основу якої покладено структурний принцип: повні телескопізми, часткові телескопізми, гаплоглими. Найбільш продуктивними типом творення телескопізмів в англійській мові є часткова телескопія. В українській мові телескопічний спосіб словотворення розвинувся під впливом англійської мови і на сучасному етапі є малопродуктивним у творенні неолексем періоду пандемії.

Ключові слова: лексичні інновації, неологізми, неологія, COVID-новотвори, телескопія.

Актуальність дослідження. (Introduction). Поступ людства та мінливість суспільних подій впливають на розвиток мови і слугують чинником виникнення мовних інновацій, що передусім з'являються в засобах масової інформації для висвітлення актуальних подій. Повідомлення про виникнення і стрімке поширення коронавірусної інфекції до початку російсько-української війни 2022 року обіймали лідерські позиції на шпальтах газет, журналів та їх онлайн-версій, на телебаченні, у соціальних мережах і сьогодні не втрачають своєї важливості.

Варто відзначити, що до 2019 року

здебільшого неологізми з'являлися завдяки досягненням в науці і техніці, однак на початку 2020 року через пандемію, що охопила всі континенти, ситуація зазнала радикальних змін. Зважаючи на це, медична галузь у лютому 2020 року продукувала найбільше мовних інновацій. За таких обставин медичні терміни вийшли за межі професійного слововживання, розширили своє значення, зазнаючи певних змін, й використовуються повсюдно. Очевидно, що пандемія не тільки різко змінилася спосіб, умови життя людства, але й поповнила словниковий склад англійської та української мов, будучи передумовою

© О. Тепла

появи нових слів і словосполучень, що охоплювали коронавірусну тематику. Цей лексичний пласт постав як реакція на потребу суспільства у денотації означеного феномена. Завдяки цьому нині словник неолексем пандемії коронавірусу є найбільш поширеним неологічним кластером. Лінгвісти фіксують таке поняття, як мови пандемії – language of COVID-19 (Roig-Marín). Наведене попереду зумовило потребу в ґрунтовному вивченні лексики української й англійської мов періоду пандемії коронавірусу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Literature Review). Науковці досліджують неолексеми коронавірусної тематики (О. Тепла, А. Щепок), їхнє соціальне значення (Т. Весна, Т. Телецька, М. Жулін-ська). Ґрунтовно проаналізовано аббревіатуру COVID-19 та її лексичні варіанти у контекстному аспекті з позицій семантики (Т. Семегин, С. Харченко), словотвору й синтаксису (Н. Тимошук, Л. Терещенко).

Матеріали та методи дослідження (Materials and methods of research). На етапі систематизації корпусу новотворів періоду пандемії використано метод структурно-семантичного аналізу для виявлення словотвірних моделей ковід-неологізмів.

Матеріалом наукової роботи слугували лексеми концептосфери «пандемія COVID-19», отримані з допомогою довільної вибірки з україно- і англійських сайтів та вебсторінок друкованих й онлайн-засобів масової інформації.

Результати дослідження та їх обговорення (Results of the research and their discussion). Останнім часом увагу мовознавців привертає телескопія як один із найбільш раціональних шляхів словотворення. Телескопію трактують як спосіб словотворення, при якому відбувається поєднання повної основи одного слова зі скороченою основою іншого, або зрощення двох скорочених основ вихідних слів (Л. Заводна). Окремі науковці розглядають досліджуваний феномен як процес творення нових лексем внаслідок злиття окремих елементів, простежується звуження межі телескопії. Найбільш точним, на нашу думку, є трактування телескопії як способу творення неолексем із використанням механізмів злиття двох усічених основ або

поєднання повної основи з усіченою. Результатом таких процесів є неологізм, що частково або повністю охоплює значення всіх його структурних частин. У такому підході до визначення телескопії враховано не лише структурний компонент, а й семантику творення нової лексеми. Означений спосіб словотворення українські лінгвісти також позначають термінами «контамінація», «злиття», «слова-злитки», «звуження», «гібридизація». В англійському просторі функціонують такі назви, як *blending*, *fusion*, *contamination*.

Чинником виникнення неолексем, утворених за допомогою телескопії, вважають «мовну економію», або «закон економії мовних зусиль», у якому поєднано прагнення до лаконічності і добір найбільш інформативних мовних засобів. Завдяки високій ефективності означеного закону цей прийом широко використовується у засобах масової інформації, медіарекламі і розмовному мовленні. Нині немає єдності у поглядах лінгвістів стосовно явища телескопії як способу словотвору. Згідно з першим підходом, одиниці телескопії, утворені принаймні з двох слів, які морфологічно накладаються одне на інше, належать до аббревіації, складноскорочених слів і словоскладання. Прихильники іншої теорії розглядають телескопію як окрему категорію (Н. Місник), що зумовлено структурно-семантичними характеристиками телескопійних одиниць, у яких поєднано дві або більше лексеми, що перебувають у певних функціональних відношеннях. Такі суперечності передусім спричинені тим, що контамінації є доволі неоднорідним процесом, прояви якого неможливо схарактеризувати, беручи до уваги наявні в мові моделі словотворення та фонетичні принципи.

Перші новотвори, що з'явилися в результаті телескопії, характеризувалися гумористичним відтінком, проте, починаючи з ХХ століття, цей спосіб деривації актуалізувався для творення неологізмів у всіх галузях життєдіяльності людства. За спостереженням мовознавців, на початку ХХІ століття у англійських лексикографічних джерелах засвідчено кілька тисяч телескопійних новотворів. Прикметною рисою телескопізмів є спільні для обох вихідних слів частини (звуки, морфеми або

склади), аналізуючи які, непросто встановити, до складу якого слова-оригіналу входять ці компоненти. Ще однією особливістю телескопізмів є їхня контекстуальна залежність, оскільки значення більшості з цих слів неможливо зрозуміти поза тим чи тим контекстом. Телескопічний спосіб словотворення – досить молодий в англійській і українській мовах, фактично він почав активно розвиватися лише у ХХ столітті.

Досліджуючи природу означеного фе-номена, лінгвісти відзначають його комбінований характер, що зумовлено використанням способів стягнення основ (що властиве словоскладанню), скорочення та поділу слів (формотворення). Спостерігається зв'язок між способами утворення теле-скопійних неолексем та афіксацією (телескопія сприяє виникненню нових афіксів), аббревіацією і словоскладанням. Вивчаючи зв'язок між телескопією та аббревіацією, потрібно акцентувати, що відмінність між ними полягає в тому, що телескопічні лексеми утворені на підставі асоціативних зв'язків між двома синтаксично пов'язаними одиницями і не мають еквівалентів у вільних словосполученнях. Спільність між телескопією та словоскладанням простежується у тому, що 1) вільні лексичні одиниці слугують для утворення телескопізмів і складних слів; 2) обидва механізми словотвору у семантичному аспекті є «нагромадженням» значення сполучення слів у межах однієї лексеми; 3) для творення телескопізмів та композитів характерне складання основ. Однак телескопія ґрунтується на стягненні основ, які певною мірою втратили цілісність (Ю. Зацний).

Вивчаючи телескопічні одиниці, варто охопити структурний (план форми і вираження) і семантичний (план змісту) аспекти. Структура телескопізмів зумовлена кількіс-но-якісним складом їхніх елементів. Наявні різні структурні варіанти означених одиниць, проте обов'язково хоча б одна із лек-сем, що входить до складу телескопізма, є усиченою.

Для структури телескопізму важливо визначити його базис, тобто порядок розташування частин у телескопізмі. Зазвичай базисом є останній мотивувальний елемент, якщо телескопізм схожий до слово-

сполучення, або в тому разі, якщо перша частина є визначенням другої. Крім того, функцію базису може виконувати слово, що є структурним компонентом телескопізма і більше за обсягом, або слово, що забезпечує акцентно-складову структуру телескопізма, тобто збігається із телескопізмом за кількістю складів і за наголосом. За базисним критерієм визначається і лексико-граматична категорія телескопічної одиниці. У процесі творення телескопізмів можуть брати участь одиниці, що є самостійними частинами мови (іменник, прикметник, дієслово, прислівник, займенник), службовими частинами мови (прийменник, частка, вигук), окремими префіксами. Як показали результати дослідження, для творення неолексем періоду пандемії в порівнюваних мовах базисом виступають переважно самостійні частини мови: укр. *карантікули* – (*карантин* + *канікули*); *коронавти* (*коронавірус*+ *космонавти*); англ.: *quaran-times* (*quarantine* + *times*), *vaxication* (*vaccine* + *vacation*).

Більшість телескопізмів є структурними утвореннями, в яких компоненти не вживають в інших оточеннях у тому самому значенні (Zrigue). Якщо один елемент (неусичена основа вихідного слова) часткових телескопізмів може вільно функціонувати в мові, то другий («уламкова» частина, тобто усичений елемент основи вихідного слова) здебільшого використовують лише в одному утворенні й на нього неможливо натрапити в інших оточеннях. «Уламкова» частина втрачає свою самостійність з вихідною лексичною одиницею і має ознаки структурного елемента з певною функцією і семантикою (Тимчук).

На сучасному етапі розвитку англійської мови саме телескопія, за твердженнями мовознавців, переважає серед способів словотворення. Компактність і стислість телескопізмів забезпечують прискорений темп поступу мови, не порушуючи її логіко-комунікативну функцію. Мовознавці акцентують на поширенні телескопії в багатьох європейських мовах в контексті тенденції до універсалізації та раціоналізації і вважають, що означений словотвірний спосіб набуває всезагального характеру.

Варто зазначити, що ключові терміни

англомовного епідеміологічного дискурсу утворені з допомогою телескопії. Термінологічний гібрид *pandemic* (*epidemic* + *pandemonium* (пекло), вперше вжито на сторінках роману Дж. Мільтона «Втрачений рай» (1667 р.) і характеризується негативним забарвленням.

Відомі різні класифікації телескопізмів. Ми структурували аналізовані неолексеми відповідно до класифікації, в основу якої покладено структурний принцип.

1. Повні телескопічні слова:

1) телескопізми, для яких характерне злиття початку першого слова + кінець другого. Прикладами цього структурного типу є: англ. *coronacation* (*corona* + *vacation*) – перерва в навчанні або роботі у зв'язку з пандемією, що вбачається деякими студентами або працівниками, як канікули або відпустка і часто супроводжується тривалим перебуванням далеко від звичайного місця роботи чи навчання; *coronageddon* (*corona* + *armageddon*) – кінець світу, спричинений пандемією; *coronortunity* (*coronavirus* + *opportunity*) – можливість під час пандемії виконувати хатню роботу, удосталь виспатися або зробити справу, на яку до цього бракувало часу; *coronasomnia* (*coronavirus* + *insomnia*) – безсоння в період епідемії коронавірусу; *coronacoaster* (*coronavirus* + *rollercoaster*) – емоційний настрій людини, що безпосередньо пов'язаний з епідемією коронавірусу; *loctache* (*lockdown* + *moustache*) – вуса, відрощені під час пандемії; *lockstalga* (*lockdown* + *nostalgia*) – відчуття смутку за періодом локдауну, що вказує на те, що багатьом людям період ізоляції запам'ятався і позитивними подіями; *loxit* (*lockdown* + *exit*) – вихід з режиму самоізоляції; *quaranzine* (*quarantine* + *magazine*) – журнал, що виходить друком під час карантину; *quarantini* (*quarantine* + *martini*) – 1) називає напій, що начебто призначений для стимулювання імунітету, і до його складу входять мартіні, джин і порошок Emergen-C; 2) позначає процес вживання напою; *spendemic* (*spending* + *pandemic*) – поширена тенденція до надмірних витрат під час пандемії; *vaxication* (*vaccine* + *vacation*) – планування подорожі після вдалої вакцинації, *vaxxie* (*vax* + *selfie*) – фото

зроблене під час вакцинації;

б) тип телескопії, що характеризується сполученням початку першого слова + початок другого слова, наприклад: *coronalit* (*corona* + *literature*) – літературні твори, що побачили світ під час пандемії і тематично пов'язані з тематикою карантину та пандемією коронавірусу; *corona-fi* (*corona* + *fiction*) – фантастика, що охоплює тематику пандемії та коронавірусу;

в) вставний структурний тип, коли більш коротке слово вставлено в середину довшого із заміщенням його центрального фрагмента, наприклад: *mronarita* = *corona* + *margarita*) – алкогольний коктейль, що його вживають під час пандемії для зняття стресу і подолання депресії).

2. Часткові телескопізми:

а) телескопізми, для яких характерне поєднання першого слова повністю + кінець другого: *twindemic* (*twin* + *epidemic*) – епідемія, спричинена одночасно кількома вірусами, оскільки ознаки коронавірусу можуть містити також ознаки сезонного грипу, у результаті чого виникає так звана «подвійна пандемія»; *maskne* (*mask* + *acne*) – акне, спричинене постійним носінням маски; *textpectation* (*text* + *expectation*) – очікування бажаного повідомлення від когось-небудь; *textrovert* (*text* + *extrovert*) – особа, яка надає перевагу спілкуванню в інтернеті, чувається більш впевнено у такій комунікативній ситуації на відміну від реального спілкування; *covidinfo* (*covid* + *information*) – інформація, що стосується пандемії; *covidient* (*covid* + *obedient*) – людина, яка дотримується безпекових вимог; *covidiocracy* (*covid* + *democracy*) – уряд, до складу якого входять ковідіоти;

б) тип телескопії, для якого характерне поєднання початку першого слова + друге слово повністю. Прикладами цього структурного типу є: *coronextra* (*coronavirus* + *extra*) – тривожна людина, яка чуваються настільки тривожно під впливом коронавірусу, що у деяких ситуаціях ця поведінка може сприйматися комічно; *quarantrends* (*quarantine* + *trends*) – популярні види занять під час самоізоляції; *quarantech* (*quarantine* + *technologies*) – пристрої та додатки, які використовують під час дозвілля в умовах самоізоляції; *quarantips* (*quarantine* + *tips*) –

© О. Телла

поради людям, що перебувають у самоізоляції, щодо харчування, одягу, стилю життя, розваг; *isobeard (isolation + beard)* – борода, відрощена за час перебування в само-ізоляції; *coronavoid (coronavirus + void)* – вулиці, спорожнілі через коронавірус; *isobar (isolation + bar)* – позначає холодильник, заповнений пивом під час самоізоляції; *isodesk ((isolation + desk)* – позначає домашній офіс під час самоізоляції; *covexit (covid + exit)* – послаблення обмежень у житті суспільства, спричинених пандемією коронавірусу; *coronapocalypse (coronavirus + apocalypse)* – кінець світу, спричинений пандемією; *quarantimes (quarantine + times)* – період епідемії коронавірусу; *quarcut (quarantine + cut)* – стрижка під час пандемії; *isodating (isolation+dating)* – практика зустрічей із ким-небудь із дотриманням заходів соціального дистанціювання й самоізоляції, ухвалених владою; *quaranteaming (quarantine + teaming)* – покидання власної домівки і переїзд до родичів, друзів для уникнення ізоляції; *quaranteam (quarantine + team)* – 1) люди, з якими ви вирішили спільно проживати в умовах пандемії; 2) загальний чат для обговорення питань, що стосуються пандемії; *quaranbaking (quarantine + baking)* – називає явище, коли люди під час карантину віддають перевагу самостійному приготуванню їжі, зокрема випічки; *covidient (covid + obedient)* – людина, яка ретельно виконує всі норми і правила, щоб убезпечити себе та своїх рідних від коронавірусу; *quaranteams (quarantine + teams)* – онлайн-команди, що виникли під час карантину для спільних занять; *teleworking (television + working)* – робота, виконувана вдома із використанням технічного обладнання для контакту з колегами; *coronacoma (coronavirus + coma)* – період самоізоляції чи пов'язаного з нею тривалого сну; *coronopticon (corona + opticon)* – державна система контролю за поведінкою і настроями населенням, запроваджена в умовах пандемії; *covidate (covid + moderate)* – людина, яка в питаннях стосовно пандемії, намагається не панікувати та бути спокійною, врівноваженою; *elevatorantime (elevator + quarantine)* – правила користування ліфтом в умовах пандемії коронавірусу.

У такому типі телескопізмів один елемент не усічений, оскільки він є семантичним центром новотворів.

3. Гаплоглози – структурний тип, який характеризується тим, що обидва слова входять до телескопізма повністю у результаті накладання звуків одного елемента на інший, наприклад: *covidivorce – (covid+divorce)* – розлучення під час епідемії коронавірусу у зв'язку з неможливістю перебувати разом у спільному просторі; *covidiot (covid + idiot)* – сленгове слово, яким іменують людей, які, недооцінюючи небезпеку COVID-19, не дотримуються правил самоізоляції і соціальної дистанції; *covideo (covid+video)* – відеоресурси, переглянуті під час пандемії; *zumping (zoom + dumping)* – розривання стосунків із партнером з використанням сервісу Zoom; *covidology (covid + ideology)* – переконання людей, пов'язані зі ставлення до явища пандемії.

Як бачимо, найбільш продуктивними типом творення телескопізмів в англійській мові є часткова телескопія, для якої характерне поєднання початку першого слова + друге слово повністю, і повна телескопія, якій властиве злиття початку першого слова + кінець другого. Лексеми та лексичні сполуки із цього типу здебільшого утворені із залученням таких твірних основ: *coronavirus (corona)*, *covid*, *quarantine*.

Як бачимо, неолексемам, утвореним способом телескопії властива мотивованість і семантична прозорість, що забезпечує високу частоту використання цього методу в сучасному словотворенні. Для конструювання телескопічних номінацій беруть ті елементи вихідних слів, що є легко впізнаваними в новотворі. Зважаючи на це, у телескопізмах з компонентом *coronavirus* – носієм значення перша частина не підлягає скороченню для правильного розуміння лексичної інновації. Основне призначення продукування таких лексем – дати прозорі назви новим предметам, явищам соціальної дійсності, завдяки чому ці найменування практично не потребують тлумачення. Проте є низка новоутворень, значення яких, незважаючи на зрозумілу семантику першої частини, важко визначити: *coronabdo (coronavirus + abdominals)* – простежується зв'язок із вправами, спрямованими на тренування

черевного пресу, й означає домашнє тренування; *coronopticon* (*coronavirus* + *panopticon*) – короналогізм зі значенням «загальна система контролю та нагляду у межах країни»; *coronausterity* (*coronavirus*+ *austerity*) – вказує на потребу жорсткої економії в умовах пандемії через погіршення економічного становища; *coronapero* (*coronavirus* + *aperitif*) – вечірка під час карантину, переважно в онлайн-форматі. За таким же взірцем утворено схожі неолексеми з компонентом, що вказує, як саме відбувається зустріч: *Whatsaper* (*WhatsApp* + *aperitif*); *Skypero* (*Skype* + *aperitif*). На нашу думку, створюючи такі неологізми, автор ставтв за мету привернути увагу до нових суспільних явищ, удаючись до використання незвичних форм зазанчених лексичних одиниць. Феномен фузії складових морфем, що простежується у згадуваних новотворах можна пояснити впливом закону мовної економії. У поданих взірцях другий компонент також усічений мінімально задля полегшення сприйняття, оскільки він має єдине можливе значення. Неологізми цієї групи завдяки прозорості значень мають змогу закріпитися в мовленні.

Зауважимо, що у виокремлених струк-турних типах представлено чимало карантин-каламбурів, зважаючи на те, що карантин є наслідком поширення Covid-19. Неолексеми з іронічним відтінком слугують для мовців засобом психологічного само-захисту та боротьби зі стресом і депресивним настроєм (Guralnik, Pavlova, Syzonov).

На основі семантичного критерію і беручи до уваги особливості нашого дослідження в межах аналізованих телескопізмів ми виокремили такі лексичні блоки: страх і відчай, спричинені пандемією коронавірусу: *coronageddon*, *coronapocalypse*; страви і напої, призначені для боротьби зі стресом під час пандемії коронавірусу, процеси їх приготування: *quaranbaking*, *quarantini*; дозвіллевї практики у перід пандемії корона-вірусу: *covideo*, *quaranstream*, *quarantech*; особисте життя, стосунки у родині: *quaranteam*, *covidivorce*, *zumping*; умови праці під час пандемії коронавірусу: *teleworking*, *isodesk*; обмеження у житті сус-пільства, спричиненені пандемією корона-вірусу, й інші явища, пов'язані із

ними: *coronacoma*, *coronavoid*; особливості комунікація між людьми під час пандемії коронавірусу: *textrovert*, *quaranteam*; само-почуття, емоційний настрій людини під час пандемії коронавірусу: *coronasomnia*, *covidate*, *coronavoid*.

За частиномовною належністю телескопійні неолексеми періоду пандемії спре-зентовано такими моделями:

– N+N=N: *coronacoma* (*coronavirus* + *coma*); *quaranteam* (*quaranteam* (*quarantine* + *team*); *quarantrends* – (*quarantine* + *trends*);

– A+N= N: *twindemic* (*twin* + *epidemic*); *digiverse* (*digital* + *universe*);

– N +A = N: *intermercial* (*internet* + *commercial*).

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу визначити види сполучень, що слугували підґрунтям для конструювання таких новотворів. Найбільшу активність у продукуванні означених телескопійних одиниць виявляє словотвірна модель, представлена поєднання початку першого слова + друге слово повністю, що належить до часткових телескопізмів. За критерієм частино-мовної належності, то найбільш продуктивними для творення телескопійних одиниць є іменники, рідше – прикметники. Загалом у формуванні неолексем періоду пандемії в англійській мові спосіб телескопії сприяв утворенню 38% мовних інновацій.

В українській мові телескопійний спосіб словотворення розвинувся під впливом англійської мови і на сучасному етапі є малопродуктивним у творенні неолексем періоду пандемії. Вживанню телескопізмів у сучасній україномовному просторі сприяють тенденції до компресії інформації та створення стислих повідомлень.

Більшість телескопійних одиниць потрапили до української мови шляхом запозичення з англійської мови: *короноя* (від англ. *coronoia*, утворено з використанням способу аналогії до *параноя*) – думки, що непокоять під час пандемії; *короніали* (від англ. *coronials*, утворено за аналогією до *millennials*) – покоління дітей, які тепер опановують нові практики й світ в онлайн-форматі; *ковідіворс* (від англ. *covid* + *divorce*) – розлучення під час пандемії; *ковідіот* (від англ. *covid* + *idiot*) – сленгізм, на позначення людей, які не дотримуються встановлених вимог щодо самоізоляції і

соціальної дистанції. Розмовно-жартівлива неолексему *коронавти* утворено за аналогією до *астронавти* для найменування людей, що ходять в масках, захисних окулярах і рукавичках.

Висновки і перспективи (Conclusions and future perspectives). З огляду на вищенаведене, можемо констатувати, що явище телескопії є новим і поки що неактивним методом словотворення неолексики періоду пандемії сучасної української мови (2,3%), водночас демонструючи тенденцію до

подальшого активного розвитку. Слова-телескопії виконують як функцію економії мовних одиниць, так і слугують стилістичним засобом для вираження експресії або досягнення комічного ефекту. Особливостями телескопізмів є те, що у процесі їхнього творення нагальною потребою носія мови є називання певного явища чи процесу, його характеристика, а вже потім – дія. Перспективними вважаємо дослідження означеного пласту лексики у лексикографічному аспекті

Список використаних джерел

1. Весна Т. В., Телецька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. Записки з романо-германської філології. 2020. Вип. 1. С. 82-89.

2. Жулінська М. Неологізми періоду пандемії як відображення суспільної свідомості. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2021. № 1 (9). С. 63–72.

3. Заводна Л. Лексичні новотвори, виникнення яких зумовлено сучасними суспільними процесами. Молодь і ринок. 2021. № 9. С. 140-144.

4. Зацний Ю. В. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 228 с.

5. Місник Н. В. Дериваційні процеси як аспект формування термінологічного фон-ду медичної науки. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv_2019_5_38.pdf

6. Омельчук С. А., Мандич Т. М. Контекстний аналіз аббревіатури Covid-19 та лексичних варіантів її на перетині лексикології, словотвору й синтаксису. Виклики та досягнення європейських країн у галузі філологічних досліджень: колективна монографія. Рига, Латвія: "Видавництво Baltija", 2020. 626 с.

7. Семегин Т. С. VAX як новий етап у розвитку COVID-неологізмів. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 25. № 1. 2022. С. 98–102.

8. Тепла О. М. Творення коронавірусного вокабуляру як тенденція розвитку неології. Міжнародний філологічний часопис. Вип. 13. Ч. 1. 2022.

9. Тимчук А. О. Семантичний аналіз неологізмів періоду пандемії Covid-19 (на

матеріалах англомовного сайту BBC. Альманах науки. № 5 (38) травень 2020 р. URL: http://almanah.ltd.ua/save/2020/%E2%84%96%205_2020.htm.

10. Тимошук Н. Неологізми на позначення явищ covid-19: морфологічний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 35.Т. 5. 2021 С. 168-172.

11. Терещенко Л. Я. Лінгвістична відповідь на COVID-19: мовна гра і труднощі перекладу. Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України : збірник наукових праць VIII Міжнародної науково-практичної конференції. м. Вінниця, 03 червня 2020 р. Вінниця, 2020. Ч. 4. С. 254–261.

12. Харченко С. В. Новотвори періоду коронавірусної пандемії в медійному просторі України. International journal of philology. 2020. Vol. 11, № 4. С. 104-110.

13. Щепок А. О. Український вокабуляр коронавірусу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 2 Ч. 1 2021. С. 83-88.

14. Syzonov D. Concept of Creating an E-Filing System of Language Innovations (Media and Ecological Aspect). Logos. 2021. Issue 107. P.145-154.

15. Guralnik T.A., Pavlova A.V. Language Play and Lexical Innovation of the 21st Century English. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. 2020. Vol. 83. P. 168-179. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.04.02.19>

16. Roig–Marín A. English-Based Coronologisms: A short Survey of our Covid-19-Related Vocabulary. English Today. Vol. 37. Issue 4. December 2021. P. 193 – 195.

17. Zrigue A. COVID-19 Telescoping

© О. Тепла

and Neologisms. *International Journal of Arts and Social Science*. 2020. Vol. 3, No. 4. P. 1–7.

References

1. Vesna, T. V., Teletska, T. V. (2020). Leksychni innovatsii periodu koronavirusnoi pandemii [Lexical innovations during the period of the coronavirus pandemic]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii* [Notes on Romano-Germanic philology]. 2020. Vyp. 1. P. 82-89.
2. Zhulinska, M. (2021). Neolohizmy periodu pandemii yak vidobrazhennia suspilnoi svidomosti [Neologisms of the pandemic period as a reflection of public consciousness]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii* [International relations, public communications and regional studies]. № 1 (9). P. 63–72.
3. Zavodna, L. (2021) Leksychni novotvory, vynyknennia yakykh zumovleno suchasnymy suspilnymy protsesamy [Lexical innovations, the emergence of which is determined by modern social processes]. *Molod i rynek* [Youth and the market]. № 9. P. 140-144.
4. Zatsnyi, Yu. V. (2007). Suchasnyi anhlo-movnyi svit i zbahachennia slovnykovoho skladu [The Modern English-Speaking World and Enrichment of the Vocabulary]. Lviv : PAIS. 228 p.
5. Misnyk, N. V. (2019). Deryvatsiini protsesy yak aspekt formuvannia terminolohichnoho fondu medychnoi nauky [Derivative processes as an aspect of the formation of the terminological fund of medical science]. URL: <https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv>.
6. Omelchuk, S. A., Mandych, T. M. (2020). Kontekstnyi analiz abreviatury Sovid-19 ta leksychnykh variantiv yii na peretyni leksykolohii, slovotvoru y syntaksysu [Contextual analysis of the abbreviation Sovid-19 and lexical variants ii at the intersection of lexicology, word formation and syntax]. *Vyklyky ta dosiahnennia yevropeiskykh krain u haluzi filolohichnykh doslidzhen : kolektyvna monohrafiia* [Challenges and progress of European countries in the field of philological research: a collective monograph]. Ryha, Latviia: "Vydavnytstvo Baltija". 626 p.
7. Semehyn, T. C. (2022). VAX yak novyi etap u rozvytku COVID-neolohizmiv [VAX as a new stage in the development of COVID neologisms]. *Visnyk KNLU* [Bulletin of KNLU] Serii Filolohiia. Tom 25. № 1. P. 98-102.
8. Tepla, O. M. (2022). Tvorennia koronavirusnoho vokabularu yak tendentsiia rozvytku neolohii [The creation of the coronavirus vocabulary as a trend in the development of neology]. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys* [International Philological Journal]. Vyp. 13. Ch. 1.
9. Tymchuk, A. O. (2020). Semantychnyi analiz neolohizmiv periodu pandemii Covid-19 (na materialakh anhlo-movnoho сайту BBC) [Semantic analysis of neologisms during the period of the Covid-19 pandemic (on the materials of the English-language website of the BBC)]. *Almanakh nauky* [Almanac of science]. № 5 (38) traven. Retrieved from: http://almanah.ltd.ua/save/2020/%E2%84%96%205_2020.htm.
10. Tymoshchuk, N. (2021). Neolohizmy na poznachennia yavlyshch covid-19: morfolohichnyi aspekt [Neologism for the designation of tsovid-19 phenomenon: morphological aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Current issues of humanitarian sciences]. Vyp 35.T. 5. P. 168-172.
11. Tereshchenko, L. Ya. (2020). Lihvistychna vidpovid na COVID-19: movna hra i trudnoshchi perekladu [Linguistic response to COVID-19: possible game and difficulties of translation]. *Sotsialno-politychni, ekonomichni ta humanitarni vymiry yevropeiskoi intehratsii Ukrainy* [Socio-political, economic and humanitarian dimensions of the European integration of Ukraine] : zbirnyk naukovykh prats VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. m. Vinnytsia, 03 chervnia. Vinnytsia. Ch. 4. P. 254–261.
12. Kharchenko, S. V. (2020). Novotvory periodu koronavirusnoi pandemii v mediinomu prostori Ukrainy [Innovations of the period of the coronavirus pandemic in the media space of Ukraine]. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys* [International journal of philology]. Vol. 11, № 4. P. 104-110.
13. Shchepok, A. O. (2021). Ukrainskyi vokabular koronavirus [Ukrainian vocabulary of the coronavirus]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi]. Serii:

© О. Тепла

Filolohiia. Zhurnalistyka. Vol. 32 (71). № 2
Ch. 1. P. 83-88.

14. Syzonov, D. (2020). Concept of Creating an E-Filing System of Language Innovations (Media and Ecological Aspect). Logos. 2021. Issue 107. P.145-154.

15. Guralnik, T.A., Pavlova, A.V. (2020). Language Play and Lexical Innovation of the 21st Century English. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. Vol. 83.

P. 168-179. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.04.02.19>.

16. Roig–Marín, A. (2021). English-Based Coroneologisms: A short Survey of our Covid-19-Related Vocabulary. English Today . Vol. 37. Issue 4 . December. P. 193 – 195.

17. Zrigue A. COVID-19 Telescoping and Neologisms. International Journal of Arts and Social Science. 2020. Vol. 3, No. 4. P. 1–7.

Abstract. Introduction. *The pandemic not only led to changes in the way and living conditions of mankind, but also contributed to replenishing the vocabulary of the English and Ukrainian languages, being a prerequisite for the appearance of new words and phrases covering the coronavirus topic.*

Methods. *To achieve the goal, the method of analysis of linguistic literature and the method of generalization were used. The material of the scientific work was the lexemes of the concept sphere "COVID-19 pandemic", obtained with the help of a random sample from Ukrainian- and English-language sites and web pages of print and online mass media.*

Research results and their discussion. *The article considers the phenomenon of telescoping as a process of creating new lexemes as a result of the fusion of individual elements, the narrowing of the limits of telescoping is traced. It was revealed that the factor for the emergence of neolexemes formed with the help of telescoping is considered to be "language economy", or the "law of economy of linguistic efforts", which combines the desire for brevity and the selection of the most informative language means. Linguists note the combined nature of this phenomenon, which is due to the use of methods of contraction of bases (which is characteristic of word formation), reduction and division of words (formation). For the structure of telescoping, it is important to determine its basis, that is, the arrangement of parts in telescoping. Usually, the basis is the last motivating element, if telescoping is similar to a word combination. As the results of the study showed, independent parts of the language are the basis for the creation of neolexemes of the pandemic period in the compared languages. Various classifications of telescopisms are known. We structured the analyzed neolexes according to the classification based on the structural principle: full telescopisms, partial telescopisms, haplologs. The most productive type of creation of telescopisms in the English language is partial telescoping. In the Ukrainian language, the telescopic method of word formation developed under the influence of the English language and at the present stage is unproductive in the creation of neolexemes during the pandemic period.*

Keywords: *lexical innovations, neologisms, neology, COVID-innovations, telescoping.*

LITERARY STUDIES. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 37:159.9(092)Сковорода
[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.06](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.06)

**Philosophical and Educational Heritage of Hryhorii Skovoroda as a Phenomenon
of the National Spirit of the Ukrainian People**

**Філософсько-педагогічна спадщина Григорія Сковороди
як феномен національного духу українського народу**

Vasyl SHYNKARUK, Doctor of Philology, Professor
Василь ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,

E-mail: vashyn2010@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8589-4995>

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

He who thinks of science loves it,
and he who loves it
never stops learning...
Hryhorii Skovoroda

Abstract. *The article analyzes the philosophical and educational views of the Ukrainian philosopher Hryhorii Skovoroda and substantiates that the thoughts of the light of Ukrainian spiritual history are a phenomenon of the national spirit of the Ukrainian people, its mentality and allow contemporaries to feel part of the centuries-old strong Ukrainian nation, awaken patriotism during the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It has been established that the philosophical and educational teachings of Hryhorii Skovoroda are valuable when considering the problematic issues of modern domestic education and reveals the views of the educator-humanist regarding the theory of knowledge about three worlds and two natures, about the idea of "kinship", "philosophy of the heart", the problem of finding happiness and clarifies the content of this phenomenon.*

Keywords: *Hryhorii Skovoroda, philosophical and educational ideas, philosophy of education, national identity, patriotism.*

Introduction. Hryhorii Skovoroda is the brightest figure in the Ukrainian culture of the XVIII century, a philosopher, poet, teacher, educator-humanist, light of Ukrainian spiritual history, whose work was the ground for the development of Ukrainian philosophy and literature, whose works are appreciated even three centuries after his birth. What the philosopher left us as a legacy is a healing, life - giving spring from which dozens of new generations will draw inspiration.

Such outstanding figures of our national artists as Hryhorii Skovoroda play an important role in national identity and allow us to feel part of the centuries-old strong Ukrainian nation, awaken patriotism and make us a more cohesive society.

In modern conditions, a special role

belongs to the formation of national consciousness, patriotism and spiritual and moral culture of a citizen. It is the philosophical, psychological, pedagogical, ethical and aesthetic wisdom of a brilliant thinker that suggests a strategic way to overcome a spiritual crisis.

The philosophical heritage of H. Skovoroda is meaningful and revealed in the works of D. Bahalii, A. Bychko, I. Bychok, I. Holovakha, V. Horskyi, I. Ivanio, V. Nichyk, O. Marchenko, M. Popovych, L. Ushkalov, T. Cherneha, D. Chyzhevskiy, V. Shaian and many others.

Pavlo Tychyna, praising the tireless work of this truly folk sage in the name of the good of the working man, wrote: "Our great philosopher generously left us a legacy of

himself: broad in volume, deep in content, and in relation to his worldview-pure and moral..." [16, p. 114].

There are still many unexplored questions in the artistic and scientific heritage of the outstanding Ukrainian philosopher. The extraordinary figure of Hryhorii Skovoroda requires further research and understanding, taking into account the context of his time and socio-cultural environment.

Dmytro Chyzhevskiy wrote that Hryhorii Skovoroda was the most interesting figure in the history of the Ukrainian spirit [17].

Yes, undoubtedly, Hryhorii Savych Skovoroda is an outstanding Ukrainian, whose works are appreciated even three centuries after his birth, and his wise thoughts, sayings, advice, quotes, poems are very relevant and in demand in our difficult time, during a full-scale armed war aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Russian barbarians destroyed the Hryhorii Skovoroda Museum in the year when UNESCO announced the celebration of the 300th anniversary of the great Ukrainian.

Hryhorii Skovoroda's poetry is a weapon that inspires those who hold real weapons. In particular, the poem "Being clean, you can be yourself" during a full-scale war inspires our Armed Forces of Ukraine to win.

The Ukrainian people have long been distinguished by their love of freedom. Back in the VI century AD, the Byzantine Emperor Mauritius noted that the Slavs live freely and do not allow anyone to enslave or subdue themselves. Our ancestors were also famous for their love of freedom and bravery in the times of Kyivan Rus.

The extraordinary figure of Hryhorii Skovoroda requires further research and understanding, taking into account the context of his time and socio-cultural environment.

The purpose of our article is the analysis of the philosophical and educational ideas of Hryhorii Skovoroda and justification of their relevance for the modern Ukrainian education system, which should be based on a philosophical and educational methodology, a nationally oriented paradigm.

The analysis of philosophical and educational thought takes us back to the

times of antiquity in order to trace the genesis of its development in the historical context. Greek philosopher **Democritus of Abdera** (460-370 BC) substantiates the idea of the need for education through work, which was later developed by the Ukrainian philosopher H. Skovoroda in his philosophical concept.

A special feature of practical pedagogy in ancient times was the focus on the priority of moral values and development, and not on the simple accumulation of knowledge. In the formation of the educational ideal, emphasis was placed on the comprehensive development of citizens, the components of which remained morality and intelligence.

H. Skovoroda, in his "**The conversation of five travelers about true happiness in life**" [8] tells us a fable about the illiterate Marko who reached paradise, despite the fact that he did not know sacred languages, did not study in academies and did not read theological books. When asked by the Apostle Paul who put Marko on the right path, Marko replied that the three principles by which he lived helped him in life: **first principle** - it's patience and gratitude; **second principle** - freedom from worldly desires, and **third** - harmony of the outer and inner worlds. Therefore, at the end of the fable, the philosopher concludes "O blessed and grateful soul! You didn't eat much, yet you were full. Not the mind from books, but books from the mind were born" [8, p.348].

In the present case, H. Skovoroda calls into question the importance of artificial accumulation of knowledge, which is not always effective and necessary for a person. Of course, it is through the spiritual essence that the subject defines himself as unique, so Skovoroda assigns each person the task of independently finding his own path to the truth.

H. Skovoroda warned against quantitative accumulation of knowledge, because this process does not lead to anything good: "What we do not know how to do, what we cannot do! But the bad thing is that at the same time everything feels like something big is missing" [8, p.336].

Spiritual values, according to H. Skovoroda, are right on the surface, you just have to open your soul to see them: "If you do not close your eyes and turn away, then you will see all living things illuminated... Until

now, we have not considered it necessary to put the void invisibility as truth." [8, p. 173].

A significant place (according to H. Skovoroda) belongs to the value orientations of the individual.

"Will you purify your heart to receive a new spirit? He who rejects the old heart becomes a new person. Woe to the hardened hearts" [8, p. 173].

A person must take care of himself, having certain goals and attitudes in life. But to achieve happiness, you need to know yourself and be a person: nothing can compare "the incomparable loss of ruining yourself" [9, p.169].

The main direction of development of the Ukrainian education system is its reform in terms of shifting the focus to the comprehensive preparation of educational applicants for life, as opposed to the existing function of education, which is traditionally limited only to the organization of the accumulation of knowledge, skills and abilities.

Modern education requires clear educational guidelines and predictable results, which should be based on a philosophical and educational methodology, a nationally oriented paradigm.

H. S. Skovoroda believed this: "As every noble deed is bitter in the beginning and in the root, but sweet in its fruits, and those who sow with tears reap with joy" [10, p.300].

The multidimensionality of the philosophical and educational views of H. Skovoroda, their ideological originality can be understood in unity and logical integrity.

Very often we quote the popular sayings of famous foreign thinkers when we have such famous giant figures that it is worth getting to know them better and using their scientific achievements. One of these geniuses is Hryhorii Savych Skovoroda, who is many years ahead of his time and his insightful wisdom never loses its relevance. I bring to your attention some sayings, tips and quotes by H. Skovoroda that are still relevant in the 21st century.

Popular sayings and quotes of the Ukrainian genius Hryhorii Skovoroda have not lost their relevance after three centuries. The interpretation of individual opinions of Hryhorii Skovoroda, his provisions and advice

is analyzed in the context of the development of modern education.

Philosophical and educational views of H. Skovoroda are: **first**, an ideological, integral system, which is a phenomenon of the national spirit of the Ukrainian people, their mentality and self-identification; **second**, value-oriented points of spiritual support. The philosophical teaching of H. Skovoroda includes the relationship between such components of its views, **first**, theory of knowledge about three worlds and two natures; **second**, the idea of "kinship"; **third**, philosophy of the heart and **fourth**, the problem of finding happiness.

Special philosophical and educational understanding can be ascribed to the following ideas by H. Skovoroda. In "**Conversation 2, called OBSERVATORIUM SPECULA (Zion in Hebrew)**" [10], H. Skovoroda offers readers for reflection such a concept as the center of the most holy Eternity, which in churches is depicted as follows: in the center of the Triangle is an eye, and the corners of the Triangle are marked with letters: **Alpha, Omega, Vita**. This trinity, which means one, is called a trisolar unity, ever-vigilant eye [10, p.305]. To know, feel, and love the trisolar unity was the meaning of the life of a Ukrainian philosopher.

We believe that there are three main questions once asked by E. Kant, make sense when considering the philosophical and educational concept of H. Skovoroda.

Alpha - a theory of knowledge that tries to answer the question "what can I know?" about how to 'know yourself'. H. Skovoroda encourages us to "Crack the nuts, look for the grain of eternity in the shells" [11, p.163].

Omega is practice, knowledge that gives an answer to Kantian questions "Where to go? What to do?"

Vita "What can I hope for?" the moral side of the worldview corresponds to the person who lives in the socio-existence world.

H. Skovoroda views it as a triad: **first**: "know yourself", **second**: the idea of "kinship" and **third**: "philosophy of the heart".

The philosopher, revealing such a concept as "thought", leads us to understand the approaches about two human natures - external and internal. Asking the question:

what drives a person to the truth? The educator gives the answer that it is thought that drives a person!

H. S. Skovoroda in his **"Dialogue. Its name is the snake flood"** [11] notes that everything is subject to our thoughts. "Everything is subject to our thoughts. Thought, the owner of the body, is in continuous excitement day and night. It is she who reflects, advises, and makes definitions. And our outer flesh, involuntarily follows it. Thought is our main and middle point. Hence it is often called the heart. Therefore, it is not our external flesh, but our thought that is our main person. We are in it. And she is us "[11, p.116].

A person, his thoughts and heart are the Triangle of a true person. These provisions are valuable when considering questions about educational ideas as effective factors of the modern educational problem field.

The Ukrainian thinker shows and teaches that the process of achieving effectiveness in the educational space is not simple and ambiguous, but is accompanied by contradictions between knowledge and practical skills. Therefore, the saying: "Shine a lightning bolt, O most blessed entity, and thunder over the abyss of my soul with this thunder: "Let There Be Light!"[12, p.323] just symbolizes the creative process of searching for truth, which is characteristic of the educational process.

The other extreme in educational processes is also dangerous, which the philosopher expressed with the words: "Woe to those who call the light dark!" [13, p.196].

The leading place in H. Skovoroda's philosophy is occupied by his **theory of knowledge**. He believed that the world could be known. But before knowing the world, a person must know himself as a part of the universe. "Not understanding yourself is also, word for word, like losing yourself. When a treasure is hidden in your house and you don't know it, it's like it's not there. Therefore, to know yourself, and to find yourself and find a person is the same thing" [13, p.155].

"Those who did not know themselves were lost" [13, p.169], Skovoroda believes. Lost in the secular world, in the weaving of his own thoughts. Therefore, the call of H. Skovoroda to "know yourself" should be

understood in the context of self-knowledge as a way to love and accept yourself for who you are.

Consideration of the problem of cognition and self-knowledge in the philosophical and educational aspect will be incomplete if it is not revealed from the standpoint of personalism. After all, Skovoroda's self-knowledge is not based on any self-observation in the understanding of modern psychology.

It should be noted that in the philosophy of H. Skovoroda the theme of the **"philosophy of the heart" was voiced for the first time in the Ukrainian philosophical tradition**. As Mariia Kashuba points out, "It was Skovoroda who recognized the heart as the source and manifestation of human life, identifying it with the soul as a driving force" [3, p.60].

Therefore, the idea of "kinship" and self-knowledge of H. Skovoroda does not lose its weight in Ukrainian society today. Such a "kinship" of human activity can only be a consequence of adequate self-knowledge, because modern man has practically, **according to the writer Halyna Zaporozhchenko**, completely lost the ability to self-reflect. Modern mass media overload a person's consciousness with information, and this practically does not make it possible to comprehend it [2, p.82].

Researchers of the philosopher's heritage have been baffled for more than one century by the fact that H. Skovoroda predicted the day of his own death. In our opinion, the phenomenon of his passing away is a problem of other scientific research. We agree that "life is a resistance to death", and if Man, as the German philosopher Karl Jaspers notes, "is the only being who knows that he is" [18, p.187], then, continuing the philosopher's idea, man is the only being who knows that he will pass away to another world.

The story of Skovoroda's death is passed down by Ukrainians from generation to generation. In particular, Ivan Drach conveys the story of the death of Hryhorii Skovoroda in a biographical story. "Hryhorii Savych took a shovel and went to a green oak tree. He dug once, took a handful of earth, crushed it, kissed it, and started digging a hole. Then he went to the pond,

took a dip, and put on a white shirt. Then he collected a bag of books. He had a candle burning all night. And in the morning the peasants found him passed away into Eternity "[1, p. 87],

When creating his concept, the Ukrainian philosopher realized that there were few philosophers who would actually do what they advised others in their works.

Even in his transition to eternity, H. Skovoroda was true to his philosophy of the spirit.

In the 10th song from the collection "Garden of divine songs" [14, p.58], a deep meaning is laid down - both philosophical and educational, with elements of forecasting.

According to H. Skovoroda, "every city has its own custom and rights, every head holds its own mind" [14, p.57], which determines the variety of manifestations of mentality at different social levels - both the entire nation, and the city and the individual in particular. This is one of the methodological principles of cognition in the philosophical and educational views of H. Skovoroda. Through them, a person tries to understand another person, the "tools" of his experience that connect the material state with the ideal.

Philosophical and educational reflections of H. Skovoroda about the vocation of a man should be considered in the historical cross-section of the era in which H. Skovoroda lived and worked. After all, the socio-cultural environment in which the thinker created was alienated from man, his spiritual and educational problems.

In our opinion, when considering the concept of "kinship", or vocation of a person, it is necessary to distinguish between two concepts: business (vocation, praxis) - on the one hand, and work, labor - on the other. Labor is a person's activity aimed at satisfying their own needs and creating public goods.

We agree with Skovoroda that "nature inspires to work and strengthens to work, making it sweet", but when there is a goal, a goal (both its own and general), when "nature" (according to Skovoroda) is driven by the national spirit and driven by the national idea. Without the national idea, which is carried by the national elite, any work loses its meaning.

The idea of "kinship" by H. Skovoroda

has its roots in the nature of the mentality of the nation: "kinship" is not only and not so much a factor of the "true" person, but also a factor of his national identity, a form of manifestation of the mental spirit of the individual, the nation and the Ukrainian people.

H. Skovoroda emphasizes the importance of preparing for the teacher's work, which cannot be quickly reached and realized in it. "At the age of thirty, the morning of truth begins to dawn," the philosopher said. It is really at the age of thirty that a person just begins to think of himself as a realized person in this area.

The philosopher also attached great importance to the role of parents in timely assistance to their children in finding "natural" work: "the human soul is completely dead, devoid of its natural work, like muddy and smelly water locked in darkness. I constantly convinced young people to look for their nature. It is a pity that parents do not put this into the hearts of their sons in advance. Hence, it happens that a military company is led by someone who should be sitting in the orchestra" [15, p.422].

In "**A conversation called the Alphabet, or the Primer of the world**" [15] the philosopher notes, "it is a pity that fathers do not put this into the hearts of their sons in advance. Hence, it happens that a military company is led by someone who should be sitting in the orchestra" [15, p.422].

This is where the main provisions of H. Skovoroda's philosophical and educational views are manifested.

In one of the greatest works by H. Skovoroda, "**The Ring**" and in the continuation of it in the work "**A conversation called the Alphabet, or the Primer of the world**" - the logical conclusion of the cycle of philosophical and educational ideas of the philosopher is coming.

Reflecting on the nature of Man, H. Skovoroda revealed the essence of such aspects of her activity as the principle of difficulties, the principle of unequal equality, the principle of listening to yourself. These are key provisions that make it possible to prove the effectiveness of philosophical and educational views by H. Skovoroda. **First**, let's know each of us, what we were born to do, **second**, let's rely on nature, which makes

"everything you need easy", **third**, let's learn to listen to ourselves.

Philosophical and educational heritage of H. Skovoroda is aimed at a specific person, the listener. After all, the work for him was a form of communication with good friends. Myroslav Popovych notes that "contrary to popular opinions about Skovoroda's "national teaching", he is very intimate as a writer and always had specific listeners and readers in mind " [6, p.150].

He did not make any attempts to print his works, and not just because it required considerable funds. The philosopher simply did not understand how it was possible to release what he wrote into the world unaddressed, because it seemed to him as blasphemous as abandoning his own children. Piece by piece, almost the entire epistolary legacy of the philosopher was collected and printed by grateful descendants. The truth of his theory is tested by practice and the hearts of his associates.

The analysis confirms that the philosophical and educational views of H. Skovoroda are nationally oriented, and according to Oleksii Myshanych, they "clearly show their own, Ukrainian context of the second half of the XVIII century, and therefore the national element that at first glance seems to be absent in Skovoroda's works." "Skovoroda was not a citizen of the world, but the son of an enslaved Ukraine, with which he shared his personal lack of a poor, unsettled wandering teacher, who could at any time become a serf, deprived of the meager freedom that he had and which he carefully protected" [5, p.23].

Together with his people, H. Skovoroda was looking for a road to self-determination, to freedom both for himself and for people. Therefore, he was not a "citizen of the world", but the son of an enslaved Ukraine.

In the poem "De Libertate" freedom is shown as the greatest wealth of man. *What is freedom? What is the good in it? They say it looks like it's golden? No, it is not golden: gold is but dirt when compared to freedom. Oh, if only I could not make a fool of myself, so that I could not be left without freedom. Glory will be with you forever, father of Freedom, Bohdan - our hero!* [7].

The idea of the poetry "De Libertate" is the glorification of Bohdan Khmelnytskyi, who

dedicated his life to the fight for the freedom of the Ukrainian people; the establishment of human freedom as the highest social value.

Educational ideas of H. Skovoroda about knowledge and the search for freedom were the basic methodology that formed the people of the special 'Skovoroda-like' type, who create their own Ukrainian spiritual space, Ukrainian mentality with inherent aspirations of spiritual freedom, related work, which form the philosophical and educational views of the Ukrainian thinker.

In the end, the philosophy and life of Hryhorii Skovoroda became the criterion of national identity by which more than one generation of Ukrainians will compare their own mental spirit and state-forming thoughts.

About the love of the land, H. Skovoroda wrote in "**The conversation of five travelers about true happiness in life**" [8]. The words presented on the slide show the ancient wisdom of our people, and the essential basis of mentality, and the predictive idea of the formation of the owner on their land, which requires scientific justification and practical application in the field of philosophy of education.

According to H. Skovoroda, a person must work on self-creation, be active in order to "wash the dirt out of the heart." Thus, they will separate themselves from the faceless "multiplicity". "Those who light up well have started well, and a good start is half close to the finish," the philosopher believes.

The concept of self-knowledge, as well as the concept of "kinship", are closely related to the processes of its self-reflection, self-awareness and self-control.

Investigating the personality phenomenon of H. Skovoroda, the French scientist P. Pascal noted that "thanks to the combination of natural talent, life experience, reading and reflection, an extremely original person appears, closely connected with life, people and nature, music and poetry. This is a Christian thinker with tendencies of free thought in the spirit of neo-Platonism. This person is more concerned with his independence than with the problems of material life" [19, p.9].

In Skovoroda's works, we never find a denial of the national tradition, or in any form of expressed indifference to it. The philosopher belongs to the Ukrainian

intellectual elite of his time, which perceived the understanding of the nation more in the political and territorial aspect, although it also paid tribute to the ethno-cultural, deep basis of the Ukrainian national mentality. The second half of the 18th century was a time of complete loss of freedom for Ukraine, so it is clear that the deep echoes of this tragedy of the people permeate all works by H. Skovoroda [5, p.23].

Based on the maxim "everything brilliant is simple", let's try to prove that H. Skovoroda is brilliant in his simplicity, which also characterizes the philosopher as a creative person. After all, it reveals the problem of Man, the phenomenon of his life activity as an active and creative individual, interprets its inner essence with the help of such philosophical propositions that, as if, lie on the surface, are accessible not only to high minds, but also to everyone who tries to understand them.

The personality of H. Skovoroda is creative, highly educated, spiritually rich, endowed with versatile talents that were given to him by constant work on himself throughout his life.

As Mykola Kubaievskiy notes, the secret of his ability to conduct dialogues is ingeniously simple and lies in the knowledge of folk wisdom. "The people's memory holds H. Skovoroda thanks to his dialogues, which cannot be compared with those by Plato. The secret of his ability to conduct dialogues is ingeniously simple - in the knowledge of folk wisdom, the mentality of Ukrainians and the ability to interpret the symbolic world of Biblical Legends" [4, p.23].

As a knowledgeable expert on the Ukrainian mentality, H. Skovoroda weaves

elements of immortal life-affirming Ukrainian humor into the basic idea of his philosophy, imbued with folk wisdom, in the form of parables, fables, proverbs. And although it is a well-known fact that the most complex and subtle is the method of wit, H. Skovoroda demonstrates the secrets of using this technique with the ease and frankness inherent in a Ukrainian.

Scientists believe that it is the philosophy of education that is tasked with finding and showing ways - how to find a person in yourself and in the world, identify him, confirm his life, and project him for the future.

So, the philosophical and educational views of H. Skovoroda are a phenomenon of the national spirit of the Ukrainian people, their mentality and self-identification, orient themselves to the search and renewal of themselves, their priorities and development trajectories by Ukrainian science.

Philosophical and educational views of the formation of a true person, developed long ago by H. Skovoroda, allow us to evaluate the message of this phenomenon, namely: 1) activity that develops, and does not aim to accumulate knowledge – "kinship" a person with society and the World; 2) predictive activity is a component of the structural and functional approach in the system of philosophy of Education; basing it on knowledge of laws will make it impossible to try educational practice by didactic methods to solve social, natural and personal problems; 3) creative activity reveals the inner potential of a person and its manifestations, which are thought as an activity realized in a creative impulse in various spheres of social existence.

References

1. Drach, I. F., Krymskyi, C.B., Popovych M. V. (1984). Hryhorii Skovoroda: Biohrafichna povist [Hryhorii Skovoroda: Biography]. Kyiv : Molod.
2. Zaporozhchenko, O. V., Kavalero, V. A. (2005). Humanizatsiia ta vidchuzhennia liudyny: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Humanization and estrangement of the human: problems and perspectives : monograph]. Odesa: «ASTROPYNT».
3. Kashuba, M. H. (1994). Skovoroda i neoplatonivski tradytsii v Ukraini [Skovoroda

and neoplatonic traditions in Ukraine]. Zb. nauk. prats Lvivskoho derzh. universytetu im. I.Franka. Klub Hryhoriia Skovorody. Spadshchyna Hryhoriia Skovorody i suchasnist. Materialy chytan do 200-richchia z dnia smerti H. Skovorody. Lviv.

4. Kubaievskiy, M. (1994). Hryhorii Skovoroda v natsionalnii pamiaty Ukrainy [Hryhorii Skovoroda in the National memory of Ukraine]. H. Skovoroda v dukhovnomu zhytti Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovoii konferentsii, 3–4 hrudnia 1992 r., Ternopil.

5. Myshanych, O. (1994). Hryhorii Skovoroda. Skovoroda H. : tvory u 2 t. Kyiv : AT Oberehy. (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
6. Popovych, M. (2008). Hryhorii Skovoroda: filosofiiia svobody [Hryhorii Skovoroda: philosophy of freedom] / [khudozh. oform. O. Biletskoho]. Kyiv : Maisternia Biletskykh.
7. Skovoroda, H. (1994). Virshi poza zbirkoiu [Non-collection verses]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
8. Skovoroda, H. (1994). Rozмова piaty podorozhnykh pro istynne shchastia v zhytti [Tovaryska rozmova pro dushevnyi myr] [Conversation of five travelers about true happiness in life [Friendly talk about peace of soul]]. T. 1. // Skovoroda H. : tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». 528 s. (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
9. Skovoroda, H. (1994). Narkis. Rozмова pro te: piznai sebe [Narkis. Conversation about that: find yourself]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
10. Skovoroda, H. (1994). Besida 2-ha, nazvana OBSERVATORIUM SPECULA (po- yevreisky SION) [Converation two, called OBSERVATORIUM SPECULA (post-Jewish SION)]. T. 1 // Skovoroda H. : tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
11. Skovoroda, H. (1994). Dialoh. Nazva yoho – potop zmiinyi [Dialogue. His name – Snake Flood]. T. 2. // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
12. Skovoroda, H. (1994). Dialoh, abo rozmova pro davnii svit [Dialogue, or conversation about the ancient world]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
13. Skovoroda, H. (1994). Narkis. Rozмова pro te: piznai sebe [Conversation about that: find yourself]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
14. Skovoroda, H. (1994). Sad bozhestvennykh pisen [Garden of heavenly songs]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
15. Skovoroda, H. (1994). Rozмова, nazvana Alfavit, abo Bukvar myru [Conversation called Alfavit, or ABC-book of peace]. T. 1 // Skovoroda H.: tvory u 2 t. Kyiv : AT «Oberehy». (Harvard. b-ka davnoho ukr. pysmenstva).
16. Tychyna, P. (1973). Z mynuloho – v maibutnie [From the past to future]. Kyiv : Dnipro.
17. Chyzhevskiy, D. I. (2004). Filosofiiia H. S. Skovorody [Philosophy of H. S. Skovoroda] / Pidhotovka tekstu y perednie slovo prof. Leonida Ushkalova. Kharkiv: Prapor.
18. Iaspers, K. (1994). Smysl y naznachenie istorii [Sense and purpose of the history] / per. s nem. M. S. Kozlovoi, Yu. A. Aseeva. M. : Hnodys.
19. Pascal, P. (1976). Preface [Preface] // Skovoroda, philosophe ukrainien. Paris.

Анотація. У науковій статті розглянуто філософсько-освітні погляди українського філософа Григорія Сковороди та обґрунтовано, що думки світоча української духовної історії є феноменом національного духу українського народу, його ментальності і дозволяють сучасникам відчувати себе частиною багатовікової сильної української нації, пробуджують патріотизм у час повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Обґрунтовано, що філософсько-освітнє вчення Григорія Сковороди є цінним при розгляді проблемних питань сучасної вітчизняної освіти та розкрито погляди просвітителя-гуманіста щодо теорії пізнання про три світи і дві натури, про ідею «сродності», «філософію серця», проблему пошуку щастя і уточнено зміст цього феномену.

Ключові слова: Григорій Сковорода, філософсько-освітні ідеї, філософія освіти, національна ідентичність, патріотизм.

Міфи в поетичному світі Ліни Костенко: проєкції естетичного ідеалу
Myths in the Poetic World of Lina Kostenko: Projections of the Aesthetic Ideal

Альона АЛЬТАНОВА, кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри соціальної роботи та реабілітації

Alona ALTANOVA, PhD in Pedagogy,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and Rehabilitation

E-mail: al.altanova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2783-4932>

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Анотація. У статті аналізуються інтертекстуальні зв'язки творчості Ліни Костенко (зокрема, її романів «Маруся Чурай» та «Записки українського самашедшого», а також окремих поезій) зі світовими міфами – античним, біблійним та літературним. Така інтертекстуальність породжує художній світ, де взаємодіють індивідуальне й колективне, людське й божественне, буденно-практичне й невимовно-непояснюване, національно-історичне й вічне, матеріальне й духовне, раціональне та ірраціональне. Проаналізовано алюзійні перегуки текстів української поетеси з давньогрецькими міфами «Орфей та Евредика», «Гіацинт», міф про андрогіна; біблійними міфами про Іоанна Предтечу, Ліліт та Єву; літературними міфами Данте, М. Коцюбинського. В основі цих міфів лежать морально-філософські максими: любов, творчість, безсмертя, краса, відповідальність, пам'ять, цілісність, відповідність душ, гідність, духовність, лицарство, що є ознаками естетичного ідеалу авторки. Міф збагачує її поезію культурними кодами, що найповніше й найадекватніше розкриваються тільки у світлі загальнолюдських, а не соціально-історичних чи класових критеріїв. Доводиться, що в романі «Маруся Чурай» Ліна Костенко створила альтернативне владному дискурсу бачення образу поета, важливим моментом якого стала позиція «митець і кохання». Наслідуючи міф Данте про подорож пеклом, Ліна Костенко в романі «Маруся Чурай» подає свою візію пекла під час подорожі її героїні зруйнованою війною Україною та розставляє власні пріоритети у питаннях «гріховності» та покарання своїх героїв. У статті досліджена також інтерпретована в творчості поетеси філософія андрогінізму як духовного єднання закоханих та ставлення поетеси до гендерних концептів «сильний чоловік» та «сильна жінка». Тлумачення творчості Ліни Костенко в міфологічному ключі сприятиме усвідомленню її загальнолюдського звучання, не підвладного часовим і політичним змінам.

Ключові слова: міф, естетичний ідеал, інтертекстуальні зв'язки, реміфологізація, алюзії.

Актуальність (Introduction). Одним із важливих напрямків естетичного ідеалу Ліни Костенко вважаємо моральні максими міфу. Інтертекстуальні зв'язки творчості поетеси зі світовими міфами – античним, біблійним і літературним, – породжують художній світ, де взаємодіють індивідуальне й колективне, людське й божественне, буденно-практичне й невимовно-непояснюване, національно-історичне й вічне, матеріальне й духовне, раціональне та ірраціональне. Міф збагачує її поезію культурними кодами, що найповніше й найадекватніше розкриваються тільки у світлі загальнолюдських, а не соціально-історичних чи класових критеріїв.

Дослідження творчості Ліни Костенко з позицій загальнокультурного контексту моральних максимум міфу дасть змогу

спростувати твердження О. Забужко про «цілковиту неперетравленість» світової культури» в сюжетах поетеси [5, с. 182]. Аргументація гармонійності світобачення й філософської висоти творів Ліни Костенко, які притаманні, наприклад, творчому доробку Лесі Українки чи Тараса Шевченка, – мета пропонованої студії. За слушним спостереженням О. М. Башкирової, «Ліна Костенко як творча постать співмірна з найпомітнішими митцями світової культури, вступає з ними в діалог, а часом вдається до полеміки. Як уже зазначалося, цей аспект її творчості, незважаючи на провідну роль у ній культурологічних алюзій, вивчений далеко не повною мірою. Історія ремінісценцій, відголосків, інтертекстуальних зв'язків у ліриці й ліро-епосі Ліни Костенко чекає на

свого дослідника» [1, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Literature Review). Міфологія – це вчення про міфи, сукупність міфів того чи іншого народу, сприймання їх як реальні події. Відомими міфологіями є давньоіндійська, давньогрецька, давньоримська, давньокитайська, шумерська та ін. На відміну від інших міфологій, давньоукраїнська міфологія, можна так сказати, більш приземлена, її міфопоетична краса досить сильно виявилася в народних обрядах і фольклорі, велику кількість міфологічних персонажів знаходимо у народній творчості: піснях, казках, легендах, загадках тощо [3, с. 6].

Міф і -міфологічний фактор у літературі загалом вивчали Я. Поліщук, А. Гардуз, А. Карась, М. Моклиця, А. Нямцу, В. Пивоєв. Інтерпретація козацького міфу шістдесятниками досліджується в статті П. Кралюк; поетичну культурологію Ліни Костенко та міфологічні мотиви в її творчості вивчали М. Томоруг-Знаєнко, В. Саєнко; використання античного інтертексту в творчій парадигмі Ліни Костенко досліджували Ю. Ковбасенко та С. Дячок; М. Бо-рецький, О. Проць, Ю. Ковалів аналізували античні та біблійні мотиви в ліриці поетеси та її романі «Берестечко». Здебільшого науковці зупинялись на аналізі смислових кодів міфологем саду, степу, часу в ліриці Ліни Костенко. Прикладом дослідження авторського міфу в українському літературознавстві є книга О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій».

Відомий український учений Й. Джунь вважає: «У наш час чи не мужністю є щире бажання розкрити життєдайний зміст української міфології, яка часто загалом оцінюється розпливчатим поняттям язичницьких, тобто «поганських», вигадок. Та ніщо не може позбавити нас любові до своїх прадавніх звичаїв і міфів, бо то душі наших предків промовляють до нас сконцентрованим досвідом космічних епох і будять нашу генетичну пам'ять... Бо найважливіше – знати, чиї ми нащадки. Тому міфи і викликають такий шалений спротив, як ніякі інші «казочки» [3, с. 10]. З цих позицій нам видається доцільною інтерпретація творчості Ліни Костенко в

контексті її звернення до міфології.

Зосередимось на аналізі перегуків текстів української поетеси з давньогрецькими міфами «Орфей та Евредика», «Гіацинт», про андрогіна; біблійними міфами про Іоанна Предтечу, Ліліт та Єву; літературними міфами Данте, М. Коцюбинського, в основі яких лежать морально-філософські максими: *любов, творчість, безсмертя, краса, пам'ять, відповідальність, цілісність, відповідність душ, гідність, духовність, лицарство*, що є ознаками естетичного ідеалу авторки.

А. Гардуз справедливо наголошує на недостатній розробленості у вітчизняному літературознавстві питання «авторської міфотворчості, інсталяції міфу й міфоелементів у літературі» [4, с. 120]. Літературознавці лише почали досліджувати цей аспект творчості Ліни Костенко. Так, наприклад, Р. Корогодський вважає роман «Маруся Чурай» вічним сюжетом рівня «Ромео і Джульєтта». Інтертекстуальність поезії Ліни Костенко і О. Блока стала предметом дослідження студій В. Панченко і М. М. Найдана. Широке коло літературознавців (Б. Антоненко-Давидович, І. Дзюба, В. Панченко, Г. Гордасевич, Г. Сивокінь, В. Кичигін та інші) розділяють думку про близькість тем, мотивів, тональностей, світоглядів Ліни Костенко й Лесі Українки. Проте найчастіше підставами для такого порівняння є концепт «аристократичність духу» і те, що в поезії Ліни Костенко – «чи не поодинокий мужчина, як Леся Українка, за І. Франком» (Г. Сивокінь). І. Дзюба слушно наголошує на спільному для обох поетес вмінні підняти поставлені ними проблеми до загальнолюдського звучання.

Основний масив рецензій і відгуків на роман «Маруся Чурай» припадають на вісімдесяті роки ХХ століття – часи, коли в радянській критичній думці панував класовий підхід до оцінки явищ. З класових позицій і пріоритету соціуму над індивідуальністю геніального митця розглядали конфлікт роману М. Бажан, М. Ільницький, Л. Таран, Р. Корогодський, П. Охріменко, А. Макаров та інші дослідники, наголошуючи здебільшого на соціально-історичній детермінованості характерів героїв і концептах «Маруся-піснетворка», «Маруся – голос народу». Навіть І. Дзюба не уникнув оцінки роману «Маруся Чурай»

крізь призму «складної соціальної структури суспільства з класовим розшаруванням і неоднаковими моральними поняттями та мотивами».

Коли ж ми ставимо за мету розгледіти в головній героїні індивідуальність із притаманним їй складним внутрішнім світом і мотивами поведінки, необхідно розширити ракурс інтерпретації і вийти за межі позиції, що наголошує тільки на суспільній користі її таланту й уособленні в її образі народу – його пісень, душі, інтересів тощо. За концептами «народна душа», «народний співець», «дочка народного героя», «miteць на службі у народу» ми передусім повинні побачити в Марусі жінку, яка кохала. Значний зміст роману обертається саме навколо цієї смислової площини. Думка канадського дослідника В. Шелеста про наявність у поета такого сильного творчого інтелекту, як Ліна Костенко, складної й оригінальної асоціативності образного мислення та переконання М. Моклиці про наявність міфів «скрізь, у кожному творі ... навіть там, де, на перший погляд, їх нема», акцентували нашу дослідницьку увагу на відкритості твору до міфологічної інтерпретації. Тлумачення роману Ліни Костенко «Маруся Чурай» у міфологічному ключі сприятиме усвідомленню його загально-людського й поліфонічного звучання, по-новому розкриватиме його значення, не підвладне часовому плину і змінам політичних формацій.

Мета роботи (Purpose) – розкрити міфологічні парадигми художнього мислення Ліни Костенко та довести тезу про наявність і органічність у творчості поетеси філософської висоти, гармонійності світобачення та сюжетів і мотивів світової культури, які дозволяють їй бути поцінованою як мистецтво світового рівня. Подібний науковий ракурс зумовлює виконання таких завдань:

- огляд літературознавчих праць, що розкривають методологічні принципи, пов'язані з інтерпретацією міфу та інтертекстуальністю;

- ознайомлення з літературно-критичними та літературознавчими дослідженнями романів «Маруся Чурай», «Записки українського самашедшого» та поезії Ліни Костенко;

- проаналізувати поезію Ліни Костенко та її романи «Маруся Чурай» і «Записки українського самашедшого» з позиції втілення в них морально-філософських максим міфу;

- дослідити сюжетно-композиційні схеми (міфологеми), окремі елементи (образи, художні смисли тощо) (міфемами) та новий авторський міф у творчості поетеси на рівні алюзій і ремінісценцій із міфічними претекстами;

- дослідити як інтертекстуальні коди з античним, біблійним і літературним міфом системоутворювальні концепти естетичного ідеалу Ліни Костенко.

Методи дослідження (Methods of research). Для реалізації мети застосовано такі методи: аналізу, синтезу, дедукції та індукції – для аналізу наукових джерел з метою визначення стану проблеми міфологічного фактору у літературі, зокрема, у творчості Ліни Костенко; контент-аналіз; компаративний аналіз в контексті міфотворчості інших геніїв слова. Наша інтерпретація поезії Ліни Костенко з позицій естетичного ідеалу ґрунтується на методологічних набутках міфологічної школи, зокрема міфологічної критики, порівняльної міфології, структуралістської теорії міфу та на компаративному аналізі наскрізних мотивів, алюзій та ремінісценцій.

Результати (Results of the research). Ліна Костенко створила альтернативне владному дискурсу бачення образу поета, важливим моментом якого стала позиція «miteць і кохання». М. Бажан безпомилково визначив у заголовному концепті своєї рецензії «Поема про кохання і безсмертя» на роман «Маруся Чурай» вічну тему любові як головну. Передусім ми повинні побачити в Марусі жінку, яка кохала.

Проблема природи жіночого, його співвідношення з чоловічим чинником та роль жіночого у культурі посідає важливе місце в філософській думці.

У філософсько-мистецькому осмисленні образу жінки в культурі і творчості можна виділити три найважливіших аспекти:

- 1) думка про розділеність та фундаментальну полярність чоловічого та жіночого як універсальний принцип буття;

- 2) вбачання у взаємному поєднанні полярних начал плодотворної основи та

творчої енергії всякого мистецтва;

3) констатація того, що справжнім суб'єктом любові повинен бути Інший, причому він повинен у всьому від нас бути відмінним, щоб «бути справді іншим» [13, с. 106].

Придивімося уважніше не так до соціального конфлікту, як до вічної загадки любові, складного конгломерату стосунків між двома. Адже таїнство істинної любові не підлягає жодному соціальному вираженню та раціоналізації. Мистецтво захищало право й гідність саме не соціалізованої любові. Для поетеси феномени кохання й мистецького дару – непізнаванно-несказанні характеристики земного буття, які можна передати не так за допомогою раціонально-логічних понять, як категоріями трансцендентного.

Оскільки головною героїнею роману Ліни Костенко «Маруся Чурай» є людина, наділена божественним даром співця, а саме кохання в її поетиці асоціюється з музикою, очевидне інтертекстуальне зближення твору з античним міфом про Орфея.

Концептуальною для Ліни Костенко є опозиція *кохання / смерть*. Смерть як одна з найважливіших подій життя («...Смерть усе-таки це празник, / який буває тільки раз в житті» [8]), як момент входження до наступної фази духовного розвитку («...І немає смерті. / Є тільки різні стадії буття» («Заходить сонце за лаштунки лісу»)) [9, с. 21] в усіх культурах розумілась як таїн-ство, проміжний стан. Західна ж культура, особливо в атеїстичній радянській версії, проявляла байдужість до цього феномена, сприймала смерть як щось кінцеве й безповоротне. Ліні Костенко близька інтерпретація антитези *ерос / танатос* у давньо-грецькій міфології. В міфології змішане небесне й земне, відсутня замкненість цього й потойбічного світів. Смерть одного із закоханих і знаходження пари по різні боки потойбіччя загострюють у свідомості Марусі опозиції *незмінне / мінливе, істинне / хибне*.

За античним джерелом, Орфей, що мав дивовижний голос і дар неперевершено оспівувати кохання, після смерті коханої втратив бажання жити й співати. У розпачі він сходить за своєю любов'ю до пекла, але із потойбіччя мертвим дороги

немає. Зневірений і самотній співак повертається на землю і трагічно гине.

Створюючи свій варіант міфу, поетеса вдається до реверсії гендерних ролей і позиціонує Марусю як Орфея. Геніальна співачка, «сягнувши чолом», а точніше, своєю душею й піснею неба, спускається до земного пекла, концепція якого перегукується з «Божественною комедією» Данте. Пекло, яким мандрує Маруся, втілене авторкою в апокаліптичній візії України, перетвореної війною на випалену вогнем і вбивствами пустелю. Маруся асоціює гармонію з коханням. Замість кохання, здатного єднати людей, вона зустрічає біль вічної розлуки, що оселився в «удовиних селах», «хатах-пустках» без господаря [8], замість любові, що є насущним хлібом душі, – передсмертну муку зголоднілих людей зі свічками.

В останньому, найжахливішому, колі Данте розмістив тих, хто обманув довіру, зрадив рідних, одностудців чи батьківщину. За критеріями Марусиної совісті, вона урівнялась із Грицем у тому, що обоє вони здійснили моральну зраду, на якусь мить відчужились, зреклись одне одного і свого кохання. Кожен із них надав перевагу своїй спокусі: Гриць проміняв кохання на славу господаря. Маруся ж, кохаючи хлопця, не змогла проявити милосердя, зрозуміти і простити його. Ця гордість – теж своєрідна зверхність, але за духом. Данте розмістив гордовитих у чистилище. Ставлення Ліни Костенко до гордості теж неоднозначне: вона сприймається нею як необхідність (адже для лицарсько-козацького духу ця якість є природною), водночас поетеса ставить цю рису собі на карб, називаючи «гординею великої гіркоти». Звертаючись до міфу Данте, Ліна Костенко акцентує зв'язок між поняттями *любов, зрада, розплата*.

Так само, як у давньогрецькій міфології, в поетиці Ліни Костенко осмислюється любов-ерос, яка відрізняється від усіх інших типів любові: філія (дружби, приязні), строге (ніжності, що характерна для сімейних пар) й агапе – (жертвовно-поблажливої любові до ближнього). Правда любові-еросу в тому, що Маруся шукає «живого бога» [8] не в бездоганному Івані Іскрі, а в «невірному, брехливому, чужому, огидному» Грицеві.

«...Та іншого вона б не покохала», – поновому прочитує цю парадоксальну формулу кохання, виведену своєю великою попередницею Лесею Українкою, Ліна Костенко [14, с. 190]. Адресоване Грицеві ніжно-беззахисне «...а я ж його люблю!» і тверде Марусине переконання «У цій любові щось було священне, / таке, чого не можна осквернити» [8] скасовує всі звинувачення в бік парубка. Вища святість любові спроможна простити й відпустити всі гріхи. Після Грицевої смерті Маруся намарно шукає цей сакрум у зачиненій на замок Лаврі чи біля святих мощей вигорілих храмів. Любов має силу святині, лише коли вона жива. Із втратою коханого світ стає дисгармонійним, а згодом й загалом руйнується. Після митарств Маруся, як і давньогрецький співак Орфей, повертається додому з порожньою душею й очима, щоб чекати на смерть, яка допоможе їй з'єднатися з Грицем.

Протягом тисячоліть у наших предків існувала віра в те, що людина живе й по смерті. Небіжчик, переходячи до іншого світу, стає людиною надзвичайною і робиться охоронцем свого роду. Наші предки вірили в чудодійну силу воскресіння. Уся природа навесні воскресає разом із всеоновлюючим Сонцем. Птахи повертаються з вирію, і душі предків, що також відлітали у вирій, повертаються [3, с. 6].

Міфічна здатність любові долати смерть неодноразово підкреслена поетесою в романі як мотив переступання (перепливання) Марусею-Орфеєм межі між земним і потойбічним світами. «Щодня ту ніч, як смерть перепливаю» [8], – нав'язливо переслідую дівчину ця думка, не даючи спокою її душі, розлученій з Грицевою. Марусина реакція на звістку про своє помилювання видається, на перший погляд, дивною: «І не було ні радості, ні чуда. / Лиш тихий розпач: вмерти не дали» [8]. Проте коли розуміти смерть як перехід в інший світ, кращий за цей, бо в ньому чекає коханий, то стан героїні зрозумілий. Не дати їй померти – все одно, що перешкоджати її народженню.

Ліна Костенко проводить паралель між трагічною смертю міфічного героя й Марусі. Орфей загинув навесні: раптом здалеку стали чутні голосні крики і сміх; все голосніше лунали пісні, гомін свята Вакха заглушив співця. Даремно просить

Орфей про пощаду. Молоді вакханки його вбили. Так само навесні Маруся просить дівчат, чия радість є ремінісценцією на свято дів-ваханок, пощадити її й не співати про Гриця. Акцентується думка про чутливість мистецької душі й одвічний конфлікт між талантом і натовпом. Проте більш значимим для поетеси є міфічний мотив кохання, сильнішого за смерть.

Авторці імпонує думка про нездатність смерті розірвати духовний зв'язок між близькими людьми. Тому вона звертається до міфічного образу Гіацинта (промовистою в цьому плані є назва її поетичної збірки «Гіацинтове сонце»). Найважливіший для поетеси код прочитання давньогрецького міфу – скорбота за коханими, яких забрала смерть, можливість спілкуватися з ними за допомогою пам'яті. За переказом Куна, Гіацинт – юнак, що випадково загинув під час гри в дискбол зі своїм другом Аполлоном. Диск, кинутий з неба, відскочив від землі й влучив Гіацинтови в голову. Із цієї крові і гірких сліз бога гармонії й мистецтва народилась червона квітка пам'яті. Аполлон навіть прокляв своє безсмертя, яке перешкоджало йому разом із Гіацинтом зійти в царство мертвих. Так само, як міфічний Аполлон, Маруся хоче піти у за межів'я слідом за Грицем, воскрешаючи в пам'яті дорогий серцю образ: «То ж він (Гриць) мене, і мертвий, виглядав. / ... він тут лишив мене одну. / Я йду. Я скоро. Я наздожену...» [8]. Зовнішня катастрофа означає для поетеси можливість нового сходження у внутрішньому світі.

Духовне спілкування героїв після смерті – тема вірша Ліни Костенко «Ой, із загір'я сонечко, з загір'я» [10]. Героїня поетеси «замовляє» своє кохання, подібно до того, як Марічка з повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» «косичила» розлучення співанками: «Ізгадай мні, мій миленький, / Два рази на днину, / А я тебе ізгадаю / Сім раз на годину». Пісенною стежкою Марічка часом приходила з потойбіччя і кликала Івана: «...– Іва-а! – стогнала Марічка десь з глибини, і був у голосі тому поклик кохання і муки... – Іду, Марічко! – билась в Іванових грудях відповідь» [11, с. 14, 46]. Очевидно, під впливом давньогрецьких міфів і повісті «Тіні забутих предків» Ліна Костенко у

вірші «Ой, із загір'я сонечко, з загір'я» актуалізує образ сонця, що ховається за обрій, і вічний поклик з інших світів «– Йва-а!» туди, де вже немає стежок і людей з їхніми мірами. Коди давньогрецьких міфів дають поетесі змогу втілити у своїх творах ідеал кохання сильнішого за смерть, звільняють її героїв від страху й комплексів, дозволяють їм відчутти свою безмежність.

Цікаво інтерпретується у творчості Ліни Костенко біблійний міф про андрогінну цілісність. Він акцентує увагу на тому, що людина не є тільки чоловічим або тільки жіночим началом, вона вміщує в собі і те, й інше, тобто без возз'єднання в коханні з іншим є половинчастою. Тож повнота існування виражається в наявності двох начал. Ця засада двоєдності-андрогінності, відноситься як до небесного, так і до земного виміру буття людини: і там, і там чоловіче й жіноче мають поєднуватися, прагнучи до ідеалу. Однак на небі (у метафізичному плані) така повнота дана людині, на землі ж вона лише задана. На землі її ще треба здійснити. У процесі її творення мають брати участь як Адам, так і Єва, проявляючи та вдосконалюючи свої духовні можливості та початкові схильності [13, с. 106].

Дослідники тлумачили любов героїв роману «Маруся Чурай» як прикру Марусину помилку, як «неспівмірність» духовності персонажів (М. Ільницький), «драму принципів», «нерівню душ». Більшість із них акцентували увагу на тому, що закохані «не до пари» одне одному й «спільною дорогою ... йти не змогли б» (Л. Таран, Г. Гордасевич, А.Янченко). Інтерпретуючи роман, ми погоджуємось із думкою філософів, які вважають рівність метафізично порожньою ідеєю, та вважаємо, що соціальна правда повинна бути заснована не на рівності, а на гідності кожної особистості. Тлумачення любові як *рівності / нерівності душ* видається нам некоректним, ми обґрунтовуємо значимість для авторки інших моральних максим: *різнополюсність характерів* закоханих, їхню *гідність* одне одного, розуміння любові як *рідності й нерозривної єдності* двох.

Поетеса інтерпретує любов як взаємне відкриття духовних кодів закоханих. Часто чоловічий і жіночий світи, навіть коли між двома є справжнє кохання,

виявляються замкненими і непроникними одне для одного. Особистість іншого завжди залишається для нас майже непроникною таїною і саме любов є ключем до самості іншого. Герой роману «Записки українського самашедшого» бачить причину руйнації особистості й «банкруцтва долі» в невмінні закоханих відкритись і пожаліти одне одного, у їхній нездатності творити світ свого обранця. Ми означили б таке розуміння любові як принцип сполучених посудин. «Любов... Для мене це злиття двох світів. Це обмін щасливістю», – таку формулу кохання виводить герой прозового роману Ліни Костенко [7, с. 137, 157].

Загострюючи мотив відкриття внутрішніх світів закоханих одне одному, поетеса звертається до біблійного міфу про андрогінну цілісність. За біблійною концепцією, з часів Адама, природа якого гармонійно поєднувала чоловічий і жіночий принципи, кожна людина несе в собі ці дві енергії. За східними філософіями, Всесвіт, подібно до людини, гармонійно поєднує в собі Інь і Ян. Досліджуючи взаємодію між фемінними й маскулінними міфологічними архетипами, К. Г. Юнг створив теорію про Анімус й Аніму. Платон розвинув ідею двоєдності як з'єднання в еротичній любові двох особистостей у нову цілісність, яка не заперечує, а підсилює неповторність та унікальність кожної з них [15, с. 258]. Філософія андрогінізму як духовного єднання простежується в Марусиних словах «...Я вже, Грицю, їден дух з тобою, / хай ми вже й тілом будемо одне» [8], що звучать, як благословення під час церковного обряду вінчання.

Роздільне існування чоловічого й жіночого інтерпретується як страждання, постійний пошук завершеності «я». Любов-ерос «завжди тужить». За міфом про Орфея та Евредіку, коли тіні закоханих зустрілись у царстві мертвих, вони «обнялися з любов'ю й з цих пір були нерозлучні». Уже в першому розділі роману свідок на суді «млинів дозорця» Фесько, розповідаючи про зустріч закоханих, провіщує фінал їхньої любовної історії: «Коло млина вночі я спостеріг. / Над Ворсклою з небіжчиком стояла. / Ну тобто він ще був живий тоді. / І що воно, гадаю, за поява – / дві тіні, млин і місяць на воді». З'являється мотив єднання тіней у

царстві мертвих, до якого авторка повертається, коли Маруся мріє про зустріч із Грицем: «Десь, може, там зустрінемося ми. / Не буде рук – обнімемось крильми» [8].

Роман «Маруся Чурай» постає також як міф про ціну зради. Як слушно зазначає Г. Д. Ключек, вічна проблема *любов і зрада* вирішується Ліною Костенко як складова частина її філософії любові.

Для Ліни Костенко вірність – апіорна риса любові, як би трудно вона не досягалась.

Для акцентуації цієї думки поетеса вводить у роман «Маруся Чурай» семантично навантажену сцену, в якій голова вбитого Чурая виставляється на показ усій Полтаві. За тугою й розпачем вдови героя раптом виникає асоціація з біблійною оповіддю. Авторка згадує про принесену на блюді голову Іоанна Предтечі і таким чином узагальнює тему зради як трагічної втрати. «А я нічого не бачу... / якась в очах крутани-на... / Кружляє, кружляє, кружляє / ота страшна хуртовина! // Танцює, хижка і п'яна, / льодистими сережками трясє. / Як голову криваву Іоанна, / над білим світом Іроду несе...», – так згадує Маруся страшний день прощання з батьком [8]. Поетеса звертається до біблійного образу, який маркує відчуття воєнного міжчасся, холодна жорстокість якого ніби затулює всі інші вартості. Код образу Іоанна Предтечі – трагедія неспівмірної жертви. Семантика жертвності, яку актуалізує поетеса в романі, об'єднує в одній площині образи Чурая і Гриця. Їхні смерті – козацько-героїчна Чураєва і некозацька Грицева врівноважуються загальнолюдською семантикою трагічного образу голови Предтечі, покладеної на уявне блюдо холодної вічності. Ціна за життя кожного із них різна: Чурай загинув за свободу нації, Гриць – за особисту свободу в коханні, але авторський голос оплакує необхідність такої неспівмірної плати, як людське життя.

Образ хуртовини, що кружляє в хижому танку, відгукується алюзіями до вірша «Був Ірод і була Іродіада», в якому «раденька, що дурненька» юна танцівниця, навчена тими, хто практично дивиться на світ, попросила володаря у винагороду за своє мистецтво принести на блюді голову Іоанна Предтечі: «...І їй сказали, то вона і рада, / і голову на блюді подала» («Був

Ірод, і була Іродіада») [9, с. 160]. Концепт безвідповідальності об'єднує образ танцівниці з названого вірша й образ Гриця з роману «Маруся Чурай», який, кохаючи Марусю, прийняв інфантильне рішення під тиском матері. Складна семантична наповненість образу Предтечі актуалізує концепти зради, безвідповідального ставлення до цінностей, безвинної жертви й водночас символізує момент просвітлення, коли терези долі врівноважуються болем і шлях «від болю до перлини» вже пройдено.

Концепт розплати за безвідповідальність у коханні простежується в долях головних героїв роману «Маруся Чурай». Грицевою розплатою стане його життя, Маруся ж поплатиться даром співця й загалом бажанням жити. Так життєва історія Марусі й Гриця набуває звучання біблійної притчі. Авторка створює власний міф про розплату за зраду й слабкодухість, покликаний підкреслити такі аспекти її ідеалу, як *любов, вірність, зрада, відповідальність, розплата*.

Л. Томчук слушно зазначає, що жіноча самопрезентація в культурі значною мірою зумовлена стереотипами, що тяжіють над суспільством. Саме через те жінка із труднощами утверджує свою роль у мистецтві. Усе це зумовлює здебільшого драматичний або трагічний характер, якого набувають образи нових жінок у літературі. Такі типи не мають сфери застосування в тогочасних реаліях, а доведення власної рації нерідко коштує їм здоров'я і життя. Багато літературних героїнь, доводячи своє право на іншість самопрезентації світові (мислячому стереотипно загалу, / байдужому а іноді й жорсткому натовпу), втрачають здоров'я, тікають в божевілля чи смерть, щоб у такий спосіб відгородитися від зовнішнього світу, в якому вони не можуть виявити власну ідентичність [13, с. 108]. Подібний захист шукає й Маруся Чурай.

У художньому світі Ліни Костенко існують численні алюзії до міфічного образу Ліліт. У філософсько-релігійній традиції фемінне начало онтологічно вторинне й підпорядковане чоловічому. Жінка сприймається як істота, позбавлена духовності, що пояснюється походженням Єви від Адамового ребра. Подібні характеристики міцно закоренились у філософській західноєвропейській традиції

й поступово перейшли в розряд філософських універсалій та міфів про роль і призначення чоловіка й жінки. Варіантами цього філософського міфу є твердження І. Канта про те, що головним у жіночій природі є вміння співстраждати, а також теорія Ф. Ніцше, який інтерпретує жіночий ідеал кохання як «прагнення перетворитись на функцію», а чоловічий ідеал любові як «асиміляцію й володіння чи співстраждання». Цей міф підтримується також міщанською мораллю, за якою місце заміжньої жінки вдома, вона не повинна бути надто розумною й незалежною, надто критичною й не схожою на інших. За цим ідеалом, жінка не повинна думати про змагання з чоловіками й суспільні справи.

Одним із засадничих в українській класичній літературі був архетип матері. Романтики (і насамперед Шевченко, а згодом його численні епігони) усталюють кореляцію матері / України [2, 47]. Не менш поширеним в національному фольклорі є образ «дівки-бранки». О. Забужко загалом вважає дівку-бранку чи не єдиним жіночим образом усієї української літератури й розцінює цю обставину як національну катастрофу [5, с. 161, 171].

О. Башкирова зазначає, що у літературі на зміну «чоловічому» погляду на жінку як зовнішній, здебільшого естетизований об'єкт приходять принципово інша художня оптика. В. Агеева зауважує: «На загал ці зміни можемо пов'язувати зі зміщенням перспективи, точки зору на зображуване: жінка перестає бути лише об'єктом, побаченим ззовні, з іншої системи ціннісних координат, перестає бути чимось маргінальним щодо незмінного центру світу чоловіків». У сучасних творах саме жінка часто відіграє роль «нового виміру», відкриваючи чоловікові незвідані перспективи й допомагаючи вповні реалізуватися [2, с. 75].

Ліна Костенко абстрагується від крайніх точок зору. Її ідеал складний, а часом і суперечливий. «При всіх її негачіях до муж-чин, у неї культ мужчини сильного, мужчи-ни-лицаря», – констатує вона свою позицію устами героя роману «Записки українського самашедшого» [7, с. 125]. Її лірична героїня прагне відчувати до обранця «побожність, схожу на любов» («Ти – Шіва. Ти – індуське божество» [10]).

Водночас вона свідомо своєї рівності з чоловіком. Уводячи в свою поетику образ Ліліт, поетеса полемізує з багатовіковим міфом про жінку, за яким її роль зводилась до облаштування побуту, піклування про чоловіка й догодження йому.

Деміфологізуючи тезу про вторинність жінки, вона звертається до давньої легенди про Ліліт – першу Адамову жінку. Ліліт, котра була створена Творцем рівною Адаму, не відповідала концепції давньо-юдейського шлюбу, де бунт жінки унеможлилювався. Багато дослідників вважають, що Ліліт наполягала на своїй рівності з Адамом, і коли він відмовив їй, втекла, обравши незалежність [6; 12]. Образ Ліліт багаторазово обіграний у світовій літературі, причому в більшості інтерпретацій вона постає як прекрасна неземна жінка, протиставлена «простій», звичайній Єві.

Ліна Костенко концептуалізує Ліліт як образ долі, демонічної й непізнаної влади жіночої енергетики над світом. Герой роману «Записки українського самашедшого» асоціює свою дружину з цим образом: «Я маю своє божевільне щастя – мати у себе вдома Ліліт» [7, с. 217-218], «Кожен мужчина, крім своєї домашньої Єви, має в уяві свою недосяжну Ліліт» [7, с. 202].

Для Ліни Костенко головна риса Ліліт – її дух. «Поверніть мені мій захват перед жінкою, – мріє герой прозового роману пое-теси, – хоч трохи магії, загадки, недосяжності, а не щоб вона мені виверталася тим своїм «тілесним низом»» [7, с. 115]. «Низький Ерос» мовчить у стосунках Гриця й Галі, він навіть не мовчить, а кричить про те, що Галя чужа хлопцю й на тілесному рівні. Кожна жінка, за Ліною Костенко, прагне хоч іноді побути недосяжною Ліліт, яка пробуджує в чоловікові амбітні плани «одомашнити» її й назавжди захопити в полон («Записки українського самашедшого»).

У романі «Маруся Чурай» розгортається драма любові, яка не збулась. Але, як би не видавалось на перший погляд, вона – не так жіноча, як чоловіча – *трагедія невідповідності чоловіка жінці*. Мужність і гідність дівчини в романі перевищує чоловічу (про талант і батьківські гени не йдеться, бо вони – Божа парафія). Власне відчуття духовної й душевної невідповідності чоловіка коханій є спільною драмою Гриця («Маруся

Чурай») і героя «Записок українського самашедшого». «Вона сильна і владна. ... Для зручності вона прикидається звичайною, ... дозволяє себе любити по-земному... Її характер перемелює мене, як жорна» [7, с. 217, 95], – констатує герой прозового роману Ліни Костенко. Цю магію Ліліт Владної й владу Ліліт Недосяжної відстоює Ліна Костенко.

У художньому світі поетеси як антитеза Ліліт, що уособлює внутрішню й духовну іпостась фемінного, існує інший прояв жінки – традиційний образ Єви, що втілює зовнішньо-матеріальний аспект життя. Саме в цьому руслі розмірковує Маруся про Галю («Маруся Чурай»): «А може, саме таку дружину треба козакові, – ... / щоб тільки дивилася в очі і ні про що не питалась. / Приніс чоловік додому свою потовчену душу, / а жінка, як подорожник, до всіх виразок приклалась. / Що в неї й хата не хата, а так – прикалабок раю» [8]. Цей «зручний» для чоловіка жіночий образ зустрічаємо й в інших творах Ліни Костенко: «...Це теж любов, душа, як на дотації. / За-тишний дім ...» («Тінь Марії») [10], «...Краще, коли тебе вдома чекає курочка. Прийдеш, зморений за день, ухорканий, сто разів принижений чорті-ким, а вона упадає біля тебе ...» («Записки українського самашедшого») [7, с. 143].

Ставлення до жінки тільки як до тилу, як до безімної «дівки», що, як бездушна річ, стоїть в одному ряді з «гарячою піччю», чи «хатою – прикалабок раю», не влаштовує поетесу. Тому вона так негативно й характеризує Галю Вишняківну, бо постійна, впродовж всього життя вірність банальній ролі «домашньої Єви», на її думку, принижує жінку в очах чоловіка і в її власній самооцінці. Іноді вона з «тилу» має перетворюватись на «обрій», на Віфлеємську зірку, сяйво якої освічує й освячує життєвий шлях коханого. Концепти *жінка-зоря*, *жінка-обрій*, *духовна вітчизна*, крім роману «Маруся Чурай», представлені й в окремих поезіях Ліни Костенко. Авторка заперечує можливість підміни істинних цінностей на «дублікати»: «роменські гуси», що плавають у калюжі біля Вишняківської хати – не лебеді [8], спів «глухої до пісні» Галі [8], – не Марусин голосочок, схожість Вишняківни на ховрашка – не Марусине личко, «як з ікон», а Єва – не Ліліт.

Обираючи для художньої репрезентації жінки й жіночості певні міфологічні мотиви у в своїх творах, Ліна Костенко вибудовує і презентує читачу світоглядну модель гендерних стосунків, де панує повага та повноцінний діалог чоловіків і жінок як рівноправних і взаємодоповнювальних начал.

Висновки (Conclusions). Роман «Маруся Чурай» є авторським міфом Ліни Костенко, реміфологізацією, за Я. Поліщуком, слов'янської легенди про дівчину, що отруїла коханого. Втілюючи в ньому свій ідеал любові і творчості, поетеса переосмислила й синтезувала давньогрецькі міфи «Орфей та Евредика» й «Гіацинт», міф про андрогінну цілісність закоханих, літературні міфи Данте про подорож поета пеклом (сюжет «Божественної комедії»), М. Коцюбинського; біблійні міфи про Іоанна Предтечу, Ліліт та Єву. Любов і дар митця є центром перетину усіх цих семантичних площин, ядром єдиного асоціативного поля авторського міфу.

У художньому світі поетеси перед нами постає жінка ніжна й пристрасна, близька й далека водночас, земна й небесна, в усіх її профанних і сакральних проявах. Вона здатна своїм покликком «вичарувати» коханого з іншого світу й піти за ним у замезів'я. Водночас вона не згодна бути його «придатком» і прагне рівності. Це – Єва й Ліліт, краса і мудрість, духовний код вітчизни й небо.

А. Нямцу підкреслює, що внаслідок реміфологізації «здійснюється складний взаємопов'язаний процес онтологічної та аксіологічної «перевірок» подієво-семантичних доміант традиційних структур: з одного боку, сучасні реалії допомагають осмислити універсальні морально-психологічні проблеми загальнокультурних зразків; з іншого – позачасові колізії легендарно-міфологічних схем, накладені на конкретний національно-історичний матеріал, пропонують несподіване з точки зору буденної свідомості дослідження глибинних джерел сучасного духовного контексту» [16]. Удаючись до алюзій і ремінісценцій із аналізованими у статті міфами, Ліна Костенко актуалізує у своїй творчості концепти *кохання-музика*, *кохання – код закоханих*, *андрогінна цілісність закоханих* та розкриває глибинно-трагічний у

своїй не-вирішуваності конфлікт між триадою вічних цінностей *любов / творчість / безсмертя*. У зближеннях художнього світу поетеси з загальнокультурним контекстом світових міфів народжується її багатогранний ідеал.

Ліна Костенко використовує традицію

Список використаних джерел

1. Башкирова О. Культурологічна концепція ліро-епосу Ліни Костенко : (полеміка з рос. класиками). *Літературозн. студії* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. Вип. 29. С. 35–42. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1807/1/O_Bashkirova_LS_29_GI.pdf

2. Башкирова О. Художня репрезентація жіночості в сучасній українській романістиці. *Слово і Час*. 2020. № 6 (714). С.72–85.

3. Войтович В. М. Українське міфологієзнавство. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2016. 230 с.

4. Гардуз Андрій. Міф і міфологічний фактор у літературі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіах*. 2004. №3. С. 120-132.

5. Забужко Оксана. Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української гендерної міфології. *Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика*. 3-є вид., доповн. Київ : Факт, 2006. С. 152-194.

6. Квам Крисен Е. та ін. Єва та Адам: єврейські, християнські та мусульманські читання про буття та гендер. *Indiana University Press*: Блумінгтон, 1999.

7. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. 416 с.

8. Костенко Ліна. Маруся Чурай: іст. роман у віршах. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2019. 223 с.

9. Костенко Л. Неповторність: Вірші. Поєми. Київ : Молодь, 1980. 222 с.

10. Костенко Ліна. Триста поезій: вибране. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. 415 с.

11. Коцюбинський М.М. Тіні забутих предків. Київ : Дискурсус, 2023. 136 с.

12. Легенда про Ліліт: апокрифічна перша жінка Адама зі зміїним хвостом. URL: https://galinfo.com.ua/news/legenda_pro_lilit_apokryfichna_persha_zhinka_adama_zi_zmiinym_hvostom_343467.html

13. Томчук Л. В. У світлі жіночої ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського*

міфу для розв'язання філософських завдань або вдається до власного міфотворення. Онтологічні й культурно-історичні універсалії поезії Ліни Костенко й художній рівень, на якому вона оперує ними, ставить її в коло митців світового рівня.

національного університету. Серія: філологія. 2009. Випуск 21. С. 105-108.

14. Українка Леся. Поезія. Драматичні твори. Київ : Наук. думка, 2008. 384 с.

15. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. 4-е видання перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

16. Pachlovska Oxana. Indywidualnosc, wolnosc, czas: «język europejski» versus «język sowiecki» (i «postsowiecki») w poezji Liny Kostenko. *Miscellanea Posttotalitarna Wratislaviensia*. 9/2021. DOI: 10.19195/2353-8546.9.6.

References

1. Bashkyrova O. (2010). Kul'turolohichna kontseptsiya liro-eposu Liny Kostenko : (polemika z ros. klasykamy) [The cultural concept of Lina Kostenko's lyrical epic: (polemics with Russian classics)]. *Literaturozn. studiyi* : zb. nauk. pr. / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K., 2010. Vyp. 29. P. 35–42. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1807/1/O_Bashkirova_LS_29_GI.pdf [in Ukraine]

2. Bashkyrova O. (2020). Khudozhnya reprezentatsiya zhinochosti v suchasniy ukrayins'kiy romanistytsi [Artistic representation of femininity in modern Ukrainian novels]. *Slovo i Chas*. 2020. № 6 (714). S.72-85. [in Ukraine]

3. Voytovych V. M. (2016). Ukrayins'ke mifolohiyevnavstvo [Ukrainian Mythology]. Ternopil': Navchal'na knyha. Bohdan. 2016. 230 s. [in Ukraine]

4. Harduz Andriy (2004). Mif i mifolohichnyy faktor u literaturi [Myth and mythological factor in literature]. *Ukrayins'ka mova y literatura v serednikh shkolakh, himnazyakh, litseyakh ta kolehiumakh*. 2004. №3. S. 120-132. [in Ukraine]

5. Zabuzhko Oksana (2006). Zhinka-avtor u kolonial'niy kul'turi, abo znadoby do ukrayins'koyi hendernoyi mifolohiyi. *Khroniky vid Fortinbrasa. Vybrana eseyistka* [A female author in colonial culture, or the needs of

Ukrainian gender mythology. Chronicles from Fortinbras. Selected essayist], 3-ye vyd., dopovn. K.: Fakt, 2006. 352 s. S. 152-194. [in Ukraine]

6. Kvam Krysen E. ta in. (1999). Yeva ta Adam: yevreys'ki, khrystyans'ki ta musul'mans'ki chytannya pro buttya ta hender [Eve and Adam: Jewish, Christian, and Muslim Readings on Being and Gender]. Indiana University Press: Bluminhton, 1999.

7. Kostenko Lina (2011). Zapysky ukrayins'koho samashedsheho [Notes of a Ukrainian self-made man]. K.: A-ba-ba-ha-la-ma-ha, 2011. 416 s. [in Ukraine]

8. Kostenko Lina (2019). Marusya Churay: ist. roman u virshakh [Marusya Churai: history a novel in verse]. K.: A-ba-ba-ha-la-ma-ha, 2019. 223 s. [in Ukraine]

9. Kostenko L. (1980). Nepovtornist': Virshi. Poemy [Uniqueness: Poems. Poems]. K.: Molod', 1980. 222 s. [in Ukraine]

10. Kostenko Lina (2018). Trysta poeziy: vybrane [Three hundred poems: selected]. K.: A-ba-ba-ha-la-ma-ha, 2018. 415 s. [in Ukraine]

11. Kotsyubyns'kyi M.M. (2023). Tini zabutykh predkiv [Shadows of Forgotten Ancestors]. K.: Dyskursus, 2023. 136 s. [in Ukraine]

12. Lehenda pro Lilit: apokryfichna persha zhinka Adama zi zmiyinyim khvostom [The Legend of Lilith: Adam's apocryphal first woman with a serpent's tail]. URL:

https://galinfo.com.ua/news/legenda_pro_lilit_apokryfichna_persha_zhinka_adama_zi_zmii_nym_hvostom_343467.html [in Ukraine]

13. Tomchuk L. V. (2009). U svitli zhinochoyi identychnosti [In the light of female identity]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: filohiya. 2009. Vypusk 21. S. 105-108. [in Ukraine]

14. Ukrayinka Lesya (2008). Poeziya. Dramatychni tvory [Poetry. Dramatic works]. K.: Nauk. dumka, 2008. 384 s. [in Ukraine]

15. Khamitov N., Harmash L., Krylova S. (2008). Istoriya filosofiyi: problema lyudyny ta yiyi mezh. Vstup do filosofskoyi antropohiyi yak metaantropohiyi. Navchal'nyy posibnyk zi slovnykom [History of philosophy: the problem of man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as meta-anthropology. Study guide with a dictionary]. 4-e vydannya pereroblene ta dopovnene K.: KNT, 2016. 396 s. [in Ukraine]

16. Pachlovska Oxana (2021). Indyvidualnosc, wolnosc, czas: «język europejski» versus «język sowiecki» (i «postsowiecki») w poezji Liny Kostenko [Individuality, freedom, time: «European language» versus «Soviet language» (and «post-Soviet») in the poetry of Lina Kostenko]. Miscellanea Posttotalitarna Wratylaviensia. 9/2021. DOI: 10.19195/2353-8546.9.6.

Abstract. *The article analyzes the intertextual connections of Lina Kostenko's work (in particular, her novels "Marusya Churai" and "Notes of the Ukrainian samashedshego", as well as individual poems) with world myths - ancient, biblical and literary. Such intertextuality gives rise to an artistic world where the individual and the collective, the human and the divine, the everyday-practical and the unspeakable-unexplainable, the national-historical and the eternal, the material and the spiritual, the rational and the irrational, interact.*

Allusive echoes of the texts of the Ukrainian poetess with the ancient Greek myths "Orpheus and Eurydice", "Hyacinthe", myth about the androgyne, biblical myths about St. John the Forerunner, Lilith and Eve, literary myths of Dante, M. Kotsyubynskyi are analyzed. All these myths are based on moral and philosophical maxims: love, creativity, immortality, beauty, responsibility, memory, integrity, compatibility of souls, dignity, spirituality, and chivalry, which are signs of the author's aesthetic ideal. The myth enriches her poetry with cultural codes that are most fully and adequately revealed only in the light of universal, not socio-historical or class criteria.

It is proven that in the novel "Marusya Churai" Lina Kostenko created an alternative vision of the image of the poet, an important point of which was the position of "artist and love". Imitating Dante's myth about the journey through hell, Lina Kostenko in the novel "Marusya Churai" presents her vision of hell during her main female character's journey through war-torn Ukraine and sets her own priorities in matters of "sinfulness" and punishment of her characters. The article also examines the philosophy of androgynism interpreted in the poetess's work as a spiritual union of lovers and the poetess's attitude to the gender concepts of "strong man" and "strong woman". The interpretation of Lina Kostenko's work in a mythological way will contribute to the awareness of her universal sound, which is not subject to temporal and political changes.

Key words: *myth, aesthetic ideal, intertextual connections, remythologization, allusions.*

**Symbolism and allegory of Ernest Hemingway's "The old man and the sea"
Символізм та алегорія у творі «Старий і море» Ернеста Хемінгуей**

Valeriia Honcharuk

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Валерія Гончарук

Київський університет імені Бориса Грінченка

valeriagoncharuk1@gmail.com

Abstract. *This article explores the rich symbolism and allegory present in Ernest Hemingway's acclaimed novella, "The Old Man and the Sea." A comparative analysis of different interpretations examines the diverse meanings attributed to the novella's symbolism, particularly focusing on the sea, the old man (Santiago), the marlin, the sharks, and the character of Manolin. Furthermore, the article delves into scholarly articles and essays that shed light on the novella's symbolic layers, emphasizing the significance and contributions of various analyses. The article underscores its lasting legacy in literature by evaluating the enduring relevance and impact of the novella's symbolism and allegory. Through the exploration of its themes of life's challenges, the duality of nature, the search for meaning, and the interconnectedness of human existence, Hemingway's "The Old Man and the Sea" emerges as a profound work that invites readers to reflect on the complexities of the human condition.*

Keywords: *Hemingway, The Old Man and the Sea, symbolism, allegory, comparative analysis, scholarly perspectives, enduring relevance, the human condition.*

Introduction. Ernest Hemingway, one of the most well-known American authors of the 20th century, crafted numerous literary masterpieces, each uniquely capturing the human experience. Among his noteworthy works stands a novella that continues to captivate readers with its profound themes and powerful narrative: "The Old Man and the Sea." Published in 1952, this compact yet richly layered story holds a significant place within Hemingway's body of work, offering readers a glimpse into his unparalleled craftsmanship and literary vision.

Within the novella, Hemingway employs symbolism and allegory as potent literary devices, weaving a complex tapestry of meaning and inviting readers to explore the deeper implications behind its events and characters. Through careful analysis, it becomes evident that the story's symbolism and allegory play a pivotal role in conveying themes of the human spirit and perseverance, the nature of pride and humility, and the cycle of life and death. By delving into these symbols and allegorical elements, we can unravel the multi-layered significance of Hemingway's work and appreciate the depth of his storytelling.

The novella's symbolic landscape serves as a canvas upon which Hemingway artfully paints his themes. The sea takes on a

symbolic role, representing life's journey. Its unpredictable currents and tides mirror the ebb and flow of human experiences, while Santiago's boat, "the skiff," becomes a symbol of vulnerability and resilience, embodying the isolation of the individual amidst the vastness of existence. Through vivid descriptions and subtle imagery, Hemingway employs this symbolic backdrop to immerse readers in a world brimming with meaning, allowing us to delve deeper into the narrative.

While symbolism sets the stage, allegory carries the weight of the narrative, providing a vehicle for deeper understanding. Hemingway utilizes allegorical elements, such as Santiago's epic battle with the marlin, to explore profound themes like the indomitable human spirit and perseverance. This allegorical layer adds richness to the novella, encouraging readers to contemplate the broader implications of the story and uncover its hidden depths.

In addition to its broader themes, the novella employs symbolism to enhance characterization and delve into existential quandaries. Characters such as Santiago and Manolin embody specific symbols that reflect their internal struggles and existential dilemmas. By analyzing these symbols, we gain insight into the complexities of human

nature and the universal quest for meaning.

Symbolism and allegory of Ernest Hemingway's "The Old Man and the Sea".

The novella's plot unfolds as a symbolic journey, where the protagonist's experiences mirror a larger human quest. Hemingway skillfully employs symbols throughout this journey, representing pivotal moments and emotional transformations. These symbols serve as signposts, guiding readers through the protagonist's evolution and illuminating the broader implications of their journey.

Melvin J. Friedman (1987) sheds light on the sea, as a prominent symbol in Hemingway's novella and serves as a metaphor for life's unpredictability and challenges. Just as the sea can be calm and serene in one moment, it can quickly turn turbulent and tumultuous. This mirrors the ebb and flow of life itself, where moments of tranquility can abruptly give way to storms of adversity. Through vivid descriptions of the sea's changing moods, Hemingway emphasizes the transient nature of existence and the constant need for adaptation and resilience in the face of life's challenges.

Beyond its representation of life's unpredictability, the sea in the novella also embodies a duality of roles. On one hand, it acts as a nurturing provider, offering sustenance and livelihood to those who rely on it. It symbolizes the interconnectedness of humans with nature and the sea's ability to sustain life. The characters in the novella, often portrayed as fishermen or individuals dependent on the sea, find solace and purpose in their relationship with it.

On the other hand, the sea also emerges as a harsh adversary. It can be merciless and unforgiving, posing great danger to those who venture too far or underestimate its power. Hemingway uses the sea's adversarial nature to reflect the harsh realities of life. Through moments of intense struggle against the sea's formidable forces, the characters face the precariousness of their existence and the constant threat of their mortality.

In Hemingway's novella, the sea takes on a symbolic role representing nature's immense power and indifference to human endeavours. The vastness and immensity of the sea dwarf the human presence, reminding characters of their insignificance in the face of

nature's grandeur. This symbolism highlights the existential themes of the novella, prompting reflection on humanity's place in the universe and the transient nature of human accomplishments.

Moreover, the sea echoes the inherent unpredictability of life. The characters' struggles, hopes, and aspirations may seem insignificant in the face of nature's vastness. Hemingway portrays the sea as a force that remains largely unmoved by human struggles, emphasizing the futility of attempting to control or tame the natural world.

Charles M. Oliver (1991) provides a comprehensive handbook that delves into the depths of symbolism in "The Old Man and the Sea." In addition to its role as a symbol of life's challenges and unpredictability, the sea in the novella also represents a source of spiritual renewal and transcendence for the characters. Santiago, in particular, finds solace and a sense of connection to something greater in his encounters with the sea.

For Santiago, the vastness of the sea becomes a metaphorical gateway to a realm beyond the physical world. His deep immersion in the sea during his solitary fishing trips allows him to escape the limitations of his earthly existence and connect with something timeless and universal. The sea becomes a conduit for his contemplation of life's profound questions and a means of seeking spiritual enlightenment.

The sea's symbolism extends to notions of freedom and liberation in the novella. For Santiago, the sea represents a realm of boundless possibilities and untapped potential. It is a space where he can assert his individuality, challenge his physical limitations, and pursue his passions with unwavering dedication.

Linda Wagner-Martin (1997) presents a student casebook that examines the novella's themes through historical documents and sources, unveiling new perspectives. In contrast to the confined and restrictive nature of life on land, the sea offers a sense of liberation and escape from societal constraints. The characters find freedom in their interactions with the sea, as it allows them to transcend the limitations imposed by human society and experience a heightened

sense of autonomy and agency.

The sea's symbolism also encompasses the cyclical nature of life and the theme of rebirth. Just as the sea undergoes constant cycles of calmness and turbulence, birth and death, the characters in the novella navigate their cycles of struggle, loss, and renewal.

Santiago's journey on the sea mirrors the cyclical patterns of life. His battle with the marlin and subsequent encounters with the sharks represent the inevitable struggles and setbacks that punctuate the human experience. However, Santiago's unwavering spirit and resilience symbolize the possibility of rebirth and renewal in the face of adversity, much like the sea's capacity to rejuvenate and regenerate.

In Hemingway's novella, the character of Santiago, the old fisherman, serves as a powerful symbol of the indomitable human spirit. Despite facing immense challenges and setbacks, Santiago embodies resilience, perseverance, and an unwavering will to endure. Through his character, Hemingway explores the human capacity to confront adversity with courage and determination.

Santiago's unwavering spirit is evident from the outset of the novella. Despite experiencing a prolonged dry spell in his fishing endeavours, he remains determined to continue his pursuit of the marlin. He demonstrates an unwavering belief in his abilities and an unyielding commitment to his craft, symbolizing the human capacity to persist in the face of adversity and to find purpose and meaning in one's pursuits.

According to Robert DiYanni (2002), "The Old Man and the Sea", Santiago's character is portrayed as an embodiment of dignity and honor. He adheres to his code of conduct, refusing to give in to despair or compromise his values. This steadfastness underscores the resilience of the human spirit and serves as a testament to the strength of one's character, even in the face of overwhelming challenges.

Santiago's struggle against his physical limitations is a central element of the novella's symbolism. As an aging fisherman, he battles against his own body's decline and the limitations imposed by age. Hemingway portrays Santiago's physical challenges as a metaphor for the limitations all individuals face as they age and

confront the inevitable decay of their bodies.

Despite these physical limitations, he exhibits remarkable strength and determination. His relentless pursuit of the marlin showcases his refusal to be defined by his age or physical frailty. He pushes himself beyond his limits, both physically and mentally, showcasing the resilience of the human spirit and the power of inner strength.

Santiago's unwavering determination also highlights the transformative nature of struggle and hardship. Through his arduous battle with the marlin, the character experiences physical and emotional pain, yet he perseveres with unyielding resolve. This symbolizes the human capacity to find purpose and growth in the face of adversity, emphasizing the transformative potential of struggle in shaping one's character.

The novella's exploration of Santiago's quest for dignity, pride, and purpose adds another layer of symbolism to his character. Hemingway portrays Santiago as a man driven not only by the desire to catch the marlin but also by the need to reclaim his sense of self-worth and honor.

His struggle with the marlin becomes an allegory for his search for dignity and pride. The marlin represents a worthy adversary, and Santiago's battle with it is a metaphorical struggle to assert his place in the world and regain a sense of personal significance. His unwavering determination and refusal to give up symbolize his refusal to accept defeat or surrender his dignity.

Furthermore, Santiago's quest for purpose reflects a universal human longing to find meaning in one's existence. Despite his advanced age and the hardships he faces, Santiago remains resolute in his pursuit of the marlin. His unwavering commitment to his craft and his refusal to let circumstances diminish his passion symbolize the human need for purpose and the pursuit of fulfillment.

In Hemingway's novella, the marlin serves as a powerful symbol of strength, beauty, and nobility. As Santiago's ultimate adversary in his epic battle, the marlin embodies qualities that command respect and admiration. The sheer size and power of the marlin evoke a sense of awe, symbolizing the magnificence of nature and the inherent grandeur of the natural world.

The marlin's strength represents a formidable force that challenges Santiago's own physical and mental fortitude. Its power and resilience symbolize the indomitable spirit of nature, reminding Santiago and readers alike of the raw power and majesty that exist beyond the confines of human control. The marlin's presence becomes a reminder of the awe-inspiring forces that exist in the world, eliciting a sense of humility and reverence.

In "Hemingway's Neglected Short Fiction: New Perspectives" (2002), Susan F. Beegel, Matthew C. Nickel, and Miriam B. Mandel offer Santiago's admiration and respect for the marlin's magnificence become apparent. As an experienced fisherman, Santiago recognizes the marlin as a worthy opponent, displaying a deep understanding and appreciation for its strength and beauty. Despite his struggle against the marlin, Santiago's admiration for its noble qualities never wavers.

Santiago's reverence for the marlin's beauty and nobility reflects his connection to the natural world and his appreciation for the inherent dignity that exists within it. In the face of his relentless pursuit, Santiago sees beyond the marlin's role as an adversary and acknowledges its place in the grand tapestry of existence. This recognition highlights the protagonist's capacity to find beauty and meaning even during struggle and adversity.

The marlin's symbolism extends beyond its physical presence, representing Santiago's pursuit of greatness and meaning. As Santiago battles against the marlin, the struggle becomes a metaphorical journey of self-discovery and personal achievement. The marlin's magnificence and the challenges it presents symbolize the pursuit of greatness and the quest for a purposeful existence.

Santiago's relentless pursuit of the marlin mirrors his pursuit of personal fulfillment and his refusal to be defeated by life's challenges. Just as the marlin represents a pinnacle of strength and beauty, Santiago seeks to reach his metaphorical heights by testing his limits and embracing the inherent struggles of existence. The marlin becomes a metaphorical representation of Santiago's journey toward self-realization and the pursuit of a meaningful life.

The sharks take on a symbolic role,

representing destructive and predatory forces that exist in the world. As Santiago battles against the marlin, the appearance of the sharks introduces a new element of danger and threat. The sharks embody the relentless and destructive aspects of nature, highlighting the inherent vulnerability and fragility of life.

Their predatory nature reflects the harsh realities of existence, where individuals often face external forces that seek to undermine their achievements or erode their progress. Like the sharks that relentlessly pursue their prey, these destructive forces can manifest as external obstacles, societal pressures, or personal demons. The symbolism of these creatures serves as a reminder of the ever-present threats that can derail one's journey toward personal contentment and success.

The sharks pose a direct threat to Santiago's achievements and struggles throughout the novella. As Santiago battles to bring the marlin back to shore, the appearance of the sharks signifies the potential destruction of his hard-fought accomplishments. They relentlessly attack the marlin, tearing away the fruits of Santiago's labor and diminishing his chances of achieving his goal.

The sharks' assault on the marlin mirrors the challenges and setbacks that individuals face in their pursuit of personal goals and accomplishments. They represent the forces that seek to undermine one's efforts and diminish the value of their accomplishments. Santiago's fight against them becomes a metaphor for the resilience required to withstand these external threats and protect the fruits of one's labor.

Beyond their immediate impact on Santiago's journey, the sharks hold allegorical significance in the broader human experience. They symbolize the transient nature of success and the impermanence of achievements. Just as the sharks consume the marlin, stripping it down to mere bones, they represent the fleeting nature of worldly accomplishments and the inevitability of loss.

Their presence also highlights the interplay between creation and destruction in the cycle of life. Just as the marlin's life ends in a display of destruction, it also serves as nourishment for the sharks, perpetuating the

cycle of life and death. This symbolizes the inherent complexity and interconnectedness of existence, where moments of triumph can be followed by setbacks or losses, and where the cycle of creation and destruction is an intrinsic part of the human experience.

Robert Paul Lamb (2013) takes readers on a study of craft, uncovering the sharks serve as a reminder of the transitory nature of human existence and the impermanence of material possessions or achievements. They prompt reflection on the true sources of fulfilment and the importance of finding meaning beyond external validation or worldly accomplishments.

In Hemingway's novella, Manolin, the young boy who admires and supports Santiago, serves as a symbol of the generational passing of knowledge and values. He represents the continuity of traditions, wisdom, and experience from one generation to the next. As Santiago's apprentice and protégé, he embodies the future and the potential for growth and development.

His presence in the novella underscores the importance of preserving and passing on valuable lessons and insights. He learns from Santiago's experiences, absorbing his mentor's knowledge and skill as an aspiring fisherman. Through Manolin, Hemingway highlights the significance of intergenerational relationships and the role they play in shaping individuals and preserving cultural heritage.

The novella's mentorship and friendship between Santiago and the young boy hold significant symbolism. Their bond represents the interdependence and mutual support that can exist between generations. Santiago, with his wealth of experience, imparts wisdom and guidance to Manolin, while the young boy offers unwavering loyalty, encouragement, and admiration in return. The mentorship dynamic between them underscores the importance of learning from those who came before us. Santiago serves as a guiding figure, passing on his knowledge and lessons learned from a lifetime of fishing. In turn, his reverence and eagerness to learn reflect the receptive and open-minded nature of youth. Their relationship symbolizes the transmission of wisdom and the continuity of values across generations.

Manolin's unwavering loyalty to

Santiago serves as a symbol of the enduring power of human connections and relationships. Despite societal pressures and the disapproval of others, he remains steadfastly devoted to his mentor. His loyalty represents the profound bonds that can form between individuals, transcending age and societal norms.

His loyalty also underscores the importance of emotional support and companionship. In the face of Santiago's struggles and setbacks, he stands by him, offering encouragement, solace, and physical assistance. His unwavering presence symbolizes the capacity for human connection to provide strength, comfort, and resilience in the face of adversity.

Moreover, Manolin's loyalty reflects the broader theme of interconnectedness in the human experience. Through his steadfast support, he exemplifies the interconnectedness of individuals and the impact that one person's actions can have on another. It also serves as a reminder of the profound influence and power of genuine human connections in shaping lives and imparting meaning.

Paul Hendrickson's work "Hemingway's Boat: Everything He Loved in Life, and Lost, 1934-1961" (2012) intertwines Hemingway's life with the symbolic significance of his human struggle against nature and the elements. Through Santiago's arduous battle with the marlin and his subsequent encounters with the sharks, Hemingway explores the inherent conflict between humanity and the forces of the natural world.

Santiago's struggle against the marlin represents the human desire to conquer and overcome the challenges presented by nature. The relentless fight against the powerful fish symbolizes the indomitable spirit and the resilience of the human condition. It reflects the universal human instinct to confront and triumph over adversity, even in the face of overwhelming odds.

The novella emphasizes the delicate balance between human endeavours and the uncontrollable forces of nature. Despite Santiago's skill and determination, the sharks ultimately destroy the marlin, showcasing the limits of human control over the natural world. This allegorical theme underscores the humbling reality that humans

are just one part of a much larger ecosystem and highlights the need for respect and harmony in our relationship with nature.

Another allegorical theme that runs throughout "The Old Man and the Sea" is the cycle of life, death, and rebirth. Hemingway employs vivid imagery and symbolic events to explore the profound interconnectedness of these themes and their impact on the human experience.

The struggle between Santiago and the marlin embodies the cycle of life and death. Santiago's relentless pursuit of the marlin represents the pursuit of life and vitality, while the marlin's eventual demise signifies the inevitability of death. The novella juxtaposes these two opposing forces, highlighting the intricate relationship between life and death and the eternal dance they engage in.

Anthony J. Minter (2015) offers a symbolism as a rebirth emerges in Santiago's physical and spiritual rejuvenation. After his grueling battle with the marlin and his encounter with the sharks, Santiago is physically weakened but spiritually revived. He gains a renewed sense of purpose and resilience, symbolizing the transformative potential that can emerge from moments of struggle and hardship.

A significant allegorical theme in "The Old Man and the Sea" is the search for meaning and significance in life's challenges. Santiago's relentless pursuit of the marlin reflects a universal human quest for purpose and success. Through his struggle, he confronts existential questions about the meaning of his own life and the value of his efforts.

Santiago's determination to catch the marlin represents the human need to find purpose in our actions and to derive meaning from our endeavours. His unwavering commitment to his craft and his refusal to give in to despair symbolize the resilience and strength of the human spirit in the face of adversity.

Furthermore, the novella suggests that meaning and significance can be found not only in achieving one's goals but also in the process of striving. Santiago finds contentment in his relentless pursuit of the marlin, regardless of the outcome. This allegorical theme prompts readers to reflect on the importance of embracing life's

challenges and finding meaning in the journey, rather than solely focusing on the result.

Ernest Hemingway's distinctive writing style, characterized by its simplicity and conciseness, has a profound impact on the way symbolism and allegory are conveyed in his works. Through his minimalist prose, Hemingway strips away unnecessary embellishments, allowing the core symbols and allegorical elements to shine through with heightened clarity.

By employing a sparse and understated writing style, Hemingway invites readers to actively engage in the interpretation of his works. His economy of words leaves room for readers to fill in the gaps and draw their conclusions, deepening the significance of the symbols and allegorical layers present in his narratives. His minimalist prose catalyzes introspection, challenging readers to delve beneath the surface and uncover the hidden meanings within his works.

Hemingway's use of symbolism and allegory is deeply rooted in his literary philosophy, which champions the power of subtext and implicit meaning. He believed in the ability of literature to convey profound truths through subtle and symbolic storytelling, rather than relying on overt explanations or didacticism. Through his symbolic and allegorical elements, Hemingway explores complex themes and universal human experiences. By employing symbols that resonate beyond the literal, he invites readers to engage in a deeper level of interpretation and reflection. The author's use of symbolism and allegory reflects his belief in the power of literature to evoke emotions and provoke thought, ultimately aiming to capture the essence of the human condition.

Hemingway's symbolic storytelling has had a lasting impact on future generations of writers. His ability to convey profound meanings through sparse prose and carefully chosen symbols has inspired countless authors to explore similar techniques in their works.

Writers have been influenced by Hemingway's use of symbolism and allegory to convey deeper truths and explore complex themes. They have drawn inspiration from his ability to create layers of meaning that transcend the literal, allowing readers to

immerse themselves in rich and evocative narratives. Hemingway's influence can be seen in the works of authors such as Cormac McCarthy, J.D. Salinger, and Kazuo Ishiguro, among others, who have embraced symbolic storytelling as a means to capture the depth and complexity of human experiences.

"The Old Man and the Sea" has garnered diverse interpretations of its symbolism, offering readers a range of perspectives to consider. A comparative analysis of these interpretations allows for a comprehensive understanding of the novella's rich layers of meaning.

Different interpretations may emphasize the sea as a symbol of life's challenges and unpredictability, while others may focus on its nurturing and harsh aspects. By comparing and contrasting these interpretations, readers can gain insights into the varied ways in which the sea symbolizes different aspects of the human experience.

Furthermore, a comparative analysis can uncover how interpretations may differ based on cultural, historical, or personal contexts. This approach highlights the dynamic nature of literary interpretation and fosters a deeper appreciation of the multiplicity of meanings embedded in the novella's symbolism.

Scholarly articles and essays on "The Old Man and the Sea" provide valuable insights into the novella's symbolism and allegory. These works offer rigorous analysis and critical perspectives that contribute to the understanding and appreciation of Hemingway's work.

Examining scholarly articles allows readers to explore in-depth analyses of specific symbols, themes, and literary techniques employed in the novella. Scholars may offer historical, biographical, or theoretical frameworks to illuminate the symbolism and allegory, enhancing readers' understanding of the novella's deeper meanings.

Moreover, scholarly works engage in conversations with previous interpretations and build upon existing scholarship. By examining a variety of scholarly perspectives, readers gain a broader view of the novella's significance and the evolving discourse surrounding its symbolism.

Evaluating the significance and

contributions of different analyses of "The Old Man and the Sea" helps to assess the impact and enduring legacy of the novella's symbolism and allegory. Each interpretation and scholarly perspective brings unique insights and enriches the overall understanding of Hemingway's work.

By critically evaluating different analyses, readers can discern how interpretations deepen their understanding of the novella's themes and symbolism. Some analyses may shed new light on previously unexplored aspects, while others may challenge conventional interpretations and invite reinterpretation of the text.

Furthermore, evaluating the significance of various analyses underscores the ongoing scholarly engagement with "The Old Man and the Sea" and its enduring relevance in the literary canon. The novella's symbolism and allegory continue to inspire critical inquiry and scholarly discourse, contributing to its lasting impact on literature.

Scott Donaldson (2012) introduces that we have explored the rich symbolism and allegory present in Hemingway's novella, "The Old Man and the Sea." We discussed the symbolism of the sea, highlighting its representation of life's unpredictability, its duality as a nurturing provider and harsh adversary, and its embodiment of nature's power and indifference. We also examined the symbolism of the marlin, the sharks, and the character of Manolin, reflecting themes of strength, struggle, mentorship, and human connections. Additionally, we explored how Hemingway's minimalist prose enhances the impact of these symbols and allegorical elements, inviting readers to delve deeper into the meaning of the text.

James R. Mellow (1993) presents "Hemingway: A Life Without Consequences," providing a detailed exploration of Hemingway's life and its intersection with his literary works. "The Old Man and the Sea" continues to resonate with readers across generations due to its symbolism and allegory's enduring relevance and impact. Hemingway's exploration of universal themes such as the human struggle against nature, the cycles of life and death, the search for meaning, and the interplay between humans and the natural world speaks to the timeless questions and challenges of the human condition. The

symbolic elements in the novella provoke introspection, encouraging readers to contemplate their own experiences and perspectives on these themes. The powerful symbolism and allegory in the novella ensure its enduring relevance as a work of profound literary significance.

Conclusions. "The Old Man and the Sea" holds a significant place in literature due to its enduring legacy. Hemingway's masterful use of symbolism and allegory, combined with his minimalist prose, showcases his unparalleled storytelling skills and his ability to evoke deep emotions and introspection. The novella's exploration of human resilience, the complexities of existence, and the search for meaning have captivated readers worldwide. Its themes and symbolism continue to inspire scholars, writers, and readers, fostering critical analysis and interpretation. "The Old Man and the Sea" stands as a testament to the enduring power of literature to provoke thought, challenge perspectives, and illuminate the human experience.

Throughout the analysis, we have delved into the profound symbolism and allegory present in Hemingway's novella, "The Old Man and the Sea." We explored the symbolism of the sea as a metaphor for life's unpredictability and challenges, its duality as both a nurturing provider and a harsh adversary and its representation of nature's power and indifference. We also examined the symbolism of the marlin as a symbol of strength, beauty, and nobility, and the sharks as representations of destructive forces. Additionally, we analyzed the character of Manolin as a symbol of the passing of knowledge and values, mentorship, and human connections. Hemingway's minimalist prose was highlighted for its ability to enhance the

impact of symbolism and allegory, allowing readers to engage with deeper meanings and interpretations.

The symbolism and allegory in "The Old Man and the Sea" continue to resonate with readers, showcasing the enduring relevance and impact of Hemingway's work. The novella's exploration of universal themes such as the human struggle against nature, the cycles of life and death, the search for meaning, and the interconnectedness of human existence transcends time and remains relevant to contemporary readers. The evocative symbolism and allegory engage readers on a profound level, sparking introspection and provoking contemplation of the complexities of the human condition. The novella's enduring relevance lies in its ability to speak to the universal truths and fundamental questions that persist across generations.

"The Old Man and the Sea" stands as a timeless classic in literature, leaving an enduring legacy that continues to captivate readers and inspire scholars. Hemingway's masterful use of symbolism and allegory, coupled with his distinctive minimalist prose, elevates the novella to a work of profound literary significance. Its exploration of human resilience, the forces of nature, and the search for meaning resonate with readers across cultures and periods. The novella's enduring legacy lies in its ability to evoke deep emotions, challenge perspectives, and offer profound insights into the human condition. As a testament to Hemingway's literary genius, "The Old Man and the Sea" holds a cherished place in the canon of literature, reminding us of the enduring power of symbolism and allegory to transcend time and touch the hearts and minds of readers for generations to come.

References

1. Friedman, Melvin J. (1987) "Hemingway's The Old Man and the Sea: A Critical Commentary."
2. Oliver, Charles M. (1991) "Hemingway's The Old Man and the Sea: A Handbook to the Novella."
3. Wagner-Martin, Linda. (1997) "Understanding The Old Man and the Sea: A Student Casebook to Issues, Sources, and Historical Documents."

4. DiYanni, Robert. (2002) "Hemingway's The Old Man and the Sea: A Reader's Guide."

5. Beegel, Susan F., Nickel, Matthew C., and Mandel, Miriam B. (Eds.). (2002) "Hemingway's Neglected Short Fiction: New Perspectives."

6. Lamb, Robert Paul. (2013) "The Hemingway Short Story: A Study in Craft for Writers and Readers."

7. Hendrickson, Paul. (2012)

"Hemingway's Boat: Everything He Loved in Life, and Lost, 1934-1961."

8. Minter, Anthony J. (2015) "The Old Man and the Sea: A Study Guide."

9. Donaldson, Scott. (2012) "The

Cambridge Introduction to Ernest Hemingway."

10. Mellow, James R. (1993).

"Hemingway: A Life Without Consequences."

Анотація: У статті досліджено багатий символізм і алегорію, присутні в знаменитій повісті Ернеста Хемінгуей «Старий і море». На основі зіставлення різних інтерпретацій розглянуто різноманітність значень, які притаманні символізму твору, особливо зосереджуючись на морі, старому (Сантьяго), марліні, акулках і образі Маноліна. Крім того, проаналізовано наукові статті та есе, які проливають світло на символічні підтексти новели, наголошуючи на значенні та внеску різних аналізів. Оцінюючи постійну актуальність і вплив символіки та алегорії новели, висвітлено важливість твору в літературі. Завдяки дослідженню тем життєвих викликів, подвійності природи, пошуку сенсу та взаємопов'язаності людського існування «Старий і море» Хемінгуей постає визначним твором, який пропонує читачам замислитися над труднощами людського життя.

Ключові слова: Хемінгуей, «Старий і море», символізм, алегорія, порівняльний аналіз, наукові перспективи, незмінна актуальність, стан людини.

COMMUNICATION STUDIES. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 316.776

[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.09](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.09)

Цифрові тренди в сучасному медіапросторі: соціокультурний і технологічний аспекти Digital Trends in the Modern Media Space: Sociocultural and Technological Aspects

Олена БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри журналістики та мовної комунікації
Olena BALALAEVA, PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Journalism and Linguistic Communication

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2675-5554>

*Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Анотація. Цифрові технології стрімко змінюють сучасний медіаландшафт, що потребує регулярного і систематичного вивчення передового досвіду, інноваційних практик, конкретних емпіричних кейсів, а також осмислення і наукового обґрунтування цих трансформацій, що є актуальним проблемним полем досліджень у галузі соціальних комунікацій. Зазначене зумовило мету цього дослідження – проаналізувати цифрові тренди в сучасному медіапросторі, розглянути соціокультурний і технологічний аспекти проблеми застосування цифрових технологій у журналістиці. Для реалізації завдань застосовано елементи методу систематичного огляду наукової літератури та аналізу практик використання цифрових технологій провідними світовими агенціями і виданнями. Результати дослідження свідчать, що розвиток сучасного медіапростору значною мірою детермінують і визначають цифрові тренди. Нові технології відкривають нові можливості для журналістики, розвиваючи кількісні й якісні аспекти медіадіяльності та зумовлюючи появу нових напрямів, як-от: журналістика речей, журналістика одного погляду, імерсивна журналістика, автоматизована журналістика, wearable-журналістика тощо. Наразі цифрові технології розглядають як інструмент, що доповнює і допомагає у роботі журналіста, створюючи соціотехнічне середовище для підвищення ефективності та економічної життєздатності журналістської практики, оптимізації й автоматизації рутинних і трудомістких процесів, забезпечення актуальності матеріалів, генерування, модерування і створення персоналізованого контенту, підтримки та розширення динамічних форм громадянської участі. Проте як і будь-які складні системи, цифрові технології мають обмеження. Інтенсивний розвиток цифрових технологій потребує ретельного критичного вивчення їх використання, аналізу перспектив і ризиків, потенційного впливу на медіапростір.

Ключові слова: медіа, журналістика, цифрові технології, інформація, контент

Актуальність (Introduction). На межі тисячоліть до наукового обігу увійшло поняття «цифрової культури», яке виходить за межі технологічної галузі й охоплює широке коло культурологічних, соціогуманітарних, комунікативних, етичних та інших аспектів. Переважна більшість досліджень акцентує на складності і багатозначності досліджуваного феномена, особливо у площині комунікацій. Сучасне медіазнавство фокусує увагу на нових медіа, комп'ютерно опосередкованих комунікаціях, досліджує тенденції розвитку ЗМІ у цифрову добу. Науковці

стверджують, що журналістику XXI ст. не можна вивчати і осмислювати поза технологічних змін, адже впровадження цифрових технологій не лише впливає на професійні будні чи взаємодію з аудиторією, а й змінює класичні параметри журналістики (Rivas-de-Roca, 2021). Аналіз нових можливостей і викликів, осмислення і наукове обґрунтування цих трансформацій має спиратися на вивчення інноваційних практик, адже практичний досвід інтеграції цифрових інструментів у журналістиці значно випереджає теоретичне узагальнення цих процесів, зважаючи на швидкість, з якою змінюється

© О. Балалаєва

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 14, № 1, 2023

цифровий медіаландшафт. Нові технології породжують нові напрями у журналістиці, що потребує регулярного і систематичного вивчення передового досвіду, конкретних емпіричних кейсів різних рівнів, і є актуальним проблемним полем досліджень у галузі соціальних комунікацій. Водночас, як зауважують науковці, зміни можуть відбуватися в ідеологіях, економічних умовах розвитку медіа, суспільному дискурсі та медійних екосистемах, та всі вони постійно вписані в соціокультурний контекст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Literature Review). Незважаючи на те, що цифрова журналістика є відносно новим напрямом, теоретичні та практичні дослідження в цій галузі вже мають певну наукову традицію. На думку медіазнавців, за 25 років розвитку цифрова журналістика стала підтвердженою реальністю та звичайною практикою в професійних та академічних колах, найдинамічнішою сферою дослідження журналістики. Фокус наукових досліджень перемістився з нецифрових медіа на цифрові, було створено плідне та різноманітне поле досліджень з кількома напрямками та все більш стабільними методологіями (Salaverría, 2019). Серед останніх публікацій з ґрунтовною емпіричною базою привертають увагу дослідження у галузі журналістики речей (Hamm, 2022), цифрової журналістики (Ogbebor & Carter, 2021), імерсивної журналістики (Rodríguez-Fidalgo & Paíno-Ambrosio, 2022), застосування штучного інтелекту в медіасфері (Moran & Jawaid, 2022; Feiras-Ceide, Vaz-Alvarez & Tunes-Lopez, 2022; De Lima Santos & Ceron 2022). Дослідники зазначають, що у науковій літературі з окресленої проблематики зросла кількість досліджень, які дедалі частіше проводять на високорепрезентативних вибірках, що посилює їх наукову достовірність. Проте цей крайній емпіризм також має свої недоліки: серед окремих індивідуальних досліджень існує потреба в більш цілісному аналізі (Salaverría, 2019). Зазначене зумовило мету цього дослідження – проаналізувати цифрові тренди у сучасному медіапросторі, розглянути соціокультурний і технологічний аспекти проблеми застосу-

вання цифрових технологій у журналістиці.

Методи дослідження (Research methods). На думку багатьох науковців, вивчення цифрових тенденцій у сучасному медіапросторі створює серйозні методологічні проблеми через неоднорідність й достатньо великий обсяг об'єкта дослідження. У цій статті застосовано елементи методу систематичного огляду наукової літератури та аналізу інноваційних практик. Огляд наукової літератури застосовано з метою критичного аналізу оригінальних досліджень, добір яких здійснено у виданнях, індексованих у базах даних Web of Science та Scopus 2022 року. Аналіз інноваційних практик використання цифрових технологій провідними світовими агенціями і новинними виданнями, як-от *BBC*, *Reuter*, *Associated Press*, *The New York Times*, *The Washington Post*, *The Guardian*, *Stuttgarter Zeitung* здійснено з метою вивчення емпіричних процесів, детермінованих цифровими трендами у журналістиці.

Результати дослідження та їх обговорення (Results and Discussion). У сучасному суспільстві цифрові технології широко застосовують у виробництві, бізнесі, політиці, науці, освіті, побуті. У сукупності вони являють собою феномени, що репрезентують моделі цифрової культури. Попри те, що цифрові технології є реальністю сьогодення, у науковій літературі немає єдиної точки зору щодо визначення цього поняття. У нашому дослідженні вживаємо його в широкому сенсі за визначенням, запропонованим в Описі рамки цифрової компетентності для громадян України, – як сукупність цифрових засобів, систем, пристроїв та операцій з ними, які генерують, зберігають, обробляють, передають чи отримують дані у цифровій формі та забезпечують їх функціонування. Сьогодні до цифрових технологій відносять: інтернет речей, роботизацію та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, хмарні обчислення, безпаперові, адитивні, безпілотні, мобільні біометричні, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн та ін. (цей перелік не є вичерпним та постійно доповнюється).

Розглянемо, як цифрові технології застосовують у сучасному медіапросторі. Одним із ключових цифрових трендів є

розвиток інтернету речей (*Internet of Things, IoT*), поняття якого ввів в обіг британський технолог К. Ештон для опису мережі, яка поєднує об'єкти у фізичному світі (речі) з інтернетом. Сьогодні інтернет речей – це «об'єднана екосистема, в якій розумні фізичні, цифрові об'єкти та люди мають розширені можливості для доступу до даних, безперешкодного обміну ними через інтернет, аналітики та перетворення в інформацію, зручну й цінну для прийняття рішень» (Юрчак, 2017).

За аналогією з поняттям інтернету речей IoT медіазнавці заговорили про журналістику речей (JoT). Група німецьких журналістів, засновників JoT, декларувала у своєму маніфесті: «розвиток інтернету речей змінює те, як ми бачимо світ та яку інформацію про нас збирають. Ми поділяємо переконання, що цей розвиток матиме тривалі наслідки для суспільства, довкілля та розподілу влади. Щоб мати можливість критично впроваджувати і творчо використовувати ці розробки нам потрібна нова журналістика. Журналістика речей» (Hamm, 2022).

Виникнення журналістики речей пов'язують із двома значними тенденціями: технології IoT стали доступнішими завдяки відкритому програмному забезпеченню, цифровізація журналістики також призвела до дедалі більшої участі та відкритих інноваційних практик для репортажів і сторітелінгу, як-от датафікація і краудсорсинг. Завдяки розподіленім технологіям інтернету речей журналісти можуть створювати нові види матеріалів на основі збирання або агрегування краудсорсингових даних. Ці тенденції є частиною загального повороту журналістики до практик участі аудиторії та орієнтації на співпрацю.

За визначенням Хамм, журналістика речей – це нова парадигма в цифровій журналістиці, в якій журналісти спільно з громадянами, вченими та дизайнерами створюють сенсорні технології, генеруючи нові види ідей, засновані на даних та керовані спільнотою, щоб забезпечити новий погляд на питання, які становлять спільний інтерес (Hamm, 2022). JoT складніше, ніж просто візуалізація, чи аналіз відкритих даних, чи використання соціальних мереж для пошуку джерел

інформації та взаємодії з аудиторією. Журналісти JoT вбачають у своїй практиці великий потенціал для того, щоб зробити журналістику ціннішою та конструктивною для аудиторії, висвітлюючи питання, що становлять спільний інтерес, незалежно від інших джерел (органів влади чи дослідницьких інститутів). Дотримуючись кодексів журналістики, науки та дизайну, журналісти JoT підвищують обізнаність за допомогою медіа-історій і застосунків. Спільні творчі команди JoT застосовують наукові методи й технологічний дизайн, мобілізуючи спільноти.

Прикладами журналістики речей є проєкти *Feinstaubradar* і *Radmesser*. Проєкт *Feinstaubradar*, запроваджений газетою «*Stuttgarter Zeitung*», надає карту даних про місцеве забруднення повітря та застосунок для структурованої журналістики, зокрема дані з давачів (в реальному часі) в онлайн-ових журналістських текстах. Ідея проєкту виникла у місцевих журналістів, які приєдналися до громадянської ініціативи *Luftdaten.info* (*Sensor Community*), що збирає дані про забруднення повітря через добровільну спільноту громадян та підтримує альтернативну карту даних. Нові дослідження щодо сталих міст і спільнот показують, як сенсорні технології можна використовувати для моніторингу навколишнього середовища. Дослідницьке поле «Соціальний інтернет речей» сприяє більш орієнтованій на людину перспективі, яка зосереджена не лише на пристроях чи давачах, але й на мережі людей, які застосовують IoT. У проєкті *Citizen Science Luftdaten.info* мережу давачів використовували для моніторингу навколишнього середовища – вимірювання твердих частинок, що залишаються у зваженому стані в повітрі. *Feinstaubradar* збагатив доступну публічну інформацію про забруднення повітря трьома різними наборами даних від *Luftdaten.info*, органів влади, приватних метеостанцій (Hamm, 2020). Варто зазначити, що такі проєкти набувають популярності в усьому світі, сприяють розвитку екологічної медіаграмотності громадськості (Харченко & Шинкарук, 2021; Балалаєва, 2022).

Інший відомий проєкт *Radmesser*

здійснено берлінською газетою «*Tagesspiegel*». Міждисциплінарна команда журналістів, фізиків і експертів з машинного навчання розробила застосунок і давачі, щоб виміряти, чи тримають автомобілі дистанцію до велосипедистів у місті відповідно до офіційних стандартів. 2500 читачів зголосилися допомогти зібрати відповідні дані в Берліні. Результатом є інтерактивна історія, яка в ігровій манері надає читачам великі обсяги даних. Проект містив журналістські дані про велосипедний рух у Берліні, широке опитування про міські велосипеди, а також розробку та тестування сенсорної технології в лабораторії прототипування. Зібрані дані датчиків аналізували та візуалізували на інтерактивному веб-сайті, на карті даних, у відгуках, статтях у ЗМІ та публічних бесідах (Altenried, Baaske, Baum et al., 2019).

Розвиток цифрової технології *Wearable* (електронні предмети на тілі людини або аксесуари одягу) зумовив виникнення й інших напрямів у журналістиці. Журналістика одного погляду (*glance-journalism*) – це течія в цифровій журналістиці, яка передбачає споживання контенту в максимально короткий термін. Після випуску розумного годинника *Apple Watch*, формат для виробництва та розповсюдження новин зазнав змін. Найбільш помітною та значущою особливістю цих мініпристроїв є різке скорочення розміру екрану, що започаткувало нову «glance»-течію в цифровій журналістиці. На зміну довгим, важким для читання і сприйняття текстів прийшли короткі заголовки новин, що передають головну інформацію й основний зміст. Сьогодні користувач хоче, щоб інформація була стислою, доступною, не забирала багато часу, а контент був коротким, відформатованим, зручним. Журналістику одного погляду давно застосовують різні інтернет-видання. Одним із перших є *The New York Times*. Інтернет-видання розробило новий вид передавання інформації, яку читач здатний поглинути за лічені секунди, використовуючи лише екран годинника *Apple Watch*. Ряд новин розділений на кілька актуальних для користувача тем: бізнес, політика, наука,

технології та мистецтво. Крім веб-застосунків, на розумному годиннику також цілодобово транслюються «екстрені новини». Крім *The New York Times*, мобільні програми адаптовані під *Apple Watch* також створили *CNN*, *Національне Громадське Радіо США* та *The Guardian*.

Технологія *Wearable* сприяє розвитку журналістики, що розвиває можливість надавати контент у скорочених форматах, не втрачаючи суті історії. *Wearable* технології (від окулярів до одягу) швидко стають споживчими товарами та реальністю. Ці нові технології намагаються спонукати громадськість взаємодіяти з професійними ЗМІ більше, ніж будь-коли раніше. Традиційні медіа поступово усвідомили, що цивільні журналісти також починають створювати новини і що ця роль більше не належить лише професіоналам і визнали користувальницький контент необхідним та затребуваним у сучасному світі журналістики.

Платформи *Seen TV*, *Hashtag Our Stories* дозволяють пересічним громадянам створювати та розповідати власні історії, адже користувальницький контент є необхідним і затребуваним у сучасному світі журналістики. Метою проєктів є допомогти більшій кількості громадян стати ефективними оповідачами та громадянськими журналістами. Команди *Seen TV* та *Hashtag Our Stories* відвідали близько 40 країн з низьким рівнем доходу й навчили невеликі спільноти тому, як розповідати свої історії за допомогою мобільних пристроїв. Далі команда редагування перетворює ці кадри на контент, який можна показати в інтернеті. Понад 5 мільйонів людей стежать за програмами і шоу *Seen TV*. Як альтернативу створено лінзу з функцією доповненої реальності, яку можна відправляти користувачам через соціальні мережі (*Instagram*, *Twitter*, *Facebook*, *Snapchat*) з інструкціями, як знімати якісний контент. У проєкті є команда журналістів, які перевіряють факти та верифікують контент, перш ніж перетворювати його на мільйони історій. Проєкт спонукає звичайних людей розповідати про свої історії, які часто залишаються непоміченими в основних ЗМІ, і доводить, що громадянські журна-

лісти та професіонали можуть працювати разом і спільно ділитися новинами. Часто вважають, що громадянська журналістика перевершує журналістську роль професіоналів через можливості, які вона надає. Але автори проєкту вважають, що традиційна журналістика, як і раніше, необхідна для перевірки та правдивої публікації контенту на веб-сайтах і в соціальних мережах.

Складним і неоднозначним є питання щодо можливості застосування у журналістиці технологій доповненої реальності (*Augmented Reality, AR*) – моделі для автоматизованого зв'язку віртуальних і реальних даних та віртуальної реальності (*Virtual Reality, VR*) – уявної реальності, створеної за допомогою комп'ютерного моделювання, що забезпечує візуальні й звукові ефекти, які занурюють користувача у штучний тривимірний світ і дає відчуття присутності в об'єктивній реальності з високим ступенем реалізму.

Перший репортаж у форматі VR «Голод у Лос-Анджелесі» створила Нонні де ла Пенья – американська журналістка, засновниця та генеральна директорка цифрової медіакомпанії «Emblematic Group». Де ла Пенья широко відома як творчиня жанру імерсивної журналістики, що поєднує графіку *Unity* з реальним звуком свідків, щоб відтворити вражаючі події, в які користувач може зануритися, використавши гарнітури віртуальної реальності. Віртуальна реальність – це потужне середовище, що поєднує в собі візуальний, слуховий і фізичний матеріал для створення захопливого інформативного й емоційного досвіду. Дослідники пов'язують ці ефекти зі здатністю віртуальної реальності пробуджувати присутність, стимулювати сприйняття перспективи, надавати користувачам можливість випробувати нову точку зору та наслідки прийняття цієї точки зору, що є особливо важливими для журналістського контенту. Поміщаючи користувачів у певні події та надаючи їм певний ступінь свободи дій, імерсивна віртуальна реальність може стимулювати створення нових емоційних зв'язків між глядачами та подіями. Вивчення унікальних імерсивних характеристик віртуальної реальності є важливим кроком

до розуміння того, як ця нова технологія інтегрується з лінійними медіа в інформуванні та залученні аудиторії до важливих соціальних проблем. Журналісти завжди повинні враховувати надзвичайний потенційний вплив VR і прагнути використовувати його таким чином, щоб він відповідав традиційним стандартам журналістики: точність, справедливість і прозорість (Creating, 2018).

The New York Times випустила понад два десятки документальних фільмів, доповнених віртуальною реальністю, та представила серію «*Daily 360*», яка створює відео з різних куточків світу, зокрема із зони бойових дій. Фільми у віртуальній реальності можна дивитися на *Google Cardboard* або в застосунках для смартфонів.

Родрігес-Фідальго та Пайно-Амброуз, дослідивши розвиток імерсивної журналістики за п'ять років (з 2015 до 2020) і проаналізувавши 1713 сюжетів, створених за цією технологією, дійшли висновку, що відбувається, ймовірно, не повний розрив із практиками традиційної журналістики, а перевизначення способів використання та функцій, які набувають інформаційних елементів нарративу із застосуванням VR чи 360°, і говорять про певний спад у галузі (Rodríguez-Fidalgo & Paíno-Ambrosio, 2022).

В Україні одними з найвідоміших проєктів імерсивної журналістики є проєкти «Рани 360» Йосипа Сивенького (серія із трьох документальних фільмів, знятих за допомогою технології VR 360° – три історії українських військових, які отримали поранення на Донбасі) та «*Aftermath VR:Euromaidan*» (імерсивний документальний проєкт про найтрагічніші години Революції Гідності. Глядачі повторюють шлях протестувальників, які йшли вгору Інститутською вулицею; історію викладено за допомогою архівних фотографій та відео, спогадів очевидців, записаних у форматі 360°, відеоінтерв'ю та відсканованих артефактів).

За словами Огбебор і Картер, штучний інтелект суттєво змінив сферу журналістики, і його вплив відчувається в усіх форматах новин і процесах (Ogbebor & Carter, 2021). Алгоритми штучного інтелекту здатні автоматично обробляти великі

обсяги даних, створювати контент без участі людини та персоналізувати стрічки новин відповідно до потреб користувачів. Низка провідних ЗМІ вже запровадили штучний інтелект у робочий процес. У міру того, як журналістика стикається з потенціалом і межами штучного інтелекту в галузі, дослідники й журналісти написали безліч статей, де детально описують експерименти та можливі наслідки журналістики, керованої штучним інтелектом (Moran, 2022).

Одним із найпопулярніших прикладів використання штучного інтелекту в медіа є автоматизований контент, створений спеціальним програмним забезпеченням або роботами, що отримало назву автоматизованої або роботизованої журналістики. Ці програми використовують алгоритми штучного інтелекту та системи генерації тексту (NLG) для автоматичного збирання великих обсягів даних, їх опрацювання та перетворення на текст. Здебільшого до автоматизованої журналістики вдаються для створення матеріалів, заснованих на статистиці і числових даних.

У *The Washington Post* є робот-репортер *Heliograf*, який допомагає збирати дані для створення новин. Під час Олімпійських ігор-2016 *Heliograf* написав понад 850 історій. У 2020 р. видання вдосконалило *Heliograf*, додавши до нього автоматизований голосовий помічник. Під час президентських виборів голосові алгоритми штучного інтелекту самостійно знаходили, оновлювали й озвучували інформацію в політичних новинах (*The Washington Post*, 2020). Крім того, газета використовує семантичну карту знань, що пропонує читачам стежити за поточними подіями, швидко і безперешкодно надаючи довідкову інформацію або відповіді на запитання. Карта знань робить споживання новин більш персоналізованим, надаючи читачам за потреби доступ до додаткової чи контекстної інформації, пов'язані з посилання на інший контент за темою.

The New York Times використовує створене на базі штучного інтелекту програмне забезпечення *Editor*. За допомогою семантичних тегів *Editor* збирає дані та перетворює їх у тексти, після чого редактор видання перевіряє факти та оцінює особливості викладу матеріалу.

Метою проєкту є спростити журналістський процес: підхід полягає в тому, щоб застосовувати методи машинного навчання інтерактивно як частину процесу створення матеріалу: перекласти частину роботи на обчислювальні процеси і створити для журналістів можливість доповнювати та редагувати ці процеси, спираючись на власні знання і досвід. Прототипом є простий текстовий редактор, що підтримується набором мережових мікросервісів – рекурентних нейронних мереж, навчених застосовувати теги *New York Times* до вільного тексту. Виконуючи пошук даних у режимі реального часу та витягуючи інформацію на основі категорій запиту, *Editor* може зробити інформацію більш доступною, спростивши процес дослідження та забезпечивши швидку й точну перевірку фактів. Інший інструмент *Moderator*, створений з технологічним інкубатором *Jigsaw*, допомагає команді модераторів збирати схожі за змістом коментарі та перевіряти їх щодо наявності мови ворожнечі. Така технологія формує безпечний простір для спілкування в мережі, заохочує до конструктивного обговорення та звільняє модераторів від щоденного перегляду понад 11 000 коментарів, визволяючи більше часу для взаємодії з читачами (Ковальова, 2021).

Технології штучного інтелекту застосовує для оптимізації робочих процесів й найбільша в світі телерадіомовна компанія *BBC*, яка є сховищем колосальної кількості даних, зокрема щоденних новин, статей, відеоматеріалів, архівів, і крім того, оперує даними з інших офіційних і неофіційних джерел. Для агрегації новин *BBC News Labs* застосовує інструмент добування даних *Juicer*. *BBC Juicer* – це «конвеєр» агрегації новин і контенту, який переглядає RSS-потіки близько 850 глобальних, національних і локальних новинних агентств, збирає та витягує новинні статті з *BBC* і зовнішніх джерел. Потім він надає історіям семантичні теги і розподіляє їх за однією з чотирьох категорій: організації, місцезнаходження, люди та речі. Тегування є алгоритмічним процесом – алгоритм аналізує текст статті, щоб віднайти поняття й категорії, що з'являються у тексті, і залежно від контексту та порогів достовірності їм

© О. Балалаєва

присвоюють (або не присвоюють) певні теги (Underwood, 2019). За спостереженнями BBC, 62% читачів видання щодня слухають подкасти, витрачаючи від 30 хвилин до 4 годин свого часу. У листопаді 2020 року BBC Global News запустили синтетичний голосовий інструмент, який використовує штучний інтелект для аудіосупроводу публікацій на сайті медіа (Ковальова, 2021). 2022 року BBC почала експериментувати з ідеєю об'єктно-орієнтованих медіа – нового способу персоналізації контенту, який враховує обставини й положення користувача (географічне, постуральне, сенсорне), його уподобання, робочі пристрої й автоматично адаптує контент до різних форматів за вимогою.

Інформаційна агенція *Reuter* використовує програму *News Tracer*, яка може відстежувати останні новини, що звільняє журналістів від рутинних завдань. Крім того, *Reuters* уклала партнерську угоду з компанією *Graphiq*, що спеціалізується на семантичних технологіях і надає широкий спектр безкоштовних інтерактивних візуалізацій даних із різних тем, зокрема новин, спорту, розваг тощо. Після інсталяції на сайті видавця візуалізації даних оновлюються в режимі реального часу. Це інноваційний спосіб для медіа залучити аудиторію та надати новини, що базуються на даних, які візуально стимулюють і є простими для сприйняття (Underwood, 2019). Інший розумний інструмент *Reuters* робить транскрипцію для архівних відео та пропонує на вибір одинадцять мов для перегляду медіаконтенту. А 2020 р. *Reuters* розширило систему виробництва відеорепортажів із застосуванням штучного інтелекту. Поки агенція експериментує зі спортивними репортажами – автоматизована система використовує попередньо записане відео ведучого, а потім адаптує його до аудіоряду (алгоритм комбінує похвилинну текстову інформацію про перебіг гри і фото з матчів), генеруючи репортаж у режимі реального часу.

Відділ новин *Associated Press* використовує *NewsWhip*, щоб випереджати найпопулярніші новини у соцмережах (*Twitter*, *Facebook*, *Pinterest*, *LinkedIn*). *NewsWhip* здійснює порівняльний аналіз

інформації конкурентів у мережах, і крім відстежування новин, може аналізувати реальний або історичний період у будь-якій шкалі часу від 30 хвилин до 3 років та надавати репортерам сповіщення в реальному часі чи щоденні дайджести. Крім додаткових переваг швидкості й обсягу інформації такі технології, як *NewsWhip*, можуть підвищувати точність даних (Underwood, 2019).

Суспільні мовники експериментують із технологіями штучного інтелекту, щоб підвищити якість послуг до нових стандартів аудіовізуальної екосистеми. Результати дослідження Фіейрас-Сейде, Вас-Альвареса і Туньес-Лопеса, які вивчили передовий досвід 15 державних аудіовізуальних корпорацій з 12 країн, свідчать про різноманітне і неоднорідне застосування штучного інтелекту в корпораціях, орієнтоване на автоматичне створення контенту зі структурованих даних, покращення взаємодії з аудиторією за допомогою чат-ботів, а також персоналізацію чи верифікацію. Зрештою дослідники резюмують застосування штучного інтелекту в чотирьох сферах: виробництво, управління контентом, верифікація та розширення послуг (Fieiras-Seide, Vaz-Álvarez & Túnñez-López, 2022).

Програми штучного інтелекту орієнтовані працювати переважно з англійськими текстами, але зараз розробляють системи, здатні працювати й з українською мовою. Наразі такі системи вже вміють екстракувати з тексту конкретну інформацію, робити сентимент-аналіз (виявляти тональність тексту), добирати пропущені слова, генерувати за текстовим описом зображення для матеріалу, аналізувати аудиторію для персоналізованого контенту. В Україні поки небагато видань використовують штучний інтелект у робочому процесі. Прикладом є видання «Тексти», яке застосовувало нейронні мережі, щоб визначити кількість людей на акціях, використовувало машинне моделювання для прогнозування результатів виборів, створювало мапи видобутку бурштину, досліджувало пропаганду в російських медіа тощо (Гнідковська, 2021).

Дослідники де-Ліма-Сантос і Церон, проаналізувавши впровадження штучного

інтелекту в індустрії новин в семи підгалузях: машинне навчання, комп'ютерне бачення, розпізнавання мови, обробка природної мови, автоматичне планування та оптимізація, експертні системи та робототехніка дійшли висновку, що на сучасному етапі у ЗМІ стрімко розвиваються три підгалузі: машинне навчання, комп'ютерне бачення, планування та оптимізація. Іноді автоматизована журналістика є базовим застосуванням обчислювальних моделей, які в багатьох випадках використовують для заповнення прогалів у шаблонних матеріалах. Ураховуючи те, що використання штучного інтелекту має етичні аспекти та суспільні наслідки, на думку дослідників, ці обчислювальні моделі потрібно створювати й моделювати за допомогою найновіших наборів даних, щоб зменшити упереджену поведінку, яка може вплинути на залучену громадськість і про-фесіоналів (de-Lima-Santos & Ceron, 2022).

У звіті Міжнародної асоціації новинних медіа зацентовано: якими б функціональними не були автоматизовані програми, вони не можуть замінити навички журналіста чи редактора. Використання автоматизованих інструментів передбачає людський контроль для перевірки вихідних даних, оновлення баз даних та забезпечення актуальності баз знань (Felps, 2022).

Отже, до переваг використання штучного інтелекту в медіа дослідники відносять автоматизацію рутинних і трудомістких процесів, швидкість та обсяги генерування контенту, ефективний аналіз,

управління та модерування контенту, його налаштування і персоналізацію, фактчекінг і детальну верифікацію, розпізнавання фейків, визначення першоджерел тощо; до недоліків і ризиків – створення дипфейків, використання фальсифікованих матеріалів для маніпуляції масовою свідомістю, скорочення робочих місць, етичні конфлікти.

Висновки (Conclusion.). Розвиток сучасного медіа-простору значною мірою детермінують і визначають цифрові тренди. Цифрові технології відкривають нові можливості для журналістики, розвиваючи кількісні й якісні аспекти медіадіяльності та зумовлюючи появу нових напрямів, як-от: журналістика речей, журналістика одного погляду, імерсивна журналістика, автоматизована журналістика, wearable-журналістика тощо. Дослідники зазначають, що цифрові технології варто застосовувати для підвищення ефективності та економічної життєздатності журналістської практики, забезпечення актуальності матеріалів, підтримки та розширення динамічних форм громадянської участі. Наразі цифрові технології розглядають як інструмент, що доповнює і допомагає у роботі журналіста, створюючи соціо-технічне середовище для ефективної діяльності. Проте як і будь-які складні системи, цифрові технології мають обмеження. Інтенсивний розвиток цифрових технологій потребує ретельного критичного вивчення їх використання, аналізу перспектив і ризиків, потенційного впливу на медіа-простір.

Список використаної літератури

1. Балалаєва О. Ю. Тренди журналістської освіти в умовах сталого розвитку. *Міжнародний філологічний часопис*. 2022. Вип. 13 (1). С. 90. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2022.01.090>.
2. Гнідковська К. Штучний інтелект у медіа: програми пишуть новини, але не замінюють журналістів. *Media Sapiens*. 2021. 11 лип. URL: <https://ms.detector.media/withoutsection/post/27732/2021-07-11-shtuchnyy-intelekt-u-media-programy-pyshut-novyny-ale-ne-zaminyuyut-zhurnalistiv/> (дата звернення: 10.02.2023).
3. Ковальова М. Штучний інтелект у

медіа: Переваги та ризики автоматизованого контенту. *The Lede*. 2021. 22 лют. URL: <https://www.thelede.media/management/2021/02/22/2517/> (дата звернення: 08.02.2023).

4. Харченко С., Навальна М., Костриця Н., Балалаєва О., Фоміна Г. Інформаційний супровід «навчання впродовж життя» в контексті сталого розвитку : колективна монографія ; за ред. проф. В. Шинкарука. Київ : Міленіум, 2021. 156 с

5. Юрчак О. Глосарій термінів для тлумачення ландшафту 4.0. 2022. URL: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2017/07/06> (дата звернення: 10.02.2023).

6. Altenried F., Baaske M., Baum A.

Radmessenger. European Press Prize. 2019. URL: <https://www.europeanpressprize.com/article/radmessenger/>

7. Creating Virtual Reality Journalism: A Guide for Best Practices. Frontline. 2018. 20 Sept. URL: <http://apps.frontline.org/vr-report/>

8. De Lima Santos M.-F., Ceron W. Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook. *Journalism and Media*. 2022. Vol.3, №1. P. 13-26. DOI: <https://doi.org/10.3390/journalmedia3010002>

9. Felps P. How Automated Journalism Is Shaping the Future of News Media: Report. INMA. 2022. URL: <https://www.inma.org/report/how-automated-journalism-is-shaping-the-future-of-news-media>

10. Fieiras-Ceide C., Vaz-Alvarez M., Tunez-Lopez, M. Artificial intelligence strategies in European public broadcasters: Uses, forecasts and future challenges. *Profesional De La información*, 2022. 31 (5). DOI: <https://doi.org/10.3145/epi.2022.sep.18>

11. Hamm A. New Objects, New Boundaries: How the "Journalism of Things" Reconfigures Collaborative Arrangements, Audience Relations and Knowledge-Based Empowerment. *Digital Journalism*, 2022. 14 Sept. DOI: [10.1080/21670811.2022.2096088](https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2096088).

12. Hamm A. Particles Matter: A Case Study on How Civic IoT Can Contribute to Sustainable Communities. In Proceedings of the 7th International Conference on ICT for Sustainability, 2020. Bristol, United Kingdom: ACM. P. 305–313. DOI: [10.1145/3401335.3401815](https://doi.org/10.1145/3401335.3401815).

13. Moran R. E., Shaikh S. J. Robots in the News and Newsrooms: Unpacking Meta-journalistic Discourse on the Use of Artificial Intelligence in Journalism. *Digital Journalism*. 2022. Vol. 10(10). P.1756-1774. DOI: [10.1080/21670811.2022.2085129](https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2085129).

14. Ogbebor B., Carter C. Introduction: Innovations, Transitions and Transformations in Digital Journalism: Algorithmic, Symbolic, and New Forms of Journalism. *Digital Journalism*. 2021. Vol. 9(6). P. 687-693. DOI: [10.1080/21670811.2021.1964854](https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1964854).

15. Rivas-de-Roca R. Journalism in the face of technological transformation. Bibliographic review of the book: Technologies that condition journalism by M. Sobrados-Leon, M.J. Ruiz Acosta. *Revista ICONO 14. Comunicación Y Tecnologías Emergentes*. 2022. Vol. 20(1).

DOI: <https://doi.org/10.7195/ri14.v20i1.1835>.

16. Rodriguez-Fidalgo M. I., Paino-Ambrosio A. Progress or regression in the practice of immersive journalism? Immersive storytelling in the productions of the Samsung VR platform between 2015 and 2020. *Journal of Print and Media Technology Research*. 2022. Vol. 11(1). P. 47–63. URL: <http://jpmtr.net/index.php/journal/article/view/40>

17. Salaverria R. Digital journalism: 25 years of research. Review article. *Profesional De La información*. 2019. Vol. 28 (1). DOI: <https://doi.org/10.3145/epi.2019.ene.01>

18. The Washington Post to debut AI-powered audio updates for 2020 election results. *WashPostPR*. 2020. 13 Oct. URL: <https://www.washingtonpost.com/pr/2020/10/13/washington-post-debut-ai-powered-audio-updates-2020-election-results/>

19. Underwood C. Automated Journalism – AI Applications at New York Times, Reuters, and Other Media Giants. *Emerj*. 2019. 17 Nov. URL: <https://emerj.com/ai-sector-overviews/automated-journalism-applications/>

References

1. Balalaieva, O. Iu. (2022). Trendy zhurnalistskoi osvity v umovakh staloho rozvytku [Trends of journalism education in terms of sustainable development]. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys (International Journal of Philology)*, 13(1), 90-91. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2022.01.090>

2. Hnidkovska, K. (2021). Shtuchnyi intelekt u media: prohramy pyshut novyny, ale ne zaminiuiut zhurnalistiv [Artificial intelligence in the media: programs write news, but do not replace journalists]. *MediaSapiens*. Retrieved from: <https://ms.detector.media/withoutsection/post/27732/2021-07-11-shtuchnyy-intelekt-u-media-programy-pyshut-novyny-ale-ne-zaminyuyut-zhurnalistiv/>

3. Kovaleva, M. (2021). Shtuchnyi intelekt u media: Perevahy ta ryzyky avtomatyzovanoho kon-tentu. [Artificial intelligence in the media: Advantages and risks of automated content]. *The Lede*. Retrieved from: <https://www.thelede.media/management/2021/02/22/2517/>

4. Kharchenko, S., Naval'na, M., Kostyrytsya, N., Balalayeva, O., Fomina, H. (2021). Informatsiynyy suprovid «navchannya

vprodovzh zhyttya» v konteksti staloho rozvytku: kolektyvna monohrafiya [Informational support of "lifelong learning" in the context of sustainable development: collective monograph] za red. prof. V. Shynkaruka. Kyiv : Milenium, 156.

5. Iurchak, O. (2022). Hlosarii terminiv dlia tlumachennia landshaftu 4.0. [Glossary of terms for interpreting landscape 4.0]. Retrieved from: <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2017/07/06>

6. Altenried F., Baaske M., & Baum, A. (2019). Radmesser. European Press Prize. URL: <https://www.europeanpressprize.com/article/radmesser/>

7. Creating Virtual Reality Journalism: A Guide for Best Practices (2018). *Frontline*. Retrieved from: <http://apps.frontline.org/vr-report/>

8. de-Lima-Santos, M.-F., & Ceron, W. (2022). Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook. *Journalism and Media*, 3 (1), 13-26. DOI: <https://doi.org/10.3390/journalmedia3010002>

9. Felps, P. (2022). How Automated Journalism Is Shaping the Future of News Media: Report. *INMA*. Retrieved from: <https://www.inma.org/report/how-automated-journalism-is-shaping-the-future-of-news-media>

10. Fieiras-Ceide, C., Vaz-Alvarez, M., & Tunes-Lopez, M. (2022). Artificial intelligence strategies in European public broadcasters: Uses, forecasts and future challenges. *Profesional De La información*, 31(5). DOI: <https://doi.org/10.3145/epi.2022.sep.18>

11. Hamm, A. (2022). New Objects, New Boundaries: How the "Journalism of Things" Re-configures Collaborative Arrangements, Audience Relations and Knowledge-Based Empowerment. *Digital Journalism*. DOI: [10.1080/21670811.2022.2096088](https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2096088)

12. Hamm, A. (2020). Particles Matter: A Case Study on How Civic IoT Can Contribute to Sustainable Communities. In Proceedings of the 7th International Conference on ICT for Sustainability, 305–

313. Bristol, United Kingdom: ACM. DOI: [10.1145/3401335.3401815](https://doi.org/10.1145/3401335.3401815)

13. Moran, R. E., & Shaikh, S. J. (2022). Robots in the News and Newsrooms: Unpacking Meta-Journalistic Discourse on the Use of Artificial Intelligence in Journalism. *Digital Journalism*, 10(10), 1756-1774. DOI: [10.1080/21670811.2022.2085129](https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2085129)

14. Ogbebor, B., & Carter, C. (2021). Introduction: Innovations, Transitions and Transformations in Digital Journalism: Algorithmic, Symbolic, and New Forms of Journalism. *Digital Journalism*, 9(6), 687-693. DOI: [10.1080/21670811.2021.1964854](https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1964854)

15. Rivas-de-Roca, R. (2022). Journalism in the face of technological transformation. Bibliographic review of the book: Technologies that condition journalism, by M.Sobrados-Leon & M.J. Ruiz Acosta. *Revista ICONO 14. Comunicación Y Tecnologías Emergentes*, 20(1). DOI: <https://doi.org/10.7195/ri14.v20i1.1835>

16. Rodriguez-Fidalgo, M. I., & Paino-Ambrosio, A. (2022). Progress or regression in the practice of immersive journalism? Immersive storytelling in the productions of the Samsung VR platform between 2015 and 2020. *Journal of Print and Media Technology Research*, 11(1), 47–63. Retrieved from: <http://jpmtr.net/index.php/journal/article/view/40>

17. Salaverria, R. (2019). Digital journalism: 25 years of research. Review article. *Profesional De La información*, 28(1). DOI: <https://doi.org/10.3145/epi.2019.ene.01>

18. The Washington Post to debut AI-powered audio updates for 2020 election results. (2020). *WashPostPR*. Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/pr/2020/10/13/washington-post-debut-ai-powered-audio-updates-2020-election-results/>

19. Underwood, C. (2019). Automated Journalism – AI Applications at New York Times, Reuters, and Other Media Giants. *Emerj*. Retrieved from: <https://emerj.com/ai-sector-overviews/automated-journalism-applications/>

Abstract. *Digital technologies are changing the modern media landscape, which requires a regular and systematic study of best innovative practices, specific empirical cases, as well as the understanding and scientific justification of these transformations, which is an actual problem field of research on social communications. This defined the aim of the study – to analyze digital trends in the modern media space, and to consider the sociocultural and technological aspects of the problem of using digital technologies in journalism. To implement the tasks we applied elements of the method of systematic literature review and analysis of the practices of using digital*

© О. Балалаєва

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 14, № 1, 2023

technologies by leading global agencies and editions. The results of the study showed that the development of the modern media space is largely determined by digital trends. New technologies open up new opportunities for journalism, developing quantitative and qualitative aspects of media activity and causing the emergence of new trends, such as journalism of things, glance journalism, immersive journalism, automated journalism, wearable journalism, etc. Currently, digital technologies are considered as a tool that helps in the work of a journalist, creating a socio-technical environment for increasing the efficiency and economic viability of journalistic practice, optimizing and automating routine processes, ensuring the relevance of materials, generating, moderating and creating personalized content, supporting and expanding dynamic forms of civic participation. The intensive development of digital technologies requires a thorough critical study of their use, analysis of prospects and risks, potential impact on the media space.

Keywords: *media, journalism, digital technologies, information, content*

УДК 821.161.2 Шев(091)(045)
[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.010](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.010)

Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка
T. Shevchenko's Lifetime Publications

Олена ОНУФРІЄНКО, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та культури

Olena ONUFRIENKO, Ph.D in Philology, Associate Professor

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorski Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

olena.kumlk@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-1311-7983

Антоніна БЕРЕЗОВЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Школи міжнародних відносин Елліотта Університету Джорджа Вашингтона
Antonina BEREZOVENKO, Ph.D in Philology, Associate Professor, Senior Fellow, Elliot School of International Relations, George Washington University

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorski Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Abstract. *Lifetime publications of T. Shevchenko's are priceless relics of Ukrainian literature and culture, which are authentic lists of his works, with handwritten corrections. There are many studies and comments on his work, but only a small number of specialists know the history of the composition of "Kobzar" in 1840, "Kobzar" in 1860.*

The interesting story of the publication of "Chihyrnyskyi Kobzar" and the poem "Haydamaka" in 1847. "Bukvar yuzhnorusskiy" stands out among the contemporary editions, because it is a study guide for both adults and children to study the Ukrainian language. This book was compiled by Shevchenko for Sunday schools and published at his expense in 1861, with a very large circulation of 10,000 copies.

An interesting lifetime publication of "Kobzar" from 1860, edited by M. Gerbel, translated by Russian poets: Mai, Mikhailov, Pleshcheev, Gerbel, Kurochkin. It was one of the main sources of acquaintance of the Russian reader with the poetry of T. Shevchenko during the 19th and 20th centuries.

The history of the pocket book "Kobzaryk", which was transported to Ukraine illegally after the Emsk Decree of 1876, reveals the true position of the Ukrainian word in the Russian Empire. This little book was shipped hidden in Awadi cigarette paper measuring 85x55 ml from Geneva. Although this is not a lifetime publicaion, it was released without Russian censorship.

To date, "Kobzar" has been reprinted more than 8 million times and has been translated into 100 languages. T. Shevchenko became a symbol of Ukrainian identity and originality.

Key words: *"Kobzar", "Bukvar yuzhnorusskiy", "Kobzaryk Awadi", yarizhka, kulishivka.*

Він був поетом волі в час неволі,
Поетом доброти в засиллі зла,
Була у нього надзвичайна доля,
Та доля Україною була
Д. Павличко

Актуальність (Introduction).

Кожне з видань творів Т.Г. Шевченка являє нам щось надзвичайне висвітлення історії цих видань доносить до нас крізь десятиліття їх особливий статус і особливе значення. Порушена проблема має розкрити історію створення видань поета особливо прижиттєвих, та їх побутування, адже це від'ємна частина української

культури. Кожна Шевченкова крижка несе великий запас інформації про час, місце зберігання, про те, кому вона належала. Багато є досліджень творчості Шевченка та коментарів до них, але наше практичне завдання долучити до наукового опрацювання історію створення видань творів поета, їх поширення і особливості тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Literature Review). Так у книзі В. Щербини «Кобзар» – Євангеліє українців» автор розглядає крізь призму християнських цінностей вплив поета на формування національної ідентичності, шукаючи в текстах поета його прив'язування до конкретного місця. П. Ребро, О. Забужко розглядаючи його «Заповіт» знаходять вказівку на місце, де поет заповідав його поховати біля Хортиці, там колись був «рів Ревучий», як називали Дніпровий поріг Ненаситець, що сьогодні знаходиться під водою. Г. Грабович звертає увагу на семантику символів у творчості Тараса Шевченка і характеризує його як міфотворця. Т. Гундарова, розглядає Шевченкову прозу крізь цивілізаційні проєкти поета. Отже, творчість Кобзаря невичерпне джерело для наукових досліджень, можна сказати, що його творчість як айсберг, підводна частина якого приховує цілі пласти поетових дум, мрій і загадок.

Мета (Aim) даної статті з'ясувати художньо-естетичну, історичну значимість видань Т. Шевченка, особливо прижиттєвих, та з'ясувати шляхи формування «Кобзаря». Відповідно до мети визначено й **основні завдання (the main tasks):**

- 1) проаналізувати відомі видання «Кобзаря» поета, особливо прижиттєві,
- 2) відстежити їх шлях від укладання до опублікування,
- 3) осмислити їх значення для формування та становлення народної ідентичності та досягнути їх художньо-естетичну змістовність для розуміння.

Наукова новизна полягає у спробі з'ясувати шлях формування «Кобзаря» і висвітлити особливості кожного видання та їх вплив на формування національної ідентичності.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони дозволяють адекватно відтворити художню, естетичну та історичну цінність «Кобзаря» в історії української літератури та культури.

Методи дослідження (Methods). У цьому дослідженні було використано загально-наукові методи. Зокрема, для дослідження прижиттєвих видань Тараса

Григоровича Шевченка використовувалися теоретичні методи наукового дослідження: узагальнення, аналіз та опис.

Результати дослідження та їх обговорення (Results and Discussion). Кожне нове покоління відкриває для себе Шевченка. Попри всі ідеологічні та політичні інсинуації постає він завжди в своїй неосяжності і невичерпності. Велет духу, пророк українського народу, він знову і знову сяє над нашим буттям і до висот свого незламного духу, піднімає свій народ, повертає нам себе. І це трагедія народу, що впродовж майже двох століть він змушений знову і знову поставати з попелу. Так, саме з попелу треба підіймати Україну. Тому дзвонять дзвони тривоги! Саме тому треба рятувати ще все те, що не згоріло, не зникло, не розсипалось, не пішло прахом. І сьогодні в ці героїчні дні війни, ми знову звертаємось до Шевченка і сила його Слова додає нам наснаги.

Серед перлин світової поезії, сяє невеличка поетична збірка «Кобзар» Т. Г. Шевченка, 1840 року видання. Спогадів самого Шевченка про те, як з'явився його перший поетичний збірник не залишилось. Відомо, що причетним до видання «Кобзаря» був Євген Гребінка – добрий геній Шевченка, який познайомився з ним через Івана Сошенка і з тих пір (1836 року) підтримував його, як матеріально, так і морально. Відомий український поет, культурний діяч – Є. Гребінка безпосередньо сприяв викупу молодого Шевченка з неволі. Помітивши талановитого юнака, він доклав багато зусиль, щоб ім'я Т. Шевченка стало відомим серед діячів культури, літераторів Петербурга. Він писав: «... Шевченко. До чого хороші пишати стихи! Как что напишет, только причмокни да ударь руками о полы!» [4, с. 298]. Створюючи альманах української поезії, «Ластовка», Гребінка сам відбирав перші поетичні твори молодого Шевченка.

Відомо, що 1838 року, Тарас Шевченко віддав своїх п'ять поезій для публікації у альманасі «Ластовка» і Гребінка був у захваті від них, але поезії були надруковані в альманасі лише у 1841 році «На вічну пам'ять Котляревському», «Причинна», уривок з поеми «Гайдамаки», «Тече вода в синє море», та «Вітре буйний». У цих творах постає образ

романтичного героя, наділеного індивідуальністю, відірваного від свого соціального оточення.

Альманах «Ластовка» мав цікаву передісторію. Бажання видавати український часопис висказав Квітка, за порадою якого восени 1838 року Є. Гребінка звернувся до видання «Отечественних записок» долучити до цього видання додаток українською мовою, але коли 1839 року редактором літературно-критичного відділу і всього журналу стає В. Белінський, то випуск додатку відмінюють, адже цей діяч вважав українську мову примітивним наріччям, «мужичою», зовсім безперспективною. Тому Є. Гребінка, який був гарним, професійним редактором, зважається на окреме видання альманаху, що мав назву «Ластовка», далі у тексті «Ластівка». Вийшов альманах 1841 року у Петербурзі, де у передньому слові Гребінка написав, що цей альманах має розважати українського читача не російською книжкою, що не до душі українцеві, а справжньою українською. Тому і вийшло, що нові твори Шевченка передані ще 1838 року вийшли вже після виходу «Кобзаря» 1840 р.

Гребінка мав своїм завданням дати українську книжку для читання українськoму читачу, яка задовольнила його смаки.

На сторінках альманаху відбулись дискусії щодо української та російської культури, що фактично були активним протистоянням. Белінський опублікував нищівну рецензію на «Ластівку», що довело: на співпрацю з росіянами годі чекати. Саме у цьому Альманасі рішуче постала і стверджувалась ідея української самобутності.

Згодом сам Шевченко стане мірилом української ідентичного і самобутності.

Отже, 16 квітня 1840 року, у Петербурзі, вийшов у світ «Кобзар» Т. Г. Шевченка. Це перше зібрання поезій поета вражає гармонійним поєднанням оформлення із змістом. Вартість книжки була досить висока – 1 крб. сріблом, що не завадило їй швидко розійтись, тираж розкупили за два тижні, вона мала зручний середній формат, чіткий шрифт, мистецький продуманий розподіл тексту та його частин, чередування чистих та неповністю заповнених сторінок. Усі ті елементи, які являли читачеві нову українську книжку.

«Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухнула мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українськoму письменстві якістю, простотою і поетичною грацією вислову» [13, с. 350], – писав І. Франко.

Вісім поезій, що склали першу поетичну збірку Т. Г. Шевченка, стали новим етапом розвитку української літератури та культури. Офорт до книжки, виконаний художником, другом поета, В. Штернбергом, що зобразив кобзаря з поводарем, зумів образно передати назву книжки «Кобзар» та і Шевченка після виходу збірки стали величати Кобзарем.

«Кобзар» був видрукований у приватній друкарні Є. Фішера коштом П. Мартоса. Перші 100 примірників тиражу мали 115 сторінок і вони були поширені серед друзів і знайомих, з них зберіглося не багато і їх кількість сьогодні не встановлена.

Нині єдиний відомий примірник книжки, що має 115 сторінок, і який належав Т. Г. Шевченку і був вилучений у нього під час 1-го арешту, зберігається, на жаль, у Петербурзі.

Цікавий факт: перше видання «Кобзаря» має різну кількість сторінок 114; 115. Це пояснюється тим, що перша кількість примірників книжки вийшли майже не цензуровані, коли «Кобзар» отримав шалений розголос.

Цензура всі подальні примірники урізала. Хоча деякі дослідники, так як В. Бородар вважають, що не зробив сам П. Мартос, злякавшись санкцій.

Спочатку книгу збиралися назвати «Малоросійські пісні та вірші», але П. Мартос перейменував на «Кобзар». Книга була зустрінута, із захватом з боку читачів, а російська критика була агресивна, так, як і сьогодні, вона стверджувала, що немає особливої української мови, сама мова – гібридний діалект, мужицька та безперспективна і не має права на існування, вимагала заборонити книжку. Але попри всі перешкоди «Кобзар» дуже швидко поширився серед петербурзької інтелігенції.

Щодо мови першого «Кобзаря», то він був надрукований так званою ярижкою – використання російської абетки та російського правопису для української мови, через відсутність стандартизованого

українського правопису.

Цікаве походження ярижки. Цей дореволюційний російський правопис має таку назву від кириличної літери “єри”, тобто “Ы”. А. Кримський зауважував, що цим правописом користувались Г. Квітка-Основ'яненко, Є Гребінка, відомий своїм романом «Очи черные», який вперше побачив світ у «Літературній газеті» 17 січня 1843 р., є звичайно Т. Шевченко.

Серед тої невеликої кількості примірників прижиттєвих видань Шевченка, що дійшли до нас, унікальним є перше видання «Кобзаря» 1840 року. Цей рідкісний примірник зберігається в фондах раритетів Наукової бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. На сьогодні у первісному вигляді збереглося декілька примірників цього унікального видання. У фондах бібліотеки книжка «Кобзаря» міститься у конволюті, мабуть, тому так довго не втрачувався саме цей примірник «Кобзаря».

Як відомо, ще за життя Шевченка, його «Кобзар» став реліквією. Приблизно ми можемо встановити його тиражність – не більше 1000 примірників, бо саме стільки відбитків могла витримати офортна дошка, з якої робилася перша ілюстрація до поезій Шевченка за малюнком Штенберга. Ми знаємо, що саме вона й дала назву першій збірці поезій Т. Г. Шевченка і самому поетові. Цей офорт вводить читача в особливий світ Шевченкових творів. Їх було всього вісім: «Думи мої думи, лихо мені з вами!», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Згодом цю невелику збірку використало III відділення проти Шевченка у 1847 році, коли велось слідство про участь його в Кирило-Мефодіївському товаристві. Книжку заборонили і вилучили по «височайшому повеленню», а яка доля спіткала її автора ми знаємо.

Отже, за життя поета «Кобзар» 1840 року став рідкістю. Власники збірки не тримали її відкрито, мабуть цим можна пояснити, що бібліотечний примірник невідомого власника, зберігся у конволюті, на корінці якого золотом витіснено «І. Котляревський Енеїда». Це рідкісне видання «Енеїди» здійснене у 1808 році у друкарні Глазунова в Петербурі, до шибка

входять ще два зібрання «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» та «Опыт собрания старинных песней». Сам «Кобзарик» добре зберігся, і виданий він, порівняно з іншими роботами та творами цього конволюту, найпізніше. Можна припустити, що «Кобзар» потрапив до невідомого нам власника (Монограмма на першій сторінці не читається) одразу ж після виходу. А оскільки була загроза його конфіскації, бо після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства він потрапив під заборону і вилучення то, переплівши Кобзар з іншим виданням, можна було таким способом приховати його від стороннього ока.

На сторінках «Енеїди», зібраннях українських дум, пісень, поезій Шевченка багато різних поміток і записів датованих 1836, 1854, 1889 роками, що стосуються окремих слів, висловів. Особливий інтерес являють собою малюнки, виконані італійським олівцем. На краях книжок це герої «Енеїди», «Кобзаря». Малюнки стилізовані, навіть манерою виконання схожі на зарисовки олівцем самого Шевченка. Очевидно власник був людиною високоосвіченою. Підписи під окремими малюнками та помітки зроблені, крім української, ще й французькою та італійською мовами. Про те, що власник книжки – представник української патріотично настроєної інтелігенції свідчить не лише відсутність російськомовних записів на його сторінках. Як відомо, лише найбільш патріотично настроєні українські інтелігенти користувались «мужичою мовою» в побуті. У Києві в другій половині XIX ст. за користування рідною мовою в сім'ї та на зібраннях, українських інтелігентів позбавляли державних і навіть приватних посад, а серед киян відомо лише вісім у сімей, які не зважали на заборону – Антоновичі, Лисенки, Косачі, Старицькі, Грінченки, Луценки, Чикаленки, Шульгини. Можна припустити, що «Кобзар» належав якійсь з цих родин і зберігався в одній родині впродовж 60 років (записи свідчать про це) як сімейна реліквія. Примірник-свідчення активного життя Шевченкової поезії. Ця перша збірка з офортном дала назву не лише книжці, а й самому поетові і вона вражає гармонійним поєднанням

оформлення та змісту.

Другим прижиттєвим виданням творів Т. Г. Шевченка став Чигиринський «Кобзар» і «Гайдамаки» 1844. Це видання має свою історію. Відомо, що поема «Гайдамаки» 1841 року видання лишилась у книгарні Івана Лисенкова, який був її видавцем, і цих примірників лишилось нерозроданими понад 800. Коли Шевченко, який сам займався і видавничими, і цензурний справами свою 2-го «Кобзаря» вирішує поему «Гайдамаки», яку він видав власним коштом, зброшурували в одну книжку, разом з «Кобзарем». До 2-го видання ввійшли ті самі вісім творів з 1-го «Кобзаря» і поема. Друге видання теж прикрашене офортом – кобзар з поводирем-хлопчиком, малюнок був виконаний давнім товаришем поета – відомим художником В. Штернберган. У книжці зазначено, що це «новое издание с картинкою», надруковане в Петербурзі, у друкарні О. Сичева. Цензурував це видання з 11 до 29 листопада, П. Корсаков, про що зазначено в книзі «печатать по-прежнему». Відомо із архівних документів, що поет сам носив та забирав рукопис рецензією (лишились розписки).

Є цікаве пояснення назви цього видання: приписка Чигиринський зроблена, щоб ввести в оману цензуру, а інше – з комерційних міркувань і пов'язує назву Б. Хмельницький, мав свою рецензію в Чигирині.

У своїх листах Шевченко дуже переймався долею цього видання: і щодо цензури, і щодо комерційного успіху. Щоб забезпечити певний комерційний успіх видання Шевченко видрукував спеціальні передплатні білети, їх і поширював серед друзів та знайомих. Так, у листах і до Г. Тарновського, і до Квітки-Основ'яненка розповідав про труднощі з цензурою та безгрошів'я, бо не мав за що викупити з друкарні примірники.

Саме нестачею коштів пояснюється продаж 8 лютого 1848 року книгопродавцю Лисенкову за 1500 рублів сріблом у «вічне і спадкове володіння» творів із «Кобзаря» 1840 року та поему «Гайдамаки», яку видрукував 1842 року.

Ми з біографії Т. Г. Шевченка знаємо,

що після арешту 1847 йому було заборонено не лише малювати і писати, а й друкувати свої твори. Так, 21 червня 1847 році в Санкт-Петербурзьких відомостях оголошено про продаж книги «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» у крамниці Лисенкова. Спеціальним розпорядженням міністру народної освіти передано заборону і вилучення з продажу творів Шевченка і «Кобзаря». З'явилась заборона на твори Шевченка, які не могли бути «дозволяемі для передрукування». Книги вилучали після арешту Шевченка з бібліотек, книгарень, приватних колекцій. Цим і пояснюється дуже невелика кількість збережених примірників.

У наступному 1844 р. цей видавець видає «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки». Дві поеми малоросійською Т. Г. Шевченка, де до перевидання «Кобзаря» було додано, видання «Гайдамаки» 1841 р. Мовою видань була «ярижка», що й у першому виданні. Слід додати, що всі прижиттєві твори поета згідно з Емським указом 1876 року були видрукувані цією мовою, яка була оголошена, саме цим указом, попри інші заборони, обов'язковою для застосування українською пресою в Росії («дабы не было допускаемо никаких отступлений от общеприятного русского правописания»).

Відомо, що до наших днів, збереглося надто мало примірників першого і другого видання «Кобзаря». Ще за життя поета вони стали раритетними. У 1843 році Шевченко, перебуваючи в Яготині написав поему, яку вперше надрукував у журналі «Маяк» 1844 року виходить поема під назвою «Бесталанний» Т. Шевченка одночасно з першою публікацією поет готує окрему книжку «Тризна», яка вийшла у Санкт-Петербурзі 1844 року: з присвятою – Варварі Репкіній, вірному другу, що займала особливе місце у житті поета і доклала багато зусиль для поширення видання. Цей поетичний твір – один з небагатьох написаний російською мовою. У видання багато купюр, а вилучені цензурою рядки замінені крапками. В. М. Рєпніна, отримавши з дарчим написом в подарунок один примірник, відновила його за автографом самого поета. Цікаво, що перший повний текст

поєми, який відновила В. Рєпніна було надруковано у виданні «Шевченко Т. Повне зібранні творів» 1935 року.

1847 року Шевченко розпочинає роботи над новим виданням «Кобзаря». Його арештували, що зупинило роботу над виданням. Подальше заслання, яке тривало до 1858 року, і продовжувала діяти заборона друкувати твори Шевченка.

Цікаве видання творів Тараса Григоровича вийшло 1859 р. у м. Лейпціг без будь-якої цензури – «Новые стихотворения Пушкина и Шевченка». Для нас це видання цікаве тим, що в ньому надруковані нові поеми та вірші Тараса Григоровича.

Видання було підготовлене російським політичним біженцем публіцистом і письменником І. Головіним, фінансував його німецький видавець В. Гергард. Але був і третій учасник цього видавничого проєкту – Пантелеймон Куліш. Адже завдяки йому у цьому виданні були надруковані твори Т. Г. Шевченка: «Кавказ», «Холодний Яр», «Думка» («Як умру, то поховайте...»), «Розрита могила», «Думка» («За думою дума роєм вилітає...»), «І мертвим, і живим, і ненародженим... моє дружнє посланіє». Цього ж року з друкарні П. О. Куліша вийшли окремо видані твори «Наймичка», «Тополя», «Тарасова ніч», «Псалми Давидові».

Наступне 1860 року прижиттєве видання «Кобзаря» коштом П. Ф. Симиренка було видруковане у друкарні П. О. Куліша досить великим тиражем 6500 примірників. П. Симиренко, коштом якого видавалася ця книга, був відомим меценатом і цукрозаводчиком, він виділив 1100 крб на це видання, а Шевченко мав повернути йому борг книгами.

До цього видання увійшло 17 творів. Розсварившись з Мартосом, Шевченко зняв посвяту йому. На початку «Кобзаря» вміщено гарний портрет Т. Шевченка. І присвяту Марку Вовчку. Портрет до Кобзаря 1860 р. написаний М. Микешиним, літографований Гогенфендом. Це було єдине видання, що дало Шевченкові гонорар і було схвально зустрите громадськістю. «Всі Ваші стихи, – писав П. Куліш Т. Шевченкові 10 травня 1860 року, – напам'ять повітверджували і, тривайте, чи не по «Кобзареві» вже й Богу

моляться». Реакція на вихід книжки була бурхливою, сучасники писали на сторінках періодики схвальні відгуки, проголошуючи Шевченка великим поетом і Пророком. Але до цього видання цензура не пропустила такі твори, як «Заповіт», «Кавказ», «Сон», «Єретик» та інші.

Третє видання «Кобзаря» 1860 року було видруковане тиражем 6050 примірників, але 250 з них були нецензуровані. Шевченко вклеював заборонені і відкинуті цензурою рядки віршів, які надрукували на маленьких шматочках паперу.

У друкарні П. Куліша цього ж 1860 року видано кілька окремих творів з «Кобзаря», «Наймичка», «Тополя», «Тарасова ніч», «Псалми Давидові» та інші.

Так, наприклад, поема «Наймичка» була видана П. Кулішем 1857 року без імені автора. «Псалми Давидові» випущено 1860 року окремим виданням за дозволом духовної цензури. Зауважимо, що вірші, які не увійшли до «Кобзаря» 1860 р. через цензуру, друзі поета опублікували в Лейпцігу під назвою «Новые стихотворения Пушкина и Шевченка» цінне тим, що було безцензурним.

«Тарасова ніч» – перший з творів Т. Г. Шевченка, де він звернувся до історичного минулого України і його осмислення. Написано 1838 року в Петербурзі. У поемі поет викладає народне розуміння героїчної козацької вільної доби, на противагу покріпаченої сучасності поетові України. Вперше надруковано поему з присвятою П. Мартосу у «Кобзарі» 1840 року. У 1860 році поема вийшла окремим виданням, але присвяту Шевченко зняв. Назва поеми пов'язана з повстанськими подіями, які очолював Тарас Трясило. П. Куліш у листі до Шевченка від 25 липня 1846 року писав: «Самое мужественное из Ваших призведений в «Кобзаре», самое оконченное и самое народное по складу и простоте, есть «Тарасова ночь» (без пропусков)». (Мається на увазі не викреслені цензурою) [11, с. 40]. Поема у новій редакції була підготовлена поетом до нового видання творів, і він зробив ґрунтовну правку в рукописі: «Поезия Т. Шевченка. Том первый». Головне управління цензури цей рукопис не схвалило, а дозволило нове видання, але

раніше друкованих творів. Тому нова редакція не ввійшла до нового «Кобзаря» 1860 року. За текстом цього кобзаря поему видано в серії «Сільська бібліотека»: Тарасова ніч: поема Т. Шевченка. – Спб. 1860.

«Давидові псалми» – поетичний цикл Т. Шевченка у грудні 1845 року.

Біблія у житті Шевченка посідала важливе місце. Ще в дитинстві, навчившись читати, він починає опановувати Псалтир і зачитуватися псалмами, захоплюючись їх поезією. З листування поета дізнаємося, що перебуваючи в Миргороді, він зачитується Біблією, про це йдеться у листі до А. Г. і Н. Я. Родзянок від 23 жовтня 1845 року.

Відомо, що в першій половині грудня 1845 року Шевченко створив цикл переспівів із Псалтиря. На лист В. Рєпніної від 9 грудня 1845 року він написав переспів 81 псалма, а потім переписані начисто вони увійшли до рукописної збірки «Три літа». Дослідники творчості Шевченка вважають, що 149 псалмів у чистових автографах ма-ли ввійти до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року, яке через арешт Шевченка не сталося. Ця рукописна збірка «Три літа» з автографом циклу після арешту поета потрапила до III відділення, де в архіві зберігалася до 1907 року. Оцінку псалмам дали сучасники, адже їх тексти поширювалися списками. У листі до М. Костомарова (27.06.1846 р.). П. Куліш, високо оцінюючи Шевченкові псалми (а ми знаємо, що він сам працював над перекладом Біблії українською), писав: «Вы говорите, что можна писать на этом языке только мужацкие повести. Но у вас перед глазами Шевченко, который выражает на этом языке и псалмы Давыдом чувства достойные самого высшего общества» [8, с. 147].

Цикл надруковано у «Кобзарі» 1860 року під назвою «Псалми Давидові», а не «Давидові псалми». Дозвіл до друку дав цензор петербурзької духовної академії. Тут додамо, що перші Псалми Шевченко вмістив у свій «Буквар» 1861 року. Згодом у серії «Сільська бібліотека» (№ 13) псалми видано окремим виданням: «Псалми Давидові» / переложив нашому Тарас Шевченко (Сиб., 1860 рік).

«Наймичка» – твір Т.Г.Шевченка пері-

оду «Трьох літ». Уперше поему надруковано у збірнику «Записки о Южной Руси» (т.2. Спб, 1857). Автор не зазначений, бо Тарас Григорович перебував на засланні, і йому було заборонено не лише малювати і писати, а й друкувати його твори. П. Куліш, щоб обійти цензуру, у передмові до публікації зазначив, що поему знайдено випадково в альбомі панночки-хуторянки без вказівки на автора. Вдруге твір надруковано у «Кобзарі» 1860 року ще за життя поета. Рік написання твору – 1845, і ця поема належить до тих небагатьох творів Шевченка періоду «Трьох літ», що були опубліковані за його життя. З підписом Шевченка «Наймичка» була надрукована 1860 року у Петербурзі окремою брошур-кою-метеликом [16, с.29].

«Тополя» – балада Т. Г. Шевченка раннього періоду творчості, орієнтовано датується 1839 р. у Санкт-Петербурзі. Першодрук балади здійснено в «Кобзарі» 1840 року, потім твір передруковано в «Чигиринському Кобзарі й Гайдамаках» 1844 року.

Згодом, а саме 1859 року, в рукописі «Поезія Т. Шевченка, Том перший» поет створює нове редагування тексту балади, твір надруковано в «Кобзарі» 1860 р.

Ця балада була відредагована і виправлена самим Шевченком для нового видання «Кобзаря». Дослідники зауважують, що правка має послідовний і завершений характер. Тобто правка була остаточна.

За текстом «Кобзаря» 1860 року балада видається, як і попередні твори, у серії «Сільська бібліотека» (Тополя: Балада Т. Шевченка. – Спб, 1861).

Цього ж 1860 року вийшов ще один «Кобзар», який був важливою подією в літературному житті Росії, і став останнім прижиттєвим виданням «Кобзаря». Видавцем його був Микола Гербель – перший перекладач творчості Шевченка російською мовою. У 1847 році, коли Микола Гербель був на другому курсі лицею в Ніжині, він познайомився з Шевченком, і продовж усього життя залишився шанувальником його таланту. «Кобзар» Тараса Шевченка «в перекладі руських поетов» відкривається автобіографічним листом Шевченка до О. Оболонського, а в кінці книжки вміщено

біографію опублікованих на той час творів Шевченка та їх російських перекладів, яка була складена М. Гербелем. До перекладів поезій Шевченка М. Гербель залучив відомих російських поетів О. Плещеева, М. Михайлова, М. Курочкіна, М. Берга, В. Крестовського та Л. Мея і також умістив 11 своїх власних перекладів. Попри всі недоліки, яке має це видання, художню нерівноцінність зібраних у ньому перекладів, воно було одним із основних джерел знайомства російського читача з поезією українського поета протягом XIX–XX століть.

Ще цікаве це видання першою біографічною довідкою про Шевченка, написаною до О.Оболонського – редактора петербурзького журналу «Народное чтение». Т. Г. Шевченко почав писати автобіографію на його пропозицію, але не дописав її, по-боючись цензурних вимог. Він звернувся до П. Куліша з проханням написати варіант його біографії, прийнятний для цензури. П. Куліш і справді дописав його автобіографію та, узгодивши її з Шевченком, надав їй форму листа. Таким чином, його вміщено у виданні під назвою «Письмо Т. Г. Шевченка к редактору «Народного чтения»». Його надруковано в книзі 2 цього журналу 1860 р. Додамо, що до цієї публікації в пресі не було жодних бібліографічних матеріалів про Т.Г. Шевченка, тому «Письмо», як зауважує шевченкознавець В. Шубравський, викликало великий інтерес у читачів. У різному вигляді – скорочено чи повністю.

Ці матеріали передруковували в інших виданнях. «Письмо» стало історичним документом, де висвітлювалися не лише епізоди з біографії Т.Шевченка, а й ситуація в громадсько-політичному житті Росії середини XIXст. Також «Письмо» порушило актуальні питання громадського, соціально-політичного, морально-етичного життя суспільства того часу. Значення того автобіографічного «Письма» як документа тієї епохи великої історико-літературної ваги важко переоцінити. Зауважимо, що «Письмо» спонукало до написання спогадів про Шевченка, до створення його біографії, до збирання і публікації матеріалів про нього і його творчість.

М. Гербель після смерті Т.Шевченка у доповненому і доопрацьованому вигляді перевидав цей «Кобзар» у 1869 та 1879 роках. «Кобзарь» за редакцією М. Гербеля – останнє прижиттєве видання поета.

Надзвичайно цінним виданням був «Букварь южнорусский» 1861 року (далі – «Буквар»). Саме «Буквар» – останнє прижиттєве видання Т. Г. Шевченка. Термін «буквар» увів у староукраїнську мову на початку XVII ст. Мелетій Смотрицький. Тарас Григорович замислив створити серію навчальних посібників з різних галузей знань і видати їх для недільних шкіл власним коштом. Першим таким навчальним посібником і був «Буквар» для навчання і дітей, і дорослих українців різною мовою. Книжка вийшла великим накладом (10 000 примірників) коштом автора. Про це зазначено в листі від 4 січня 1861 року до М. Чалого: «Думка есть за «Букварем» напечатать лічбу (арифметику) – і ціни, і величини такої ж як і «Букварь». За лічбою – етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може вбгаю в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося» [15, с.220].

«Буквар» проходив подвійну цензуру – друковану і світську. Вийшла книжка на початку січня 1861 р., і Шевченко сам розсилає її своїм приятелям, друзям і дає настанови М. Чалому, Ф. Ткаченку щодо поширення свого «Букваря» в недільних школах. Гроші за книжки просить покласти до каси недільних шкіл. Зауважимо, що уривки з «Псалмів Давидових», перекладені поетом, пропонувались як обов'язкові релігійні тексти. Цей «Буквар» зробив свій внесок до вітчизняної педагогіки.

До його складу входить: азбука друкованих та рукописних літер, традиційні тексти для читання по складах, поетичні переспіви окремих «Псалмів Давидових», п'ять щоденних молитов, цифри і таблицю множення до 100. Друга частина книжки містить думи про Олексія Поповича, про Марусю Богословку і 13 народних прислів'їв. Це було оригінальне і новаторське видання, яке дуже різнилось своєю спрямованістю від теологічних букварів (Гатцука, Шейковського та інших). Бо у Шевченка зміст посібника заохочував не до тупого зубріння і заучування

незрозумілих слів, а до осмислення прочитаного, свідомого читання і навчання. Буквар мав сприяти свідомому навчанню і формуванню світогляду освічених Українців. Цей посібник був надісланий в Україну до недільних шкіл Києва, Полтави, Чернігова, Черкас, Житомира, Харкова та інших міст. Проте згодом його Головгим управлінням цензури заборонили і відхилили як навчальний посібник.

Окремо, на нашу думку, потрібно подати інформацію «про так званий кишеньковий: Кобзар». Його 1848 року у Женеві видав Ф.Вовк із своїм Переднім словом. «Сей маленький «Кобзарик» зробив свого часу велику сенсацію в Гамешні і, певно, тисячами примірників був перевезений до Росії, бо його, за словами І.Франка, можна було сховати в кишені камізьельки» [13, с. 263].

1876 р. видано Емський указ, який заборонив не лише друкувати, а й ввозити до України книжки українською мовою. Було вигадано, як через кордони провозити тираж «Кобзаря»: Його виготовлено за розміром дуже популярного цигаркового паперу Awadi і разом з ним упаковано в пачки.

Кошти на друкування від Старої громади передали до Женеві і 10 березня 1878 року вийшов «Кобзарик» Awadi – кишеньковий Кобзар Т Шевченка. Права на друк творів творів викупили в родичів Тараса Григоровича, а готували до друку друкарні М. Драгоманова у Женеві – Федір Вовк, - відомий етнограф та публіцист – Антін Михацький. Під виданням вони підписалися як «Сірко» і «Кузьма».

Список використаних джерел:

1. Анісов В., Середа Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. 2-ге вид., доп. Київ : Дніпро, 1976. 392 с.
2. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 181 с.
3. Бовсунівська Т. Поетика Тараса Шевченка. Вибрані статті. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
4. Гребінка Є. П. Твори у 3-х томах: Т. 3. Повісті, оповідання, нариси, статті, рецензії, листи / ред. Б.А.Деркач; упоряд.

Початковий тираж видання 1000 примірників, тут уміщено 19 творів поета без російської цензури та купюр. «Сей мініатюрний «Кобзарик» зробив свого часу велику сенсацію в Гамочині і тисячами примірників був перевезений до Росії, – писав І. Франко» [13, с. 259].

Висновки (Conclusions). Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка – неоціненний скарб. Вони зберігають живу поетову думку, гаряче серце і найкращі духовні сили. У його слові ожили мрії, сподівання українців. Поет став частиною нашої національної ідентичності. Саме тому у світі налічують 1384 пам'ятники Великому Кобзареві, з них 1256 – в Україні.

Книжка «Кобзар» формувалась упродовж десятиліть. Усього за життя Шевченко створив 235 поетичних творів: поезії, поеми та балади, які й увійшли згодом до «Кобзаря», який ми знаємо сьогодні.

«Кобзар» перевидано понад 8 млн разів, 100 мовами. Переклад здійснено есперанто, японською, корейською, арабською та іншими. Найбільше перекладів польською, англійською, російською. Роль Тараса Григоровича Шевченка у формуванні української нації неоціненна, і свідчення цьому безсмертна історія його поезії «Кобзаря», що став священною книгою українців.

У своїй «Присвяті» І. Франко напише: «Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що були із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і все розквітаючу радість, яку в мільйоні людських сердець все наново збуджуватимуть його твори» [13, с. 255].

І.О.Лучник, А.М.Полотай. Київ : Наукова думка, 1981. 394 с.

5. Єфремов С. Шевченковознавчі студії. Київ : Україна, 2008. 368 с.

6. Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 5-те вид. Київ : Видавничий дім «Комора», 2017. 304 с

7. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. 2-е вид. Київ : Обереги, 2004. 480 с.

8. Івакін Ю. О. «Псалми Давидові». Шевченківський словник. Том другий. Київ, 1977. 147 с.

9. Івченко В. Творив, боровся і

любив Т. Г. Шевченко // Науковий світ. 2005. № 3. С. 6–7

10. Кирилюк Є. Тарас Шевченко: Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1979. 266 с.

11. Листи до Тараса Шевченка. Київ, 1993. 384 с.

12. Спогади про Тараса Шевченка / Бородін В. С., Павлюк М. М., Боронь О. В., Смілянська В. Л. Київ : Дніпро, 2010. 608 с.

13. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. : Т. 39. Літературно-критичні праці (1913-1914) / редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1983. 702 с.

14. Шевченко Тарас: Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / за ред. Є. П. Кирилюка. Київ : Вища школа, 1982. 432 с.

15. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Т. 6. Листи до різних осіб 1859–1861. Київ, 2003. С. 179–229.

16. Шевченко Т. Наймишка : поема. Петербург: В друк. П. А. Куліша, 1860. 29 с.

References:

1. Anisov, V., Sereda Ye. (1976). Litopys zhyttia i tvorchosti T. H. Shevchenka [Chronicle of the life and work of T. G. Shevchenko]. – 2-ге vyd., dop. Kyiv : Dnipro, 1976. – 392 s. [in Ukrainian].

2. Barabash, Yu. (2004). Taras Shevchenko : imperativ Ukrainy. Istorio- y natsiosofska paradyhma. [Taras Shevchenko: Ukraine's imperative. Historical and sociological paradigm.]. Kyiv : Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". – 181 s. [in Ukrainian].

3. Bovsuniv's'ka, T. (2017). Poetyka Tarasa Shevchenka. [Poetics by Taras Shevchenko]. Selected articles. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 224 s. [in Ukrainian].

4. Hrebinka, Ye. P. (1981). Tvory u 3-kh tomakh: T. 3. Povisti, opovidannia, narysy, statti, retsenzii, lysty [Works in 3 volumes: T. 3. Stories, short stories, essays, articles, reviews, letters]. Kyiv: Naukova dumka, 394 s. [in Ukrainian].

5. Iefremov, S. (2008). Shevchenkovo-znavchi studii [Shevchenko studios]. Kyiv: Ukraina, 368 s. [in Ukrainian].

6. Zabuzhko, Oksana (2017). Shevchenko mif Ukrainy. Sproba filosofskoho analizu. [Shevchenko's myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis]. Kyiv: Komora Publishing House, 304 s. [in Ukrainian].

7. Zaitsev, P. (2004). Zhyttia Tarasa Shevchenka. 2-е vyd. [Life of Taras Shevchenko]. Kyiv : Oberehy, 480 s. [in Ukrainian].

8. Ivakin, Yu. O. (1977). «Psalmy Davydovi» // Shevchenkovskiy slovnyk. Tom druhyi. [The Psalms of David] Kyiv, s. 147. [in Ukrainian].

9. Ivchenko, V. (2005). Tvoryv, borovsia i liubyv T. H. Shevchenko // Naukovyi svit. [Created, fought and loved T. G. Shevchenko] – № 3. – S. 6–7 [in Ukrainian].

10. Kyryliuk, Ye. (1979). Taras Shevchenko: Zhyttia i tvorchist. [Taras Shevchenko: Life and creativity]. Kyiv : Dnipro, – 266 s. [in Ukrainian].

11. Lysty do Tarasa Shevchenka. (1993). [Letters by Taras Shevchenko]. Kyiv: 1993 , 384 s. [in Ukrainian].

12. Spohady pro Tarasa Shevchenka (2010). Borodin V. S., Pavliuk M. M., Boron O. V., Smilianska V. L. [Memoirs of Taras Shevchenko]. Kyiv : Dnipro, 2010. 608 s. [in Ukrainian].

13. Franko, I. Ia. (1983). Zibrannia tvoriv: u 50 t: T. 39. Literaturno-krytychni pratsi (1913-1914) [Collection of works: in 50 volumes: T. 39. Literary and critical works (1913-1914)]. Kyiv : Naukova dumka, 702 s. [in Ukrainian].

14. Shevchenko, Taras (1982). Dokumenty ta materialy do biohrafii. 1814–1861 / za red. Ye. P. Kyryliuka. [Taras Shevchenko: Documents and materials for the biography. 1814–1861]. Kyiv : Vyscha shkola, 432 s. [in Ukrainian].

15. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv: U 6 t. – T. 6. Lysty do riznykh osib 1859-1861 [Collection of works: In 6 volumes – Volume 6. Letters to various persons 1859–1861.]. Kyiv : Ukraina. 179-229 s. [in Ukrainian].

16. Shevchenko, T. (1860). Naimychka : poema. [Mercenary] Peterburh: V dрук. P. A. Kulisha. 29 s. [in Ukrainian].

Анотація. Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка безцінні реліквії нашої літератури та культури які є автентичними списками його творів, з власноручними правками. Багато досліджень та коментарів творчості українського поета, але лише невеликій кількості фахівців відома історія укладання «Кобзаря» 1840р., «Кобзаря» 1860р.

Цікава історія виходу в світ «Чигиринського Кобзаря» та поеми «Гайдамаки» 1847 р. Осібно виділяється серед прижиттєвих видань «Букварь южнорусскій», адже це навчальний посібник і для дорослих, і для дітей, щоб вивчати рідну українську мову. Ця книжка укладена Шевченком для недільних шкіл і видана його коштом 1861 року, дуже великим тиражем – 10 000 примірників.

Цікаве прижиттєве видання «Кобзаря» 1860 року, під редакцією М. Гербеля, в перекладі російських поетів: Мая, Михайлова, Плещеева, Гербеля, Курочкина. Це було одне з основних джерел знайомства російського читача з поезією Т.Г. Шевченка впродовж XIX-XX ст.

Історія кишенькового «Кобзарика», що перевозився в Україну нелегально, після Емського указу 1876, розкриває справжнє становище українського слова в Російській імперії. Ця маленька книжечка переправлялась схована у цигарковому папері Awadі розміром 85х55 мм. з Женеві. Хоча це не прижиттєве видання, але воно вийшло без російської цензури.

На сьогодні «Кобзар» перевидавався понад 8 млн. разів і був перекладений 100 мовами світу. Шевченко Т. Г. став мірилом української ідентичності та самобутності.

Ключові слова: «Кобзар», «Букварь южнорусскій», «Кобзарик Awadі», ярижка, кулішівка.

**THEORY AND METHODS OF TEACHING.
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ**

УДК : 316.77

[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.011](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.011)

The Structure of Cross-Cultural Competence and Levels of its Formation

Структура крос-культурної компетентності та рівні її сформованості

Svitlana YASHNYK, Doctor of Education, Associative Professor,
professor of the Psychology Department

Світлана ЯШНИК, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології

E-mail: iashnyks@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2689-3954>

Olena TURITSYNA, assistant of the Romance and Germanic Languages
and Translation Department,

Олена ТУРІЦИНА, асистент кафедри романо-германських мов і перекладу

E-mail: lena.turitsina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7775-9750>

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. Introduction. *The factors responsible for effective interactions between the representatives of different cultures have been investigated by numerous researchers. Such interest is caused by growing tendency for globalization as it means increasing in the number of contacts in many spheres such as international politics, business, trade, education and many others. Therefore, those who are involved in international communications due to their profession have to possess certain abilities and obtain essential knowledge, which help them to develop specific skills for successful communication. To analyze and structuralize these abilities, knowledge and skills is the purpose of the present research.*

Methods. *To achieve the goal, the differences in theoretical definitions and conceptualizations of cross-cultural competence structure were analyzed. The generalization of its components was considered, and the conclusions were made about the interaction of these components, and how they influence and impact behavior, action, and outcomes.*

Research results and their discussion. *A preliminary conceptual model of cross-cultural competence consisting of nine elements was offered. In different sources, similar structures were denominated with different terminologies. However, based on the numerous studies, it became possible to create a cross-cultural competence structure, which shows the correlation of cognitive knowledge, abilities, attitudes, traits, performing and behavioral skills while communicating cross-culturally. Cultural experience and foreign language knowledge also contribute to cross-cultural efficiency, which level can be measured. The measurement results are divided into external and internal. External outcomes include behavioral outcomes and outcomes of adapting to a cross-cultural environment, participating in it, and demonstrating appropriate behavior.*

Key words: *culture. competence, skills, attitudes, abilities, effectiveness, interaction.*

Introduction. Cross-cultural competence is commonly measured according to three aspects:

- cognitive, which includes knowledge about other cultures, attitude toward them, lack of prejudice, tolerance, flexibility, and critical thinking;

- emotional, connected with empathy and emotional control;

- behavioral, which means effective interactions.

This is due to the fact that the most commonly used definition of cultural competencies refers directly to the three-dimensional model: knowledge—providing culturally specific information; skills—covering strategies; attitudes—cultural empathy, openness, curiosity, tolerance, flexibility, lack of prejudice, awareness of a different system of values and its limitations, norms and behavioral patterns [4].

Literature Review. A large diversity of

factors, which influence an individual's level of cross-cultural competence, have been researched by many scientists. These factors were investigated by such researchers as Abbe, Caligiuri, Tarique, Deardorff, Gabrenya, Hannigan, Harrison, Johnson, Shaffer et al., van Der Zee and many other. They conceptualized the cultural competence structure differently, as some researchers focused only on the individual-level factors (Abbe, Deardorff, Johnson, et al.), while others included non-individual situational and external factors (Gabrenya).

Knowledge, abilities, and skills such as knowledge of the dominant and other cultures, cultural dimensions and differences as well as behavioral skills are commonly used to define the structure of cross-cultural competence. However, researchers often conceptualize the elements differently.

Personality traits and attitudes are also frequently quoted in the literature (Black, Caligiuri, Van der Zee). The following are commonly mentioned: open-mindedness, ethnocentrism, sociability, emotional stability, self-confidence, empathy, and tolerance for ambiguity. Some of them are stable personality traits, while others, such as ethnocentrism and empathy, are attitudes (Shaffer).

Methods. To achieve the stated goal, the following research methods were used: literature analysis, analysis and synthesis of conceptual definitions, generalization method for formulating research conclusions.

Results of the research and their discussion. A preliminary conceptual model of cross-cultural competence was proposed to measure it by Thornton, Ross and Cooper in 2008. Nine factors were proposed based on the integration of the data within the literature reviews.

Self-efficacy, which relates to a person's perception of their ability to reach a particular goal [2].

Ethnocultural empathy entails the ability to understand another's emotions as well as the cognitive ability to take on the perspective of another person [23].

Open-mindedness, which represents an individual's extent of interest in learning about and gaining new experiences, including cross-cultural experiences [2].

Willingness to engage. This construct represents an individual's willingness or

persistence to stay engaged in making sense of unfamiliar social situations in dissimilar cultures [9].

Cognitive flexibility is the ability to be flexible in one's approach in order to allow an individual to solve a range of problems in complex and dynamic situations [12].

Self-monitoring, which involves the observation and adjustment of one's own behavior to the situation in culturally appropriate ways [2].

Emotional self-regulation, which is similar to self-control and refers to the ability to regulate one's emotions effectively so that they do not interfere with one's performance [9].

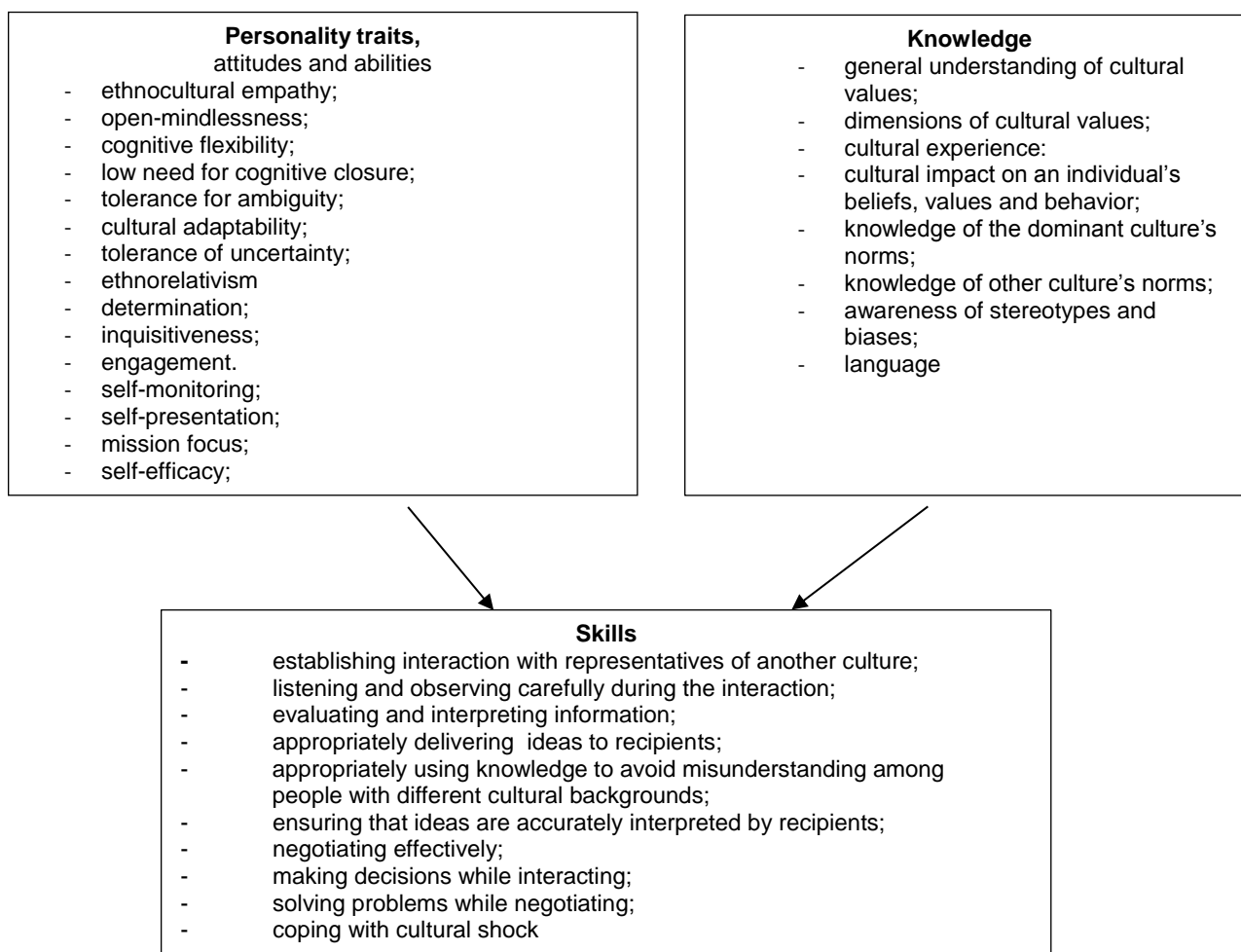
Low need for cognitive closure, which is defined as the extent to which a person, faced with a decision or judgment, desires any answer rather than exist in a state of confusion and ambiguity [24].

Tolerance for ambiguity, which is an ability to avoid or reduce dichotomous thinking, authoritarianism, and ethnocentrism [1].

Presumably, there is still disagreement on the categorization, denomination, and proposed correlation among cross-cultural competence components. It is common to see similar structures denominated with different terminologies. Quite often, different names have been used by researchers to refer to similar cross-cultural competence components. However, based on the numerous above-mentioned studies, it is possible to create a correlated cross-cultural competence structure, which shows that abilities supporting by cognitive knowledge lead to the formation of performing and behavioural skills while communicating cross-culturally, as it is shown in *figure 1*.

The cross-cultural competence is validated and measured to provide meaningful information to professionals responsible for selecting personnel in the sphere of international relations. These measurements help to understand who will benefit from training and intercultural experiences and who are more likely to be successful performing assignments cross-culturally. In addition, the measure may be useful for those who want to develop their proficiency in managing challenges in cultural diverse contexts. Also, they provide feedback and recommendations for individuals to improve their cross-cultural competence.

Fig. 1.

So that, numerous measure scales and questionnaires were developed to define the formation level of each component as well as the impact of the abilities, attitudes and knowledge on the performing and behavioural skills.

The ethnocultural empathy scale [23] was developed to assess the four hypothesized dimensions of ethnocultural empathy: empathic feeling and expression; empathic perspective taking; acceptance of cultural differences; and empathic awareness. The level of empathy is considered to evaluate personnel ratings in the field of international relations on leadership, decisiveness, initiative, problem-solving, and stress tolerance and defines the level of individuals' ability to negotiate effectively and consciously.

Open-mindedness is defined as having an open and unbiased attitude towards members of a group with other cultural norms and values. Open-mindedness is the

readiness or preparedness to engage in and with the situation and the other person, and the willingness to question or have questioned own action patterns and familiar viewpoints. It influences the skills to listen and interpret the ideas, avoiding misunderstanding as well as the skill to express ideas regarding the recipient's attitude. Cognitive flexibility involves being open to learning from one's mistakes and then adjusting one's behavior accordingly [22]. It enables individuals to adapt to changing circumstances, to choose the best strategy of interaction, to adjust the behavior to changing demands. It is highly supported by the level of knowledge and influences the skill to negotiate effectively.

The low need for cognitive closure is the ability to find immediate answers and solutions, to accept new information that conflicts with a person's previous opinions. Research on the need for closure is limited, but allows making a conclusion that those

with the high need for closure are more likely to depend on stereotypes, while those with the low need are more successful in building relations with people from different backgrounds.

Tolerance for ambiguity is a very similar construct to cognitive closure. The behavioral rating of tolerance for ambiguity is significantly correlated with self-reported culture shock. Because cross-cultural interactions are ambiguous by their very nature, the ability to tolerate it may be extremely important for the ability to avoid cultural shock or to interact successfully despite it.

The cross-cultural adaptability scale measures the level of adaptation to other cultures. The four dimensions it measures are: emotional resistance; flexibility and openness; perceptual acuity; and personal autonomy. It includes understanding the point of view of people from a different culture and different methods of problem-solving, the ability to get used to living in a different culture, respect for others' norms, curiosity and willingness to learn about different cultures, so supported by general and specific knowledge, it helps develop communication skills.

Tolerance of uncertainty relates to an individual's readiness for changing plans at the last minute, unpredictable and uncertain situations, disorganized life and speech.

Ethnorelativism states that no one culture it is superior to another and recognizes differences between cultures as those that should be respected and so that helps to use the knowledge about their peculiarities in order to establish beneficial relation.

Inquisitiveness, or motivation is defined as the desire to engage in cultural interactions for the purpose of understanding and learning about other cultures [2]. So, it is possible to describe it as the capability to pay attention and to learn about cultural differences and to function in such situations. Empirical studies on inquisitiveness in the context of cross-cultural competence are relatively rare, but some relevant findings exist [7]. They found that inquisitiveness was viewed as one of the major capabilities of effective global leaders in their three-year research among more than 130 executives in 50 companies located in Europe, North America and Asia [12].

Emotional stability helps to find flexible solutions to difficult issues which they may face in the new environment. Therefore, emotional stability is a critical ability to an individual's cross-cultural competence and impacts cultural effectiveness. Emotional stability reflects an individual's capacity and capability to control and manage their emotions in challenging situations. Those who are more emotionally resilient are more likely to manage the challenges of the host environment[6].

Orientation in the present is connected with paying attention to the present situation and being more aware of context and less controlled by the experience and previous mindsets [15]. Home cultures influence the formation of people's worldviews and behavioral patterns. They then may feel more frustrated and dissatisfied with the new cultural circumstances, and therefore perform worse while interacting cross-culturally

Self-presentation describes an individual's ability to maintain a friendly attitude when they feel uncomfortable or dissatisfied in the environment, and is extremely important for negotiating in challenging situations.

Determination relates to concentration skills, avoiding uncertainty, being decisive, so it helps to form and develop the skills to cope with unexpected problem and to make decisions.

Mission focus also relates to the ability to find several solutions when coping with a problem, understands what is important to others, and is important in the situations which require cooperation and understanding.

Willingness to engage is defined as one's tendency to actively seek out and explore unfamiliar situations, including cross-cultural situations [9]. As cross-cultural competence is the ability to interact effectively with those from other cultures, willingness to engage seems to be essential for interpreting and expressing ideas.

Self-efficacy refers to a person's perception of his/her ability to reach a particular goal. Therefore, it is important in motivating oneself to persevere in the face of challenging situations.

Emotional self-regulation shows that those who are able to self-regulate are expected to perform better because they are not distracted by negative emotions. This

ability is related to the choice of coping strategies.

As it was mentioned above, different questionnaires were developed to assess the personality traits and abilities an individual may possess. Questions to the candidates for self-evaluation were proposed by numerous scientists at the end of the twentieth century and are commonly used in more recent works.

There are questionnaires which require only *yes/no* answers and are divided into direct and reverse-scored. Here we give an example of ethnocultural empathy survey:

- When dealing with people of a different ethnicity or culture, understanding their viewpoint is a top priority for me.

- It is easy for me to understand what it would feel like to be a person from a different culture.

- I feel offended when I hear people make jokes about or use slang words to describe people from other ethnic backgrounds or cultures.

- I rarely think about the impact of an ethnic joke on people who are targeted. (reverse-scored)

- I feel sorry for people of other ethnicities or cultures if I think they are being taken advantage of.

- I share the anger of those who face injustice because of ethnic or cultural differences.

- It is difficult for me to put myself in the shoes of someone from another culture. (reverse-scored)

- When making a group decision, I think that considering each person's perspective is more important than making a decision that's completely fair and impartial [23];[5].

The same type of questionnaire was developed to evaluate self-efficacy:

- I am confident that I will be able to socialize with people from different cultures.

- I am unsure of my abilities to deal with the local population if placed in a different culture. (reverse-scored)

- I am sure I would be able to handle all of the stresses of adjusting to a culture that is new to me.

- Having to live in a culture that is drastically different from my own would be a problem for me. (reverse-scored)

- I am confident that I can get used to the unusual conditions of living in another

culture.

- I am uncertain how much I would be able to influence the local population of another culture. (reverse-scored)

- I expect I would get along very well with people from other cultures.

- I am confident of my ability to communicate well with all kinds of people from all kinds of ethnic and cultural backgrounds.

- I can always manage to solve difficult problems if I try hard enough.

- It is easy for me to stick to my aims and accomplish my goals [2];[18].

It should be mentioned that all the abilities may be estimated due to the similar questionnaires developed in recent decades.

There is another type of a questionnaire where for each statement candidates have to indicate the level of agreement with it, from 1 being that they *strongly disagree* with the statement, to 6 being that they *strongly agree* with the statement. They are usually more general and define the overall level of cross-cultural competence:

- When dealing with people of a different ethnicity or culture, understanding their viewpoint is a top priority for me.

- I am confident that I can get used to the unusual conditions of living in another culture.

- A job is often successful because you understand the people you are working with well.

- I feel impatient when communicating with people of different ethnicities or cultures, regardless of how well they can communicate.

- I would enjoy interacting with people from different cultures.

- People have different methods that can be equally successful in solving a problem.

- When thinking about a problem, I consider as many different opinions on the issue as possible.

- When considering most conflict situations, I can usually see how both sides could be right.

- I am sure I would be able to handle all of the stresses of adjusting to a culture that is new to me.

- I could change my verbal behavior (e.g., accent, tone) if a cross-cultural interaction [20].

While most personality traits are more or less stable, attitudes and abilities may be developed, acquired and trained, and being supported by cross-cultural knowledge, and experience, form the skills which are essential for cross-cultural communication.

Culture knowledge was proposed as a precondition of cross-cultural communication and its effective outcome [21]. It includes culture-general knowledge, culture-specific knowledge, and additionally some researchers recommended knowledge of interaction rules as a third type of cultural knowledge [8].

Cultural knowledge is an important resource to understand new cultural situations and to communicate in them. Without cultural knowledge cultural shock will be more distressing.

Culture-general knowledge involves the understanding of cultural values and dimensions in general meaning, cultural roles and their impact on an individual's beliefs, opinions, expectations, values and behaviors. Culture-specific knowledge can be divided into knowledge of one's own culture and knowledge of the host's culture.

Knowledge also may be divided into popular knowledge, scientific knowledge and beliefs. The popular knowledge is shared by the members of the same group and consists of everyday experience of its people. Beliefs based on explanations and interpretations of phenomena, and sometimes include superstition and ignorance made by the group members. Even though the beliefs cannot be proved scientifically, they play an important part in societies. Scientific knowledge is defined as a combination of the explanations and interpretations which can be verified. It consists of a set of rules governing the behavior of the members of the society which are required in specific situations; all of them are learned in the processes of socialization and enculturation. Even if there is no clear information regarding the institutionalization of these rules, their compliance is obligatory [16].

Also, it may be mentioned that knowledge of the communicative and interactive rules in another culture is procedural knowledge. Such procedural knowledge may be equally important in achieving cultural effectiveness.

Cross culture experiences, has been

suggested to be an important component of cross cultural competence [1]; [3]; [7]. It may be gained by different ways such as living abroad, working abroad, studying abroad, travelling abroad, family diversity, culture-related training, and personal contact or relationships with people of different cultural backgrounds [3].

Exposure to more than one culture may also raise people's awareness of the potential benefits of cross-culturalism. Having experience of interacting cross-culturally is likely to make individuals more tolerant of ambiguity, more flexible and adaptable. In addition, individuals who experienced greater cultural dissimilarity showed less ethnocentrism [19].

Cultural knowledge is the foundation of cultural-awareness. By knowing their own culture, people understand the strength and weaknesses of it culture and maintain awareness that their home cultural values and norms may lead to some stereotypes and bias. So, the knowledge and awareness of the host culture helps to avoid stereotypes in interaction with its representatives.

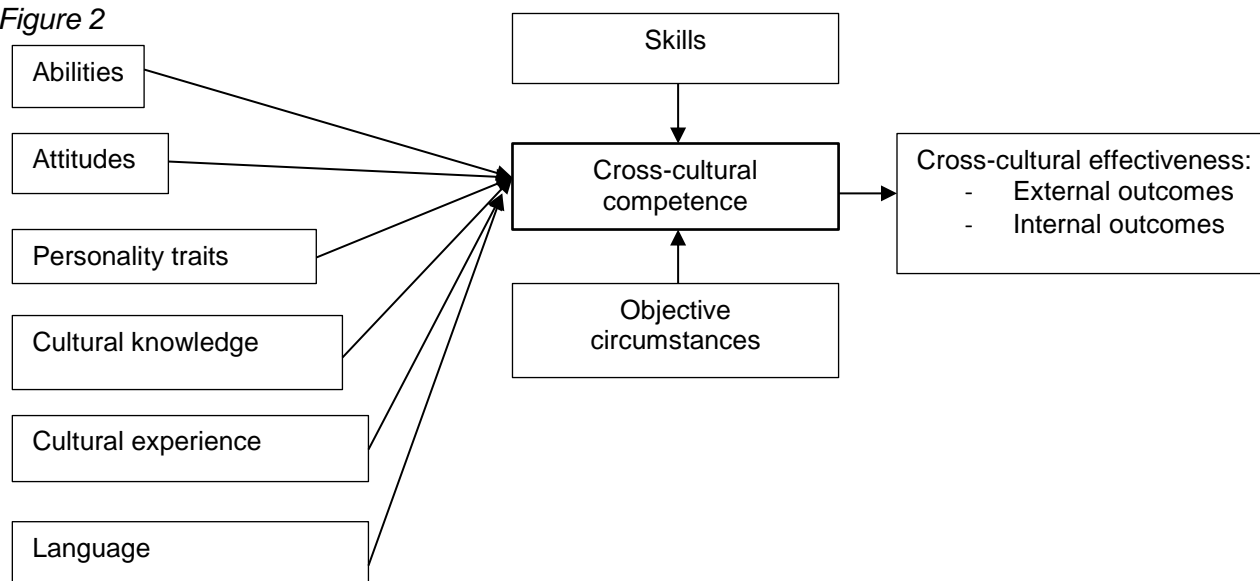
Although language skills are not often mentioned by researchers, they are an important factor which directly influences individuals' cross cultural competence. Speaking the same language makes communication less effortful. The competent use of the host country language is essential to cultural adaptation. Human Resources professionals often put the priority to the candidates with a high level of the foreign language. However, only a few cultural researchers mention it [1]; [10]. It is probably due to the fact that foreign language competence is often taken for granted in cross cultural communication as the dominance of English as the universal language is undoubtful. However, knowledge the language of the host country demonstrates high level of adaptability, engagement and empathy.

As it is seemed from the *figure 2*, above mentioned knowledge, skills, abilities, attitudes and personal qualities lead to cross cultural effectiveness or effective functioning in culturally diverse environment. Its level can be measured. The measurement results are divided into external and internal. External outcomes include behavioral outcomes and outcomes of adapting to an cross-cultural

environment, participating in it, and demonstrating appropriate behavior. These results are an assessment of performance of one's duties and level of productivity during cross-cultural interaction [14]. Internal

outcomes are primarily related to how comfortable an individual feels in intercultural interaction. Also, objective circumstances may influence the cross-cultural effectiveness to some extent.

Figure 2

Conclusions and future perspectives. As the issue of cross-cultural competence is of a great importance, more theoretical and empirical studies are in need to explore significant external factors which influence its components and cross cultural effectiveness. Also, more attention should be paid to the evaluation of cross cultural effectiveness in terms of individual's performance, behaviors and psychological

well-being. Studies are also needed to track the effect cross-cultural competence on individuals' accomplishments, achievements and mental state in culturally diverse environments. With continued efforts in the sphere of research, it is possible to better understand the structure allowing international organizations to select and train employees for global success.

References

1. Abbe, A., Gulick, L. M., & Herman, J. L. (2007). Cross-cultural competence in Army leaders: A conceptual and empirical foundation. Arlington, VA: US Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.
2. Ang, S., Dyne, L. Van, Koh, C., Ng, K.-Y., Templer, J. K., Tay, C., & Chandrasekar, N. A. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation, and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3, 335–371. <https://doi.org/10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x>
3. Aririguzoh, S. (2022). Communication competencies, culture and SDGs: effective processes to cross-cultural communication.

Humanit Soc Sci Commun 9, 96 <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01109-4>

4. Arredondo P, Toporek R, Brown S, Jones J, Locke DC, Sanchez J, et al. (1996). Operationalization of the Multicultural Counseling Competencies. *J Multicult Couns Devel.* 24(1), 42–78.

5. Barzykowski, Krystian & Majda, Anna & Przyłęcki, Paweł & Szkup, Małgorzata. (2019). The Cross-Cultural Competence Inventory: Validity and psychometric properties of the Polish adaptation. *PLoS ONE.* 14. 10.1371/journal.pone.0212730.

6. Bird, A., Mendenhall, M., Stevens, M. J., & Oddou, G. (2010). Defining the content

7. Black, J. S. & Gregersen, H., 1999. The right way to manage expats. *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/1999/03/the-right-way-to-manage-expats>

8. Dearsdorff, D. K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266.
9. Earley, P. C., & Ang, S. (2003). *Cultural intelligence: Individual interactions across cultures*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
10. Fantini, A. E. (1995). Language, culture and world view: Exploring the nexus. *International Journal of Intercultural Relations*, 19, 143-153.
11. Gabrenya Jr, W. K., Moukarzel, R. G., Pomerance, M. H., Griffith, H., & Deaton, J. (2011). A validation study of the Defense Language Office Framework for Cross-cultural Competence. Technical report, Defense Equal Opportunity Management Institute
12. Gompert, D. C., Lachow, I., & Perkins, J. (2005). *Battle wise: Gaining advantage in networked warfare*. Washington, DC: National Defense University, Center for Technology and National Security Policy. domain of intercultural competence for global leaders. *Journal of Managerial Psychology*, 25(8), 810-828. doi:10.1108/02683941011089107
13. Hannigan, T. P. (1990). Traits, attitudes, and skills that are related to intercultural effectiveness and their implications for cross-cultural training: A review of the literature. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 89-111.
14. Harrison, J. K., Chadwick, M. & Scales, M. (1996). The relationship between cross-cultural adjustment and the personality variables of self-efficacy and self-monitoring. *International Journal of Intercultural Relations* 20, 167–185.
15. Raj Aggarwal & Yinglu Wu (2021) Cross-Cultural Competence Development for Business Students, *Journal of Teaching in International Business*, 32:2, 103-108, DOI: 10.1080/08975930.2021.1987021
16. Ren-Zhong Peng, Chongguang Zhu, Wei-Ping Wu.(2020). Visualizing the knowledge domain of intercultural competence research: A bibliometric analysis. *International Journal of Intercultural Relations*, 74, 58-68.
17. Shaffer, M. A., Harrison, D. A., Gregersen, H., Black, J. S., & Ferzandi, L. A. (2006). You can take it with you: individual differences and expatriate effectiveness. *Journal of Applied psychology*, 91(1), 109. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.1.109>
18. Sorrel. M.A. , García L.F., Aluja A., Rolland J.P., Rossier J., Roskam, J.P., Abad F.J . (2021). Cross-Cultural Measurement Invariance in the Personality Inventory for DSM-5, *Psychiatry Research*, 304.
19. Tarique, I. & Weisbord, E. (2013). Antecedents of dynamic cross-cultural competence in adult third culture kids (ATCKs). *Journal of Global Mobility: The Home of Expatriate Management Research*, 1(2), 139–160. <https://doi.org/10.1108/JGM-12-2012-0021>
20. Thornson, C. A., & Ross, K. G. (2010, March). Interim construct validation report for the DLO Research Initiative. (Technical report prepared for the Defense Equal Opportunity Management Institute [DEOMI], Patrick AFB, FL). Orlando, FL: Cognitive Performance Group.
21. Ting-Toomey, S., & Kurogi, A. (1998). Facework competence in intercultural conflict: An updated face-negotiation theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 22, 187-225.
22. Van der Zee, K. I., & van Oudenhoven, J. P. (2001). The Multicultural Personality Questionnaire: Reliability and validity of self and other ratings of multicultural effectiveness. *Journal of Research in Personality*, 35, 278-288.
23. Wang, Y. W., Davidson, M. F., Yakushko, O. F., Savoy, H. B., Tun, J. A., & Bleiern, J. K. (2003). The Scale of Ethnocultural Empathy: Development, validation, and reliability. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 221–234.
24. Webster, D. M., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049–1062.

Анотація. Вступ. Фактори, що відповідають за ефективну взаємодію між представниками різних культур, вивчали численні дослідники протягом останніх десятиліть. Такий інтерес викликаний зростаючою тенденцією до глобалізації, оскільки це означає збільшення кількості контактів у багатьох сферах, таких як міжнародна політика, бізнес, торгівля, освіта та багато інших. Тому ті, хто задіяні у міжнародних комунікаціях за своєю професією, повинні мати певні здібності та володіти необхідними знаннями, які допоможуть їм розвинути специфічні навички для успішного спілкування. Діагностика крос-культурної компетентності особистості надає важливу інформацію професіоналам, відповідальним за підбір персоналу у сфері міжнародних відносин. Проаналізувати та структурувати ці вміння, знання та навички є метою даного дослідження.

Методи. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано відмінності в теоретичних визначеннях та концептуалізації структури міжкультурної компетентності. Розглянуто узагальнення його компонентів і зроблено висновки про взаємодію цих компонентів та як вони впливають на поведінку особистості, дії та результати.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналізовано концептуальну модель міжкультурної компетентності, що складається з дев'яти елементів. У різних джерелах подібні конструкції позначалися різними термінами. Однак на основі численних досліджень стало можливим створити структуру міжкультурної компетентності, яка показує співвідношення когнітивних знань, здібностей, установок, рис, робочих і поведінкових навичок під час міжкультурного спілкування. Культурний досвід і знання іноземної мови також сприяють міжкультурній ефективності, рівень якої можна виміряти. Результати вимірювань поділяють на зовнішні та внутрішні. Зовнішні результати включають поведінкові результати та результати адаптації до міжкультурного середовища, участі в ньому та демонстрації належної поведінки.

Ключові слова: культура, компетентність, навички, ставлення, вміння, ефективність, взаємодія.

**Pedagogical Shift in Contemporary Foreign Language Teaching:
Based on Multi-Cultural / Lingual Data Sets**
**Зсув у педагогічній парадигмі під час навчання іноземним мовам:
за даними мультикультурних / мовних респондентів**

Oksana CHAIKA, PhD in Philology, Associate Professor, Visiting Researcher
Faculty of Humanities, Education and Social Sciences, University of Luxembourg
Esch-sur-Alzette, Luxembourg
E-mail: oksana.chaika@ext.uni.lu, oxana.chaika@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0002-4317-9456>

Оксана ЧАЙКА, кандидат філологічних наук, доцент, науковий співробітник,
Факультет освіти та соціальних наук Люксембурзького університету
Еш-сюр-Альзетт, Люксембург

Abstract. *The presented research looks at the possibility of implementing some 'good practices' in the foreign language teaching (FLT) at the tertiary level of education. Also, it is emphasized that the FLT curricula require a deeper plunge into culture studies, which results in strengthening the multicultural and multilingual component in education. Having studied, implemented, adjusted various sets of methods and techniques for FLT in multinational classroom, which, not so long ago, were recognized most effective, the survey findings and questionnaires make it hard to agree. These days students claim that the educational system appears outdated and they cannot boast of motivation and drive to perform well in class. Among the reasons are issues with discipline, time management, skill sets, unpredictable situations, which challenge stress resilience and emotional regulation. No longer knowledge-based approach in FLT may meet the goals of the learner. In digital era, any sort of information may be found online immediately upon request, and the digital skills of students are often well developed. What will make and/or keep them motivated, how can the students feel passionate about their study and perform well or high in their learning curve? – are just a few questions, which modern FL teachers ask themselves and each other. The paper, via distinguishing the difference between the terms of multiculturalism, multilingualism, plurilingualism, as well as task- and people-oriented approaches of leadership theories, discusses possible solutions and presents templates / models of effective communication and building trust between the teacher and the student in multinational class. Also, a part of the model filled in with students' possible answers may help shape the vision how the pedagogical shift in education through effective out-of-class communication in foreign language teaching may become a game-changer in the educational paradigms.*

Keywords: *multicultural education, multilingualism, foreign language teaching (FLT), FL teacher, modern education.*

Introduction. For many decades the questions of education for democratic citizenship, learning and teaching about the history of Europe, plurilingual and intercultural education, language policies for multicultural and multilingual societies have been topical (Standing Conference of European Ministers of Education, 2000; 2003; Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the importance of plurilingual and intercultural education for democratic culture, 2022). However, aligning with the tendency for democratic societies under the national education framework (Shynkaruk et al., 2018; Shynkaruk & Shynkaruk, 2019; Chaika, Savytska et al., 2021), Ukraine is still at the developing stage of implementing complex and comprehensive programs for pluri-/multilingual and poly-/ multicultural

education, including the need in relevant designed curricula at tertiary level of education (Sidash et al., 2020; Chaika, 2021).

There are distinguished papers linking to leadership in general and education, in particular (Sinek, 2011; Sopivnyk, 2016; Bhaduri, 2019), although very little is discussed in the Ukrainian academic circles as relates the overlapping core of teaching translation, foreign language(s) and culture, multilingualism and multiculturalism at large, cognitive and behavioral sciences, and leadership. Nevertheless, each domain may be to some or even greater extent highlighted in modern research (Gaffar, 1995; Irgatoğlu, 2021; Chernysh et al., 2021).

Therefore, the research aims to look into the hypothesis of the pedagogical shift in contemporary foreign language teaching at

the tertiary level of education, aiming at fostering and advancing multicultural and multilingual education patterns in university curricula; the ways of implementing into foreign language teaching multicultural and multilingual components as the key element of contemporary education programs expressly connects to the updated methods and techniques of effective communication in class, i.e., from task- to people-oriented approaches in teaching as part of leadership and/or balancing between task- and people-oriented approaches in goal-setting, daily performance and deliverables. The main objectives of the research emphasize the distinction between the terms *plurilingualism*, *multilingualism* and *plurilingual repertoire*, and provide the definition for *plurilingual and intercultural education* (for multiculturalism); next, the task- and people-oriented approaches from leadership theories set the foundation for use of terms in the context of foreign language teaching based on multicultural and (pluri-)multilingual education in Ukraine, without limitation. Finally, with the effectively implemented scenarios of engaging and value-adding communication models as practical communication exercise / guidelines for teaching staff, the templates of effective communication models in foreign language teaching will be presented in Results and Discussion part of the paper.

Methods. This study used quantitative and qualitative approaches in research analysis, based on surveys and questionnaires distributed to collect, process and analyse the data. The surveys were conducted in line with the Ethics regulation of the *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine* and compliant to the GDPR policies. The questionnaires were filled in by respondents who participated in the surveys on a voluntary basis, without mention of the personal data, which was anonymized. Following the concept, at a later date respective interviews with the respondents were held to clarify vague and ambiguous answers. For this purpose, all the respondents were divided into the three groups. Group 1 included faculty staff aged 21 to 63, mainly teachers, senior lecturers and professors of English, French, German, Spanish, Polish, Czech, and Slovak languages, and those of

translation; along with these specialties, the survey was conducted with professors and senior lectures at Department of International Relations and Social Sciences. The number of female and male respondents constituted 48 people, of which 70% were women. Group 2 was made of Arabic, French, English, Polish, Czech, German, and Ukrainian speaking students – 123 respondents in total, of which 62% were female and 38% male, correspondingly. As regards religion and question of beliefs, among them were Muslims, Orthodox, Catholics, Protestants, and atheists. Among faculty, the major part (93%) was Orthodox and Catholic. Group 3 was the smallest in scope for the survey as it included only 5 respondents (100%) aged 40 to 65 – female and male, from administration of the university, and asked to share their opinion and feedback on the performance of staff and students altogether.

Literature review. From a pedagogical perspective, and following the European framework of multicultural and multilingual education, principles of democracy, equality, respect and tolerance, honoring interethnic values, it is seen relevant to specify in the paper the definitions adopted for a number of terms. Thus, plurilingualism is “the potential and/or actual ability to use several languages to varying levels of proficiency and for different purposes” whereas multilingualism rather refers to the presence of two or more languages on a specific territory, in a community or society (Appendix to Recommendation CM/Rec (2022)1, *Definitions*). In short, plurilingualism refers to ability to use several languages to varying levels of proficiency for different purposes irrespective of territory while multiculturalism stands for the presence of several languages in a given territory. From another angle, it can be stated that plurilingualism would rather refer an individual person’s abilities, knowledge, skills, and experience of language in certain cultural contexts; multilingualism would then speak of collective experience of language under a set mix of cultural contexts.

Taking it further, it is assumed crucial to mention *plurilingual repertoire* as a term. This term based on the definition given in Recommendation CM/Rec (2022)1 on the importance of plurilingual and intercultural

education for democratic culture refers to the different register under which an individual may use certain language in different contexts; in this regard, the use of language (register) can associate with either *locus* - the place where the person has acquired the communication skills, e.g., at home, at school / college / work, via social media – *FaceBook, Instagram, YouTube*, etc.), or purpose, i.e., communicating with the family, studying at school or university, socialising in real life – school, work, friends, neighbors, etc., using it for social media – posting, blogging, gaming, etc.). It is necessary to mention that different languages of a plurilingual repertoire are very dynamic and vary in a range of proficiency. Ultimately, *plurilingual and intercultural education* is “a holistic concept that has an impact on all areas of education policy and practice” (Appendix to Recommendation CM/Rec (2022)1, *Definitions*). This term is of utter value for the research under the concept of modern foreign language teaching and learning, and the communicative models to be presented further will help foster the development of plurilingualism and/or multiculturalism depending on the goals, as well as integrate relevant linguistic repertoires where available into academic work in and outside class.

To the part of leadership theories, in business, leadership is a process whereby an individual influences a group of individuals to achieve a common goal (Northouse, 2015), and Leithwood (2012) defines leadership as the exercise of influence on organizational members and stakeholders in order to identify and achieve the shared vision and goals in an organization. For foreign language teaching (FLT), it is a teacher that comes in class to be a leader and who will exercise influence on a group of individuals – their class (Chaika, 2021). It is important to underline that similarly to business, where high-quality result is expected with either task-oriented and/or people-oriented approaches in everyday performance, high performance of students in class will be also associated with abilities and skills of the foreign language teacher to communicate and together with students set the individual and groups goals for the future outcome. Psychological and emotional guidance (Androsovykh et al.,

2021) to apply on top to driving students' communicative competencies (Tymchenko, 2001), including assigned tests and conducted assessments (Zahorulko et al., 2021), will help grow communicative functional potential incentive modality of students as regards psycholinguistic dimension (Shynkaruk & Kharchenko, 2020). Relevant vision has been researched and implemented as to motivation and encouragement of students via learners' strategies and behaviors in foreign language acquisition (Török & Jessner, 2017) and crafting communicative culture as part of the pedagogical one (Sadova, 2000; Zaretska, 2005); however, even with the focus on multiculturalism in foreign language studies (Kaikkonen, 1994; Salama, Elmannai & Bach, 2014) and implement of information in applied studies (Salama & Bachr, 2019), with the shift from knowledge-based to skills-based paradigms in information search, retrieval and processing, methodological guidelines adopted in foreign language teaching and earlier recognized effective, from day to day, start failing or staggering in class. The questions of discipline, concentration, motivation, and regulation are being redirected to self-discipline, self-concentration, self-motivation, self-regulation, etc. (Halian & Hryntsiv, 2015).

Results and Discussion. The study findings based on the processed data of the surveys and questionnaires reveal the dramatic changes happening these days in the students' academic performance. Also, the survey results underline the challenges faced by faculty in the course of foreign language teaching in a multinational class, i.e., multicultural and multilingual. The higher level of linguistic and cultural and ethnic diversity in class, the harder it is for the foreign language teacher to customize the learning procedures and adopt relevant methodical tools and techniques to reach effect and meet the learning / teaching objectives. No matter how hard the teacher may try, it may appear next to impossible to fully engage the class, especially in remote or distant forms of learning. The following table (Fig. 1) sets out the generally observed elements in the educational setting of foreign language teaching (FLT).

Fig. 1 *Educational setting of FLT (from leadership rather than management functioning)*

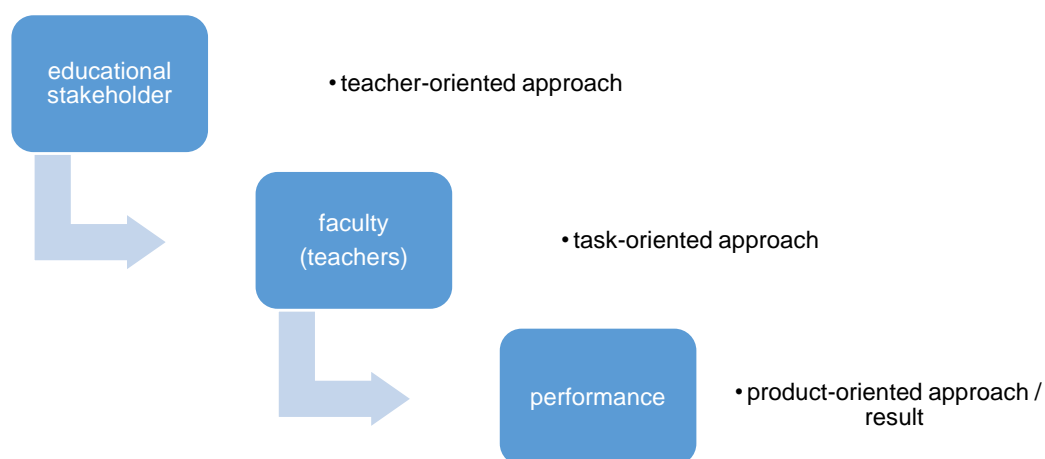
Stakeholder(s)	What is being observed?	How can it be changed (based on classical FLT model)?	Why does it need to be changed?
Students	Feeling demotivated, discouraged, bored in class	Expecting to enjoy / be amused in class, and at the same time, to only spend a little time to grow professional	They want to grow professional but cannot see the value of future result, or lack understanding of why their performance varies from time to time
Faculty	Lacking communication and digital competencies (portfolio of soft skills)	Ordinary text-, skills- and workbooks can be substituted with modern content such as blogs, fashion magazines, video content on social media (YouTube, Netflix, etc.), music, roleplay, etc.	The world long ago set off for the digital. They need to move ahead of the curve in order to be efficient in their roles. Covid-19 gave a good lesson and taught the importance of e-learning, remote and distance study.
Administration	Trying hard to compete in the educational market and comply with the high-quality standards and methodical guidelines in education; collecting reports and working hard on the statistical data	Risk management and better strategic planning, collaboration inside and outside the country for research and exchange of experience, etc.	To align with the set requirements for high quality in education and stay / lead in the education market

Following Fig. 1, the key criteria adopted by the university administration for staff performance evaluation to measure and grow quality related to the three main categories of reports. One report delivered data on academic performance of faculty, another was on research data and engagement of faculty teachers, senior lecturers, professors in research activities that were expected to result in publication of their scientific findings in journals, among which the most highly rated are those indexed by Web of Science and Scopus data bases. That might have been assumed to grow competence and professionalism of internal staff. The other report was statistical; it also broke into many subsections that aimed to collect information not only on publications of articles and the like, but also participation in national and international conferences, organization of conferences, workshops, conduct of methodological seminars on the premises of the university, patents, publication of books, guidelines, design of curricula, etc.

Graphically, the adopted idea may translate into Fig.2 *Leadership in education and FLT, in particular, based on Lewin's leadership styles and a range of approaches*

in leadership. Starting with the three leadership styles (Lewin, 1939) – autocratic (authoritarian), democratic (participative) and laissez-faire (delegative) leadership styles, these days there is another gaining its power, i.e., transformational leadership (Nickerson, 2022). Thus, the concept of Kurt Lewin's leadership styles underpins the level of control that a leader, in our instance, a FL teacher or administration, and in some advanced scenarios – the student, holds over the decision-making process and the specific goal-setting, performance, evaluation and other decisions that they involve their team (class). According to Nickerson (2022), “Transformational leaders model behavior, set clear goals, have high expectations, and offer support. At the core of the style is the presenting of a compelling vision and a set of values to work by.” Reading further, the researcher notes that “transformational leaders create a culture that tends to avoid blame, rather focusing on the problems that the team faces collectively and how these can be solved”. This is critical for the model to be suggested being implemented for foreign language teaching in contemporary educational settings.

Fig. 2. Leadership in education and FLT based on Lewin's leadership styles and approaches in leadership

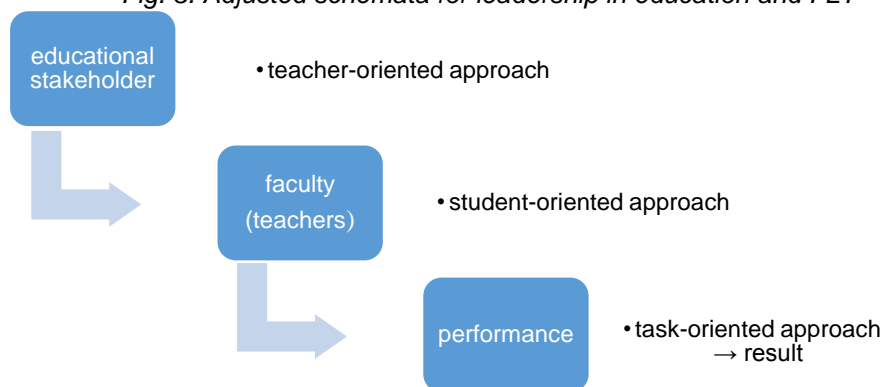
Differentiating in business task-oriented leaders and people-oriented leaders, it should be stressed that task-oriented leaders will focus on the objectives / setting objectives and expect other to meet these objectives as part of accomplishment scheme. People-oriented leaders will focus on the EQ rather than IQ, i.e., on the well-being of the team members performing the tasks, not only their knowledge and skills, and competence that enables them to perform the tasks. People are the main asset; not the tasks themselves.

According to the above, educational leaders in university administration would follow the principle 'people are our key asset', hence the educational stakeholders (university administration, ministries of education, education quality assurance teams, etc.) would adopt the people-oriented approach to faculty. However, in this classical model of teaching foreign languages today, majority of teachers would opt for the task-oriented approach; the teachers comment that their main objectives are to follow the curricula and bring the educational value to the multicultural class in teaching foreign languages. The programs are too intense, the hourly loads are often reduced, much work is left out for students' independent work, under which little practice is observed outside classroom. Students upon receiving assignments are expected to understand that

their education is important and studying hard may take them to the desired results. However, very little attention is paid to change in the mindsets of the youth, very little research is done in the generation theories as relating to foreign language teaching, in particular. The digital age and the leisure time of students cannot but leave a significant trace in the education trajectory. The survey findings reveal that the modern student wants everything and at once, there is little investment into time and resource management as opposed to high expectations and emotional freedom (87% of the student respondents mentioned they were demotivated to learn online or in class under the classical model; digital tools, e-learning platforms for their convenience, entertainment TV-shows in a studied language, etc. would in no way change the attitude to learning as contrasted with the time they had to spend to study).

The discussed not only describes the challenges the modern FL teachers face today, but also speaks up of the need in the pedagogical shift in education. It presupposes the shift from knowledge-based paradigm to the skills-based paradigm in FLT in class, which in its turn, would require the change in the pedagogical framework associated with the communication models for multicultural and multilingual class.

Fig. 3. Adjusted schemata for leadership in education and FLT

The visible change may be expected once faculty can switch from task-oriented performance to student-oriented delivery, similarly to behaviors of administration leaders, who have already noticed the positive changes in reports data with people-centered vision. Having students at the core of all the educational process, it might be sound to see what will most likely motivate them. The challenge will be diversity in class: as many students, so many goals; as many students, so many motivating drivers. The question arises, “How can a FL teacher read their minds and customize the approach in performance and delivery of good result and high score in assessment as to each student in class?”

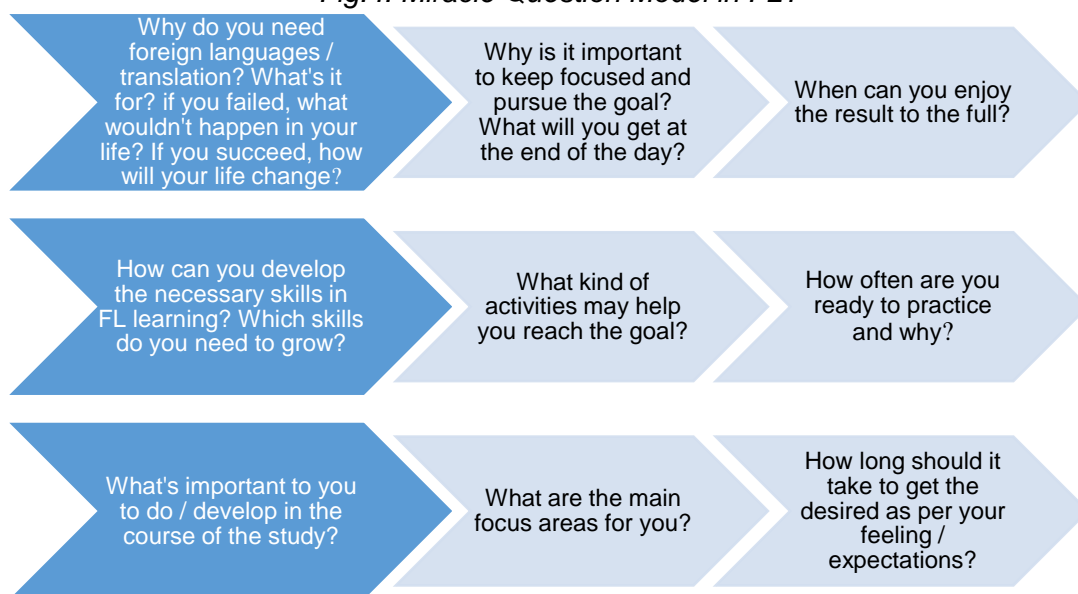
Here are elements of the two communication models that may be of help to start building trust between Teacher and Student, and demonstrate teacher’s high scale expertise in communication, which will move the needle in students’ high performance and become a game-changer in

everyday class and home activities.

Model 1: Miracle Question

This Model sets the foundation at the start of the teaching and learning journey between Teacher and Student. Next, the model focuses on effective communication between Teacher and Students in terms of values and goal-setting: personal learning goals of each student, shared goals of the group, and common goals of the teacher and students (Fig. 4). It may be possible to go deeper and probe into the stages and steps, which will be critical to the student(s) to make in future in order to reach the set goals. On top of everything will be ‘the miracle’, i.e., the desired outcome as seen by the student upon graduation and start of the professional career. The communication leaves enough room for the student(s) to reflect and self-reflect. In the end, it should leave the long-lasting flavor of the result / achievement / fulfilment, visualized and sensed – as if it had already been implemented, by the student.

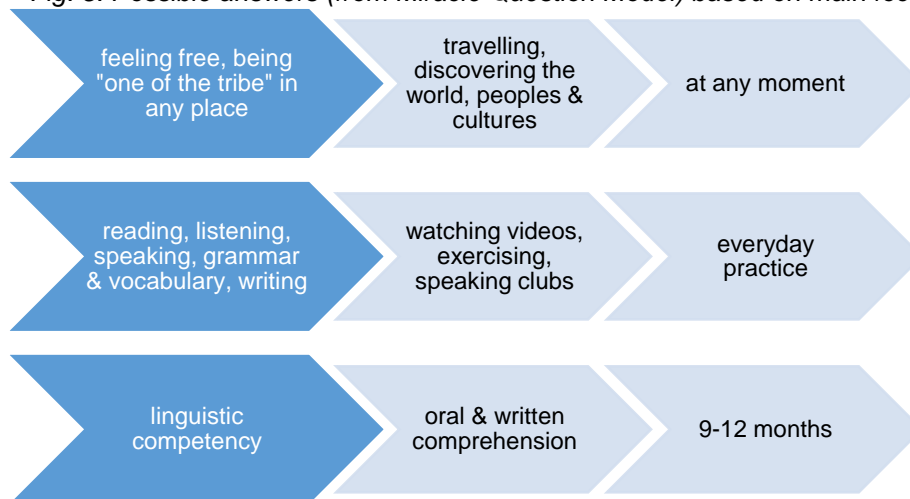
Fig.4. Miracle Question Model in FLT

Below is Fig.5 that displays potential answers of the student(s) to the teacher's questions. It is not to be considered the only option for the study plan and the only possible scenarios, which can be born and brought in class. However, in the template,

the slots are filled with key phrases of exemplary nature that may shape a vision and a trajectory for the student's learning path and main focus areas, to begin with.

Fig. 5. Possible answers (from Miracle Question Model) based on main focus areas

Model 2: Follow-up on the Miracle Question

Model 2 primarily focuses on the growth mindset of students and can follow the Miracle Question opening discussion with students at the onset of their study. The teacher and the student(s) work out on the necessary steps and together develop a scale, with the Miracle at the top. Scaling in communication helps both the teacher and student(s) identify the level / stage, where the student is at the current moment; their personal and group goal(s) and the possible steps towards reaching the goals. The next step in communication on how the student plans to learn the foreign language(s) in class and outside the classroom is to start discussing how the student(s) may implement their learning goals and developing the Action Plan – a list of the first steps in the right direction to start speaking foreign languages fluently (Fig. 6 below) as soon as possible.

At Stage 1, the teacher (T) asks the student(s), or SS, to imagine the goal again carefully. Next, T asks SS questions that enable them to develop detailed individual steps that bring SS closer to the goal. There are not any limitations to draw and draft goals, imagination and absolute freedom of expression are highly welcomed.

Stage 2 goes with the table / diagram / pie chart, etc. T invites SS to write down all the possible steps that the students can

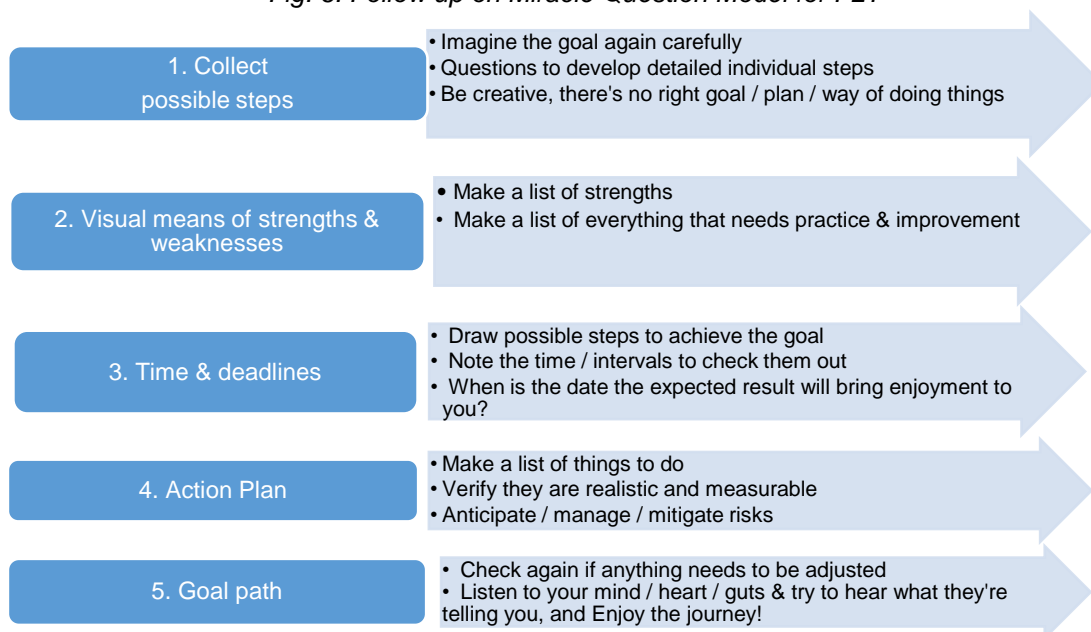
identify in foreign language learning. Then, SS take notes for each of the steps according to their beliefs, knowledge, expectations, etc. The key part here is to gently and delicately ask SS questions: (i) what in their experience have stopped them from completing the goals so far – lack of knowledge in grammar, linguistic accuracy, bad memory, time management, little speaking practice and so on; (ii) how SS can remove this obstacle – start reading more, watching more videos in original, play movies with subtitles, make new connections on social media and practice speaking the language, etc.; and (iii) what else SS need to do to take the planned steps to reach their goal in linguistic competency (fluency, accuracy, and so on and so forth).

Stage 3 is very important to run communication effectively. T asks SS questions how they see appropriate to organize their FL learning steps on a timeline, which starts at the moment of communication to achieving their goal. Indeed, SS may need to draw different branches at a few points; they may have several drafts, they may start planning, making changes, re-ordering, re-shaping, etc., since the possible steps SS have found in the foreign language learning will initially go in different directions. Also, in the beginning SS may find it difficult to see the entire process of their learning path; hence, there may be gaps in some places taken their previous experience and/or lack of

experience as to practicing some specific skill, e.g., listening or writing e-mails. The result may be the unclear path to the goal. However, it may change any time in future, with more meetings to discuss the progress during the performance. The main thing is to keep calm, and understand that if the steps first fit or don't fit well, overcrowd at some point and leave part of the timeline abandoned for a period, that is normal; all

these steps should take the SS to the goal, ultimately. Possible questions can be as follows: (a) How do these steps lead you to your goal?; (b) What is still missing so that you can take steps one after the other, just as they are?; (c) What makes your steps realistic?; (d) What do you like most of all about your steps?; and (e) What's the date you feel sure you may start enjoying the results?

Fig. 6. Follow up on Miracle Question Model for FLT

At Stage 4, T invites SS to plan a list of actions to be taken, which will enable them to transform their different steps into measurable realistic behaviors. SS may take as long as necessary to reflect on that and share their vision and opinions with T and the group.

Stage 5 completes the model and is seen as the path to the goal. Once SS have a clear plan that leads them to their goals and achievements, it is no need speaking about motivation and encouragement. SS comment by themselves how excited and curious they are to start the learning journey.

Conclusion. The research findings and the study clearly speak of the need for the pedagogical shift in contemporary foreign language teaching at the tertiary level of education. Moreover, the results underline the importance of bundling teaching foreign languages along with the culture studies, therefore, instilling multicultural and multilingual focuses in education. As regards the ways of implementing into foreign language teaching multicultural and

multilingual components, this can be carried out with the help of the updated methods and techniques that make inseparable part of effective communication in class. The practical use is seen with the two models presented to give templates of possible developments in communication between the teacher and student as to the successful and enjoyable foreign language study. Of pivotal value is the similarity drawn between the managerial methodology in business and education, where the focus moves either from task- to people-oriented approaches in teaching foreign languages and cultures as part of leadership or balancing between task- and people-oriented approaches in goal-setting, daily performance and deliverables of teachers (faculty), students, and administration. The distinguished part of the study relates to plurilingualism, multilingualism and plurilingual repertoire, and the definitions provided shape a vision for what multiculturalism stands in foreign language teaching; next, the leadership theories with task- and people-oriented

approaches add value in the context of foreign language teaching based on multicultural and (pluri-) multilingual education in and outside Ukraine. More research and feedback will contribute to

References

1. Androsovykh, K. A., Rudyk, Y. M., Melnyk, M. Y., Kovalova, O. A., & Yakymova, I. O. (2021). Psychological Guidance of the Socialisation Process of Gifted Students using Information and Communications Technology Means. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*, 9(3), 236–246. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2021.09.02.11>.
2. Bhaduri, R. (2019). Leveraging culture and leadership in crisis management. *European Journal of Training and Development*, 43(3). DOI: 10.1108/EJTD-10-2018-0109.
3. Chaika¹, O. (2021). Adoption of Team Coaching Competencies for Innovative Translation and Foreign Language Instruction: Polylingual and Polycultural Dimensions in Higher Education. *International journal of social science and human research*, 04(11), 3420–3431. <https://doi.org/10.47191/ijsshr/v4-i11-52>.
4. Chaika², O. (2021). Can leadership-coaching mind-set substitute that of crisis management in higher education? *Journal for Researching Education Practice and Theory (JREPT)*, 4(2) (Special Issue), pp. 14-50. <https://bspace.buid.ac.ae/handle/1234/1931>
5. Chaika, O., Savytska, I., Sharmanova, N., & Zakrenytska, L. (2021). Poly- and/or multiculturalism of future teachers in foreign language instruction: methodological facet. *WISDOM*, 4 (20), 126-138. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v20i4.583>.
6. Chernysh, V., Dzhochka, I., Marieiev, D., Kuzebna, V., Shkvorchenko, N. (2021). Formation of communicative professionally oriented competence of future philologists. *ALRJournal*, 5(1), 185-194. DOI: 10.14744/alrj.2020.44711.
7. Gaffar, V. F. (1995). *Guidelines for implementing the prototyped curriculum of core values for enhancing international understanding, cooperation and peace*. Bangkok: UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific.
8. Halian, I. M., & Hryntsiv, M.V. (2015). Theoretical analysis of research on self-regulation as a factor in the professional development of an individual. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological sciences*, 3, 22-26. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_3_5.
9. Irgatoğlu, A. (2021). Analysis of language learning strategies and stereotypical thoughts of preparatory school students. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(1), 01-16. Doi: 10.52462/jlls.1.
10. Kaikkonen, P. (1994). Kultur und Fremdsprachenunterricht – einige Aspekte zur Entwicklung des Kulturbildes der Fremdsprachenlernenden und zur Gestaltung des schulischen Fremdsprachenunterrichts. *Konzepte von Landeskunde. Heft 3*. Universität-Gesamthochschule Kassel.
11. Leithwood, K. A. (2012). Ontario leadership framework, 2012: with a discussion of the research foundations. Ministry of Education.
12. Lewin, K. (1939). Experiments in social space. *Harvard Educational Review*.
13. Nickerson, C. (2022, May 06). Leadership Styles and Frameworks You Should Know. Simply Psychology. www.simplypsychology.org/leadership-styles.html.
14. Northouse, P.J. (2015). *Leadership: Theory and Practice*, 7th Edition, p. 480-494.
15. Recommendation CM/Rec (2022)1 of the Committee of Ministers to member States on the importance of plurilingual and intercultural education for democratic culture. Available at: [https://www.ecml.at/Portals/1/documents/about-us/CM_Rec\(2022\)1E.pdf](https://www.ecml.at/Portals/1/documents/about-us/CM_Rec(2022)1E.pdf).
16. Sadova, V.V. (2000). *Forming communicative culture of primary school teachers in the process of methodical work* [Ph.D. thesis in pedagogy, 13.00.04]. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
17. Salama, H., Elmannai, W., & Bach, C. (2014). Multiculturalism. *International Journal of Innovation and Scientific Research*, 3 (2), 199-207.
18. Salama, H., & Bachr, C. (2019). Implement of the information. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 27 (2), 456-462.

19. Sidash, N., Roganova, M., Domina, V., Victorova, L., Roganov, M., Miroshnichenko, V. (2020). Pedagogical Consciousness Formation of Future University Educators in the Process of Teaching English. *Universal Journal of Educational Research*, 8(4), 1202 - 1211. DOI: 10.13189/ujer.2020.080410.
20. Shynkaruk, V., Salata, H., & Danylova, T. (2018). Myth as a Phenomenon of Culture. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 4. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2018.152938>.
21. Shynkaruk, L. V., & Shynkaruk, V. D. (2019). Issues of interethnic relations in the creative heritage of Panteleimon Kulish. *International Journal of Philology*, 1(10), 28–37. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.01.028>.
22. Shynkaruk, V., & Kharchenko, S. (2020). Communicative-Functional Potential of Incentive Modality in Psycholinguistic Dimension. *Psycholinguistics*, 28(2), 183–203. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-2-183-203>.
23. Sinek, S. (2011). Start with Why. How Great Leaders Inspire Everyone to Take Action. Penguin, 256 p.
24. Sopivnyk, R. (2016). The Construction of Leadership Qualities Cluster of Agroindustrial Sector Future Specialists, Vol. 3, pp. 293-307. http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2016_3_25.
25. Török, V., & Jessner, U. (2017). Multilingual awareness in Ln (foreign language) learners' strategies and processing. *Alkalmazott Nyelvtudomány, XVII. évfolyam, 2017/2. Szám*. <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2017.2.012>.
26. Tymchenko, I. I. (2001). *Forming communicative culture of students in the process of teaching the Humanities* [synopsis of Ph.D. thesis in pedagogy: 13.00.04]. Kharkiv [in Ukrainian].
27. Zahorulko, S., Kryvych, M., Bloshchynskyi, I., Farmahei, O., Petrenko, S. (2021). Assessing English Communicative Competence Via Distant Testing. *ALRJournal*, 5(1), 84-92. DOI: 10.14744/alrj.2020.22043.
28. Zaretska, I. (2005). Communicative culture as a component of pedagogical culture. *School Director Ukraine*, 3(5), 149–157.

Анотація. У дослідженні підкреслюється можливість впровадження деяких «хороших практик» щодо викладання іноземних мов (ВІМ) у вищій школі. Також наголошується, що навчальні програми ВІМ вимагають глибшого занурення в культурологію, результатом чого є посилення полікультурної та багатомовної складової в освітніх програмах. Вивчивши, впровадивши, скоригувавши різні методи і прийоми іншомовної освіти в багатонаціональному класі, які не так давно визнавалися найефективнішими, результати опитування та опрацьовані анкети навряд чи повністю підтверджують таке твердження. Сьогодні студенти наголошують, що освітня система є застарілою, і вони не можуть похвалитися мотивацією та прагненням добре працювати на заняттях. Серед причин – проблеми з дисципліною, розподілом часу, набором їхніх навичок і компетенцій, непередбачувані ситуації, які кидають виклик стресостійкості та емоційному комфорту. В еру цифровізації будь-яку інформацію можна знайти в Інтернеті одразу за запитом, і цифрові навички студентів часто добре розвинені. Що змусить і/або підтримуватиме їх мотивацію?, Як студенти можуть відчувати пристрасть до навчання та досягти хороших чи високих результатів у навчанні? – це лише декілька запитань, які задають собі та один одному сучасні викладачі іноземних мов. Стаття, розрізняючи терміни мультикультурність, багатомовність, а також підходить до отримання результатів у теоріях лідерства, орієнтованих на виконання завдань чи на команду, висвітлює можливі рішення до таких проблем і представляє шаблони/моделі ефективної комунікації та побудови довіри між викладачем та студентом мультинаціонального класу. Крім того, частина моделі, заповнена можливими відповідями студентів, може допомогти сформулювати бачення того, як зсув у сучасних педагогічних парадигмах навчання через ефективні моделі спілкування у процесі викладання іноземних мов може змінити результат і значно у часі впливати на формування особистості студента й компетенцій майбутнього фахівця.

Ключові слова: мультикультурна освіта, вчитель іноземних мов, навчання іноземним мовам, сучасна освіта.